

LAIŠKAS REDAKTORIUI

Apie žodį „dvasingumas“

MYKOLAS DRUNGA

Jau keleri metai, kai Lietuvos spaudos puslapiuose ir žmonių lūpose dažnai skamba žodis „dvasingumas“. Bet ką jis reiškia? ką gi norima juo pasakyti? Gali susidaryti įspūdis, jog teiginiai, kuriuose šis žodis linksniuojamas, arba gerokai neaiškūs, arba jei aiškūs, tai jais beveik nieko nepasakoma.

Pastebėkime pirmiausia tai, kad dvasingumo žodis taikomas labai įvairiems dalykams, pirmiausia žmonėms, bet ne tik jiems, o ir jų kūriniais, veiksams, įvykiams, kuriuose jie dalyvauja, net jų nuotakoms bei nuostatoms. Šnekama ne tik apie dvasingus asmenis, bet ir apie dvasingus paveikslus, dvasingus koncertus, dvasingą elgesį, dvasingą šypsnį - ir apie dvasingumo kupiną vakaronę. Tad jei žodis „dvasingumas“ žymi savybę, kokia tai savybė, kurią gali turėti - ar jos stokoti - tiek daug skirtingos rūšies dalykų?

Tokių savybių, žyminčių daugybę įvairių dalykų, aišku, yra. Esama net tokių savybių, kuriomis pasižymi absoliučiai *viskas*, kiekvienas daiktas. Tik jų nedaug. Štai vienas pavyzdys. Iš matematikos žinome lygybės arba tapatybės sąvoką. Pvz., sakome, kad du ir trys lygu penkiems, taigi kad skaičius „du plius trys“ yra tapatus skaičiui „penki“. Šia prasme galime tvirtinti, jog kiekvienas daiktas, kad ir koks jis būtų, yra lygus arba tapatus pats sau. Daiktų, kurie nebūtų šia matematine reikšme lygūs patys sau, nėra. Tapatus sau yra kiekvienas grumstas, kiekvienas guzas ir kiekviena gyvatė. Tačiau kaip tik dėl to šiais teiginiais nieko įdomaus nepasakome. Tvirtinimas, jog koks nors daiktas yra lygus pats sau, - aiškus, teisingas ir... tuščias. Jokios informacijos jis neduoda. Kad Maironis lygus Maironiui, visi žino. Ar ne ta pačia linkme krypsta ir teiginiai, kad toks ar toks objektas yra dvasingas? Tiesa, dvasingumas - anaip tol ne visuotinė savybė, nes jos turbūt nepriskirtume nei akmenims, nei kėdėms (nebent patikėtume panpsychizmo teorija, pasak kurios kiekvienas daiktas, net ir negyvas, turi dvasią). Bet dvasingumo žodis drabstomas pakankamai plačiai, kad bent suabejotume, kiek jis iš tiesų informatyvus (daug pasakantis).

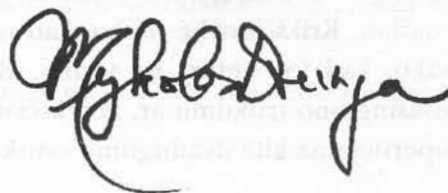
Antra vertus, žodis gal ir ne ypatingai informatyvus, tačiau jo reikšmė aiški. Tereikia pasižiūrėti į jo darybą. Kaip turtingas asmuo turi daug turto, žuvingas ežeras - daug žuvų, miškinga žemė - daug miško, taip ir dvasingas asmuo turi daug dvasios. Užtat kai kas gal ir sakys, jog pasak pagrindinių dvasios koncepcijų, įskaitant krikščioniškąją, dvasią arba sielą galima turėti ar jos neturėti, bet negalima jos turėti daugiau ar mažiau. Krikščionybė moko, kad nemirtingą sielą turi kiekvienas žmogus, ateistai sako, kad jos neturi nė vienas. Bet ir vienu, ir antru atveju, jei skundžiamasi dvasingumo trūkumu ar, atvirkščiai, džiaugiamasi jo pertekliumi, gali atrodyti, jog operuojama kita dvasingumo sąvoka, o ne krikščioniškąja.

Tačiau tai būtų klaidinga išvada. Kodėl kad ir toji krikščionių pripažįstama (ateistų neigiama) dvasia arba siela negalėtų būti suvokiama kiekybiškai? Dvasia šiuo atžvilgiu iš tiesų panaši į kūną, kurį vieni daiktai (pvz., žmonės) turi, kiti (pvz., skaičiai) neturi, bet jei jau kas tą kūną turi, tai gali turėti jo daugiau ar mažiau, būti, sakysim, storas arba liesas. Lygiai ir kieno nors dvasia (jei išvis tokia yra) aiškiai gali būti didesnė arba mažesnė. Kas dvasią pripažįsta, tas neneigia, kad ji turi daugelį savybių. O tų savybių gali būti daugiau ar mažiau, ir taip pat gali būti daugiau ar mažiau kiekvienos savybės atskirai paėmus. Pagal tai dvasingas žmogus ir būtų toks, kurio dvasia turi daug savybių ir turi kiekvienos savybės (ar pakankamo jų skaičiaus) pakankamą kiekį. O dar platesne reikšme dvasinga yra visa tai, kas turi daug dvasios savybes ugdančių ar jų buvimą liudijančių elementų. Iš to aišku, kodėl dvasingumo žodžiu galime žymėti ne tik žmones, bet ir įvairiausias jų gyvenimo apraiškas.

Dar pridurkime, jog dvasingumo sąskaitai dažniausiai priskiriamos tik teigiamos, tik geros ar gražios savybės. Pikto paprastai dvasingu nevadiname. „Dvasingas“ - pagyrimo ženklas. Tuo jis panašus į žodį „turingas“. Turingu (materialaus turto prasme) laikome tik tą, kuris turi daug naudingo turto, o ne tą, kuriam, sakysim, priklauso daug blusų (net jei tai būtų ir visos pasaulio blusos).

Išvada: dvasingumo sąvoka vis dėlto gana aiški, bet ir nepaprastai apibendrinanti. O juk galima kalbėti konkrečiau. Padėkime ranką ant širdies: juk puikiai žinome, kas skatina dvasios jėgas ir kas žlugdo jas, ir turime daugybę žodžių įvairiausioms dvasios jėgoms įvardyti. Imkime kad ir dorybes, tuos dvasios sveikatos pagrindus. Štai tik dalinis jų sąrašas: atidumas, atlidumas, atvirumas, bičiuliškumas, darbštumas, dosnumas, drąsumas, gailestingumas, inteligentiškumas, išmintis, ištikimybė, ištvermė, kantrybė, kuklumas, meilė, mokslumas, nuolankumas, nuoširdumas, orumas, pakantumas, paslaugumas, patriotiškumas, protingumas, ryžtingumas, sąžiningumas, savitvarda, skaistybė, šeimyniškumas, švarumas, švelnumas, teisingumas, tiesumas. Tai tik dorybės, o kur dar visi dvasios bruožai, susiję su jautrumu estetinėms vertybėms, menui, poezijai, muzikai! Visi šie gausūs dalykai vienaip ar kitaip ženklina dvasios gerį ir grožį. Tad jeigu mums iš tikrųjų rūpi dvasingumo klausimai, kodėl taip dažnai vengiame konkretizuoti? Kodėl, taip dažnai kaltindami ką nors stokojant dvasingumo, taip retai pasakome, *kuriuo atžvilgiu* jam to dvasingumo stinga? Nejaugi, pvz., tie, kurie prikašioja šiuolaikiniams lietuviams dvasingumo stygių, nori pasakyti, kad jiems trūksta *visų* dorybių?! Ir priešingai - kodėl girdami kieno nors dvasingumo pilnatvę, taip dažnai neiškeliame tų specialesnių vertybių, kuriomis tas asmuo mus sužavėjo? Nejaugi visi dvasingieji jau nebe žmonės, o tiesiog angelai ar net dievai (tokie pilni visokio gėrio, kad nėra ko išskirti)? Užtat ir kyla įtarimas, jog švaistymasis „dvasingumo“ epitetu rodo tik intelektinę tinginystę. Kai norime pasakyti ką nors gilaus, bet nežinome ir net nelabai besidomime - ką, paranku slėptis už žodžių „dvasingumas“ ir „dvasingas“.

Miunchenas, 1995 m. balandis

IJONAS

PLATONAS

Sokratas. (530) Būk sveikas, Ijonai. Iš kur nūnai esi pas mus atvykęs? Ar iš namų, iš Efeso?

Ijonas. Tai kad ne, Sokratai, - iš Epidauro, iš Asklepėjo iškilmių.

Sokratas. Ne jau epidauriečiai ir rapsodų varžybas rengia dievo garbei?

Ijonas. Žinoma, kaip ir kito mūziškojo [amato]¹.

Sokratas. Na, ir ką? Ar dalyvavai varžybose? Ir kaip tau sekėsi rungtis?

Ijonas. Pirmąjį apdovanojimą išsinešėm², Sokratai.

Sokratas. Puiku! Žiūrėk, kad ir Panatėnųjų³ [varžybas] laimėtume.

Ijonas. Ką gi, ir taip bus, jei tiktai dievas panorės.

Sokratas. Išties, Ijonai, daug sykių pavydėjau jums, rapsodams, jūsų amato: mat ir kūną jums dera būti visą laiką pasipuošus amato dėlei bei kuo gražiausiai atrodyti, ir įgusti tiek į kitus poetus, kurių yra daug ir gerų, tiek - ir visų labiausiai - į Homėrą, geriausiąjį ir dieviškiausiąjį tarp poetų, ir perprasti jo mintį, o ne vien išmolti žodžius, - visa tai pavydėtinas dalykas. Juk geru rapsodu niekada netaptų tas, kuris nesupranta, ką poetas kalba. Rapsodas turi būti poeto minties vertėjas⁴ klausytojams, o nežinančiam, ką poetas kalba, to padaryti neįmanoma. Tad visi šie dalykai verti pavydo.

Ijonas. Tiesą sakai, Sokratai. Prie šios amato pusės man teko triūsti daugiausia, ir manausi iš žmonių gražiausiai kalbą apie Homėrą, [taip gražiai,] kad

¹ ἡ μουσική [scil. τέχνη]. Čia ir kitur žodžiu „amatas“ verčiamas graikiškas žodis τέχνη, kurio prasmę išsamiau galėtume perteikti kaip „igūdį, gudrybę, meną ką nors daryti; amatą“.

² Ijonas, kalbėdamas apie save, pavartoja *pluralis majestatis* formą, kurią ironiškai perima Sokratas.

³ Panatėnėjai - Atėnei skirtos iškilmės, vykusios kas ketveri metai. Būtent Panatėnųjų šventės metu VI a. pr. Kr. Peisistrato

nei Métrodoras Lampsakietis, nei Stésimbrotas Tasielis, nei Glaukonas⁵, nei niekas kitas kada nors gimusių [žmonių] neturėjo apie Homėrą pasakyti tiek daug ir tokių gražių minčių, kokių turiu aš.

Sokratas. Gražiai kalbi, Ijonai. Aišku, nepašykštėsi ir man jas atskleisti.

Ijonas. Ir išties verta paklausti, Sokratai, kaip gražiai aš Homėrą išdailinau; netgi manau esąs vertas, kad Homėridai⁶ mane vainikuotų aukso vainiku.

Sokratas. Aš dar kada ištaikysiu laisvo laiko tavęs paklausti, o dabar atsakyk man štai ką: (531) ar vien į Homėrą esi nepaprastai įgudęs, ar ir į Hėsiodą, ir Archilochą?

Ijonas. Ne, toli gražu, - vien į Homėrą, nes man atrodo, kad ir to per akis.

Sokratas. Ar yra koks dalykas, apie kurį ir Homėras, ir Hėsiodas kalbėtų tą pat?

Ijonas. Aš manau, kad yra, ir daugybė.

Sokratas. Ar, šiuos dalykus nagrinėdamas, geriau išaiškintum tai, ką kalba Homėras, ar tai, ką Hėsiodas?

Ijonas. Tuos dalykus, Sokratai, apie kuriuos [jiedu] kalba tą pat, turbūt panašiai.

Sokratas. O kaip tuos, apie kuriuos ne tą pat kalba? Pavyzdžiui, juk Homėras ir Hėsiodas kalba šį tą apie pranašavimo [amatą].

Ijonas. Be abejo.

sudaryta komisija nustatė ir užrašė oficialų Homėro poemų tekstą.

⁴ ἐρμηνεύς.

⁵ Minimi žymūs V a. alegoriniai Homėro aiškintojai.

⁶ Chijo saloje gyvavusi rapsodų, Homėro tekstų saugotojų ir skleidėjų draugija, laikiusi save Homėro palikuonimis (plg. Strabo XIV 1, 35; Schol. Pind. N. II 1).

Sokratas. Tai kaip? Kas gražiau išaiškintų tai, ką šiedu poetai kalba apie pranašavimo [amata] panašiai, o ką skirtingai, - ar tu, ar kuris nors gerų pranašautojų?

Ijonas. Kuris nors pranašautojų.

Sokratas. O jeigu tu būtum pranašautojas, tai ar gi, būdamas pajėgus išaiškinti dalykus, apie kuriuos kalba panašiai, neįstengtum išaiškinti ir tų, apie kuriuos kalba skirtingai?

Ijonas. Aišku, kad įstengčiau.

Sokratas. Tad kodėl į Homėrą esi taip nepaprastai įgudęs, o į Hėsiodą - ne, lygiai kaip ir į kitus poetus? Gal Homėras kalba apie kokius kitus dalykus, negu visi kiti poetai? Ar gi jis nepasakoja daugybės dalykų apie karą ir apie žmonių - gerų ir blogų, šiaip žmonių ir amatininkų - tarpusavio bendravimą, lygiai kaip ir apie dievų bendravimą tiek tarpusavyje, tiek kaip jie bendrauja su žmonėmis, taip pat ir apie dangiškuosius vyksmus bei įvykius⁷ Hade, apie dievų ir didvyrių gimimus? Ar gi ne apie tai Homėras sukūrė savuosius kūrinius?

Ijonas. Tiesą kalbi, Sokratai.

Sokratas. O kiti poetai? Ar gi [jie kūrė] ne apie tuos pačius dalykus?

Ijonas. Išties, tačiau, Sokratai, jie kūrė ne taip, kaip Homėras.

Sokratas. O kaip? Blogiau?

Ijonas. Daug blogiau.

Sokratas. O Homėras geriau?

Ijonas. Tikrai geriau, prisiekiu Dzeusu!

Sokratas. Sakyk, Ijonai, mieloji mano galvele: jeigu, daugeliui kalbant apie skaičių, kuris vienas kalba geriausiai, tai kas nors juk pažins gerai kalbantįjį?

Ijonas. Sutinku.

Sokratas. O ar tas pats žmogus pažintų ir kalbančiuosius blogai, ar kuris kitas?

Ijonas. Žinoma, tas pats.

Sokratas. Ar gi šis žmogus nebūtų kartu ir įvaldžiusis skaičiavimo amata?

Ijonas. Išties.

Sokratas. Nagi, sakyk man: jei daugeliui žmonių

kalbant apie tai, koks maistas naudingas sveikatai, kuris vienas kalbėtų geriausiai, tai ar bus taip, kad vienas kuris pažins geriausiai kalbantįjį, jog šis kalba geriausiai, kitas - kalbantįjį blogiau, jog [anas kalba] blogiau, - ar [juodu pažins] tas pats žmogus?

Ijonas. Aišku juk, kad tas pats.

Sokratas. Kas šis žmogus būtų? Koks jo vardas?

Ijonas. Gydytojas.

Sokratas. Taigi ar nėra taip, kad apskritai sakome, jog daugeliui žmonių kalbant apie tuos pačius dalykus visuomet tas pats žmogus pažins, kuris kalba gerai ir kuris - blogai, (532) arba, jeigu nepažins kalbančiojo blogai, aišku, kad nepažins nė gerai kalbančiojo, šiems kalbant apie tą patį dalyką?

Ijonas. Taip ir yra.

Sokratas. Ar gi abiem atžvilgiais įgudęs būva ne tas pats žmogus?

Ijonas. Išties.

Sokratas. Ar gi tu nesakai, kad tiek Homėras, tiek kiti poetai, tarp kurių yra ir Hėsiodas, ir Archilochas, kalba apie tuos pačius dalykus, tačiau ne taip pat, bet pirmasis jų kalba gerai, o kiti - blogiau?

Ijonas. Ir tiesą sakau.

Sokratas. Tad jeigu pažįsti gerai kalbantįjį, turėtumei pažinti ir blogiau kalbančiuosius, jog jie kalba blogiau.

Ijonas. Atrodytų, kad taip.

Sokratas. Tuomet, tauriausias žmogau, nesuklysiu, me nė kalbėdami, jog Ijonas vienodai nepaprastai įgudęs tiek į Homėrą, tiek į kitus poetus, kadangi juk pats pripažįsti, kad tas pats žmogus įstengs spręsti apie visus, kurie tik kalba apie tuos pačius dalykus, o beveik visi poetai, pasak tavęs, kuria tą patį.

Ijonas. Tad kas gi kaltas, Sokratai, jog aš, kai tik kas nors kalbasi apie kurį nors kitą poetą, nekreipiu dėmesio ir nepajėgiu sugalvoti nieko, kas būtų verta kalbos, o paprasčiausiai snaudžiu, tačiau vos tik kas nors užsimena apie Homėrą, tuoj prabundu, prisipildau dėmesio ir esmi kupinas dalykų, apie kuriuos galėčiau prabilti?

Sokratas. Nesunku tai atspėti, bičiuli, tačiau kiekvienam aišku, kad kalbėti apie Homėrą amato ir mokėjimo (ἐπιστήμη) dėka esi nepajėgus. Mat jeigu gebėtum [apie jį kalbėti] amato dėka, gebėtumei kal-

⁷ "Vyksmai ir įvykiai" - gr. παθήματα - gali būti taip pat ir „aistros, jausmai“.

bėti ir apie visus kitus poetus. Juk poezijos [amatas] yra tarsi kokia visuma. Ar ne?

Ijonas. Išties.

Sokratas. Juk jeigu kas nors paimtų ir bet kurio kito amato visumą, tai argi ne tas pats svarstymo būdas galiotų visų amatų atžvilgiu? Ar nori paklausti, Ijonai, ką aš turiu omenyje, šitaip teigdamas?

Ijonas. Prisiekiu Dzeusu, noriu, Sokratai, nes džiaugiuosi, jūsų, išminčių, klausydamasis.

Sokratas. Norėčiau, kad kalbėtumei tiesą, Ijonai, tačiau išminčiai turbūt esate jūs, rapsodai ir aktoriai bei tie, kurių kūriniai jus giedate, o aš nekalbu nieko kita, kaip tik tiesą, kaip ir dera tikėtis iš paprasto žmogaus. Kad ir dalykas, kurio aš dabar tavęs paklausiau: tik pažvelk, kaip lėkšta ir nuvalkiota tai, ką aš kalbėjau; juk bet kuris vyras galėtų žinoti, jog, imant [bet kurį] amatą kaip visumą, svarstymas bus tas pats. Nagi, pasverkime šį dalyką protu (λόγῳ): tapyto amatas yra tam tikra visuma, ar ne?

Ijonas. Taip.

Sokratas. Juk ir tapytojų ir yra, ir buvo daug gerų bei daug blogų?

Ijonas. Žinoma.

Sokratas. Tad gal žinai kokį žmogų, kuris yra itin įgudęs atskleisti, ką Polygnotas, Aglaofonto sūnus⁸, tapo gerai, o ką ne, (533) tuo tarpu ką kiti tapytojai - nepajėgus? Ir kai kas nors rodo kitų dailininkų darbus, šis žmogus snaudžia ir jaučiasi keblioje padėtyje, ir neturi nieko, kas ateitų į galvą; tuo tarpu kai jam reikia pareikšti nuomonę apie Polygnotą arba kurį kitą - kurį nori - vieną tapytoją, šis žmogus prabunda, tampa kupinas dėmesio ir pertekęs dalykų, kuriuos galėtų pasakyti?

Ijonas. Ne, prisiekiu Dzeusu, tikrai nežinau.

Sokratas. Na, o vėlgi, gal skulptūros srityje žinai kokį žmogų, kuris yra nepaprastai įgudęs išaiškinti,

ką Daidalas, Mėtiono sūnus, arba Epėjas, Panopėjo sūnus, arba Teodoras Samietis⁹, ar kuris kitas vienas skulptorius padarė gerai, tuo tarpu kitų skulptorių darbų akivaizdoje jaučiasi patekęs į keblią padėtį ir snaudžia, neturėdamas ką pasakyti?

Ijonas. Ne, prisiekiu Dzeusu, nė tokio nesu regėjęs.

Sokratas. Betgi, aš manau, nei lumzdžiavimo, nei grojimo kitaromis, nei giedojimo kitarai pritariant, nei rapsodinio giedojimo srityse turbūt niekad nesi matęs vyro, kuris yra itin įgudęs aiškinti apie Olympą arba apie Tamyrą, arba apie Orfėją, arba apie itakietį rapsodą Fėmiją¹⁰, tuo tarpu efesiečio rapsodo Ijono akivaizdoje jaučiasi pakliuvęs į keblią padėtį ir nepajėgia suprasti, ką [šis] gieda gerai, o ką ne.

Ijonas. Neturiu kaip tau papriečtarauti, Sokratai, tačiau pats apie save aiškiai suvokiu tai, kad apie Homėrą kalbu gražiausiai iš žmonių, man gerai einasi, ir visi kiti sako mane gražiai kalbant, o apie kitus [poetus] - ne. Štai, pažvelk, - kas gi tai galėtų būti?

Sokratas. Žvelgiu, Ijonai, ir ateinu tau atskleisti, kas, mano manymu, tai galėtų būti. Tavo gebėjimas gražiai kalbėti apie Homėrą, kaip ką tik sakiau, yra ne amatas, o dieviška galia, judinanti tave nelyginant ta [galia, kuri slypi] akmenyje, Euripido pavadintame magnėsietišku, o daugumos [vadinamame] Hėraklėjos [akmeniu]¹¹. Mat šis akmuo ne vien traukia pačius geležinius žiedus, bet ir žieduosna įdiegia galią, kad ir jie savo ruožtu galėtų daryti tą pat, ką ir akmuo, - traukti kitus žiedus taip, kad kartais iš tarpusavyje sulipusių geležėlių bei žiedų sukimba (ἤρτηται) visiškai ilga virtinė. Visų jų galia pareina (ἀνήρτηται) nuo ano akmens.

Lygiai taip ir Mūza vienus pati padaro dievo įkvėptus, o per šituos dievo įkvėptuosius sukimba (ἐξαρτᾶται)¹² kitų dieviško įkvėpimo apimtujų¹³

(plg. *Od.* I 154; XVII 262; XXII 230 *sq.*).

¹¹ Kalbama apie magnetą.

¹² Pavartoti trys bendrašakniai žodžiai pabrėžia virtinės grandžių *sukibimo/prikibimo* prie magneto ir traukos galios *priklausymo* nuo magneto vidinį ryšį. Plg. analogiškos semantikos lot. *pendere* „kaboti“ - *dependere* „priklausyti“.

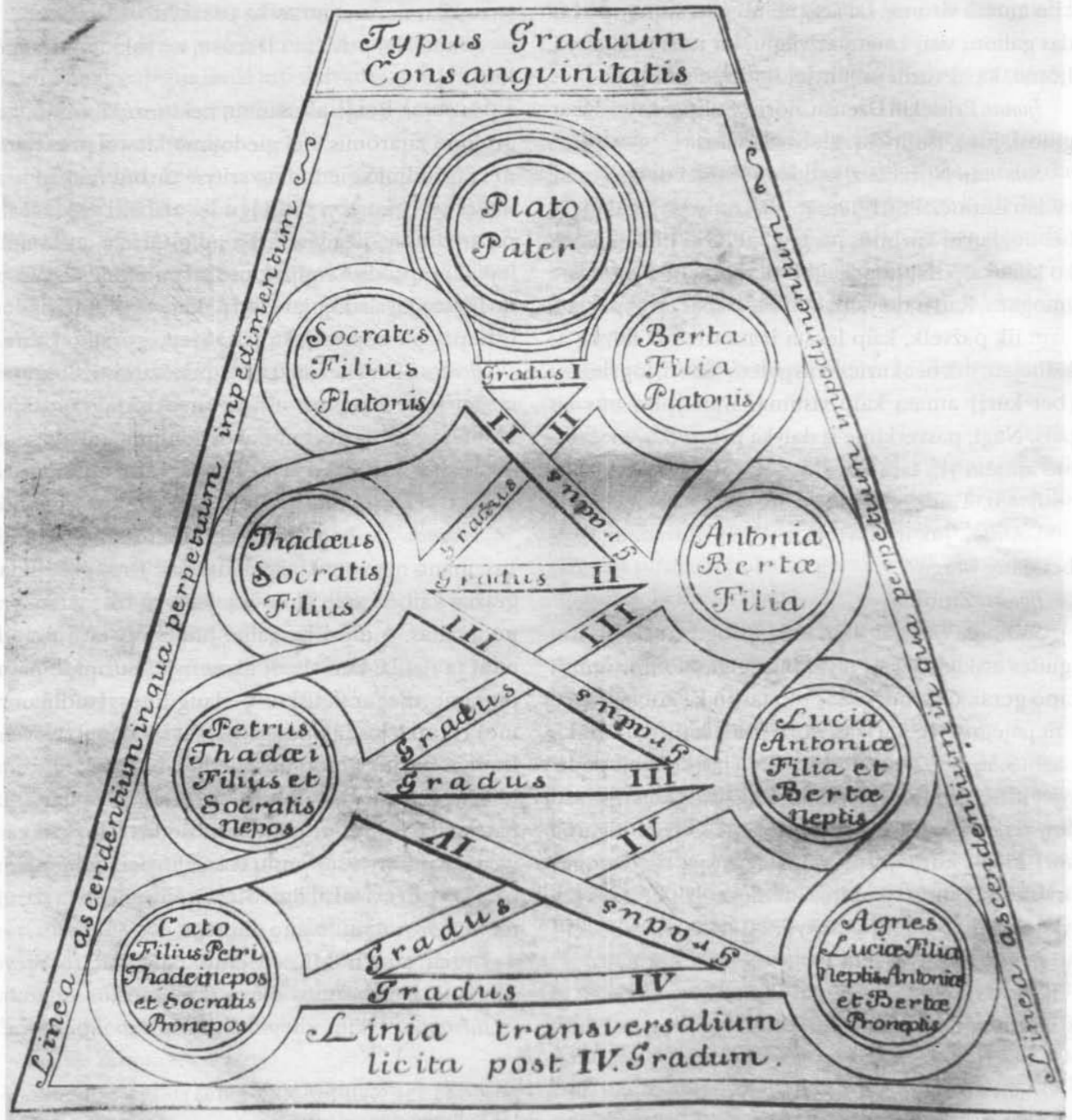
¹³ "Dievo įkvėptieji" - ἔνθεοι; „dieviško įkvėpimo apimtieji“ - ἐνθουσιάζοντες (pastarasis žodis kilęs iš pirmojo). ἔνθεος pažodžiui reiškia „tas, kuriame yra dievas“.

⁸ Žymus V a. tapytojas iš Taso salos.

⁹ Minimi garsūs skulptoriai: Daidalas - Krėtos Labyrintho autorius, Epėjas - medinio arklio, kurio dėka achajai įsiveržė į Troją, kūrėjas, Teodoras - bronzos liejybos meistras, pagaminęs žiedą Polykratui ir taurę Kroisui (plg. Hdt. III 41).

¹⁰ Olympas - muzikantas, susijęs su frygišku Didžiosios Motinos kultu; Tamyras arba Tamyridas - Trakijos giesmininkas, varžėsis su Mūzomis ir jų apakintas (*Il.* II 594 *sq.*); Fėmijas - *Odysėjoje* minimas aoidas, atlikęs giesmes *Odysėjo* rūmuose

R.P.F. Bartholomæi Fumi Vilauren. Ord. Præf. Summa Aurea armilla nuncupata, tit. Matrim. fol. 739.

Gimnystés medis. 1752. Iliustracija iš Josef Alexander Jablonowski knygos "Heraldica to jest osada kleynotów rycerskich y wiadomość znaków herbownych dotąd w Polsce nie objaśniona [...]" (Lwow, 1752)

virtinė. Mat ir visi gerieji epiniai poetai visus tuos gražiuosius savo kūriniais žosta ne amato dėka, bet būdami įkvėpti dievo bei apsėsti (κατεχόμενοι), ir gerieji giesmių kūrėjai lygiai taip pat, nelyginant korybantai¹⁴, kurie šoka netekę nuovokos, (534) taip ir giesmių kūrėjai tas gražiausias giesmes kuria ne būdami pilnos nuovokos; o kai juos pagauna dermė ir ritmas; tuomet bakchauja ir apsėsti [elgiasi] tarytum bakchantės, kurios apsėstos iš upių semia medų ir pieną, o pilnos nuovokos būdamos - ne; taip daro ir giesmių kūrėjų siela, kaip kad jie patys teigia. Juk poetai mums, be abejo, kalba, jog savo giesmes (μέλη) jie nelyginant bitės (μέλιτται) mums neša iš trykstančių medumi (μελιρρύτων) šaltinių, surinkę jas kažkokiuose Mūzų soduose beigi miškinguose slėniuose, patys nelyginant bitės lakiodami, ir kalba tiesą. Mat poetas yra lengvas daiktas, sparnuotas ir šventas, ir nesugeba kurti pirmiau, negu tampa įkvėptas dievo, ir nuovoka jį apleidžia, ir jame nebelieka proto, o tol, kol turi šį labą, joks žmogus nepajėgus kurti ir giedoti ištarmes¹⁵. Todėl [poetai], šitai kurdami ir daug bei gražiai kalbėdami apie [įvairius] dalykus (kaip kad tu - apie Homėrą) ne amato dėka, o dieviškosios lemties lėmimu, kiekvienas geba gražiai kurti tik vieną dalyką - tą, kuriam Mūza jį paragino: vienas - dityrambus, kitas - enkomijas, trečias - hyporchemas, dar vienas - epus, dar kitas - jambus¹⁶; o kitų dalykų atžvilgiu nė vienas jų niekam tikęs. Mat ne amato dėka jie žosta šituos dalykus, o dieviška galia, kadangi, jeigu amato dėka mokėtų gražiai kalbėti apie vieną dalyką, tai [mokėtų] ir apie visus kitus. Todėl dievas, atimantis jiems protą, ir naudojasi jais kaip tarnais, ištarmių giedotojais bei dieviškaisiais pranašais, idant mes klausydami išvystume, jog ne [poetai], kuriuose nėra proto, yra kalbantieji šiuos taip nepaprastai vertingus dalykus, bet pats dievas yra tas, kuris kalba, o per juos jis tik byloja mums. Didžiausias šių žodžių įrodymas - Tynichas iš Chalkidės, niekad nesukūręs jokio kito

kūrinio, kurį kas nors laikytų vertu paminėjimo, vien tik visų giedamą pajaną, kone gražiausią iš visų giesmių; kaip jis pats sako, [šis pajanas -] tiesiog „Mūzų radinys“. Mat šiuomi, man regis, dievas mums visiškai įrodo, idant neabejotume dėl to, jog anie gražieji kūriniai nėra nei žmogiški, nei žmonių, bet dieviški ir dievų, o poetai yra niekas kitas, kaip dievų vertėjai, apsėsti to [dievo], kuriam kiekvienas [jų] priklauso. (535) Tai nurodydamas dievas tyčia pagiedojo gražiausią giesmę per patį prasčiausią poetą - o gal tau neatrodo, kad aš kalbu tiesą, Ijonai?

Ijonas. Tikrą tiesą, prisiekiu Dzeusu, Sokratai; žodžiais kažin kaip palieti pačią mano sielą, ir man regis, kad tai dieviškosios lemties lėmimu geri poetai mums išverčia šias dievų [ištarmes].

Sokratas. O ar jūs, rapsodai, nesate savo ruožtu poetų [ištarmų] vertėjai?

Ijonas. Ir tai kalbėdamas sakai tiesą.

Sokratas. Ar tik nesate vertėjų vertėjai?

Ijonas. Visiškai taip.

Sokratas. Nagi, Ijonai, pasakyk man tokį dalyką, ir nenuslėpk dalyko, kurio tavęs paklausiu: kai tu gražiai žosti epines sakmes, nepaprastai sukrėsdamas žiūrovus - ar giedotum apie Odysėją, iššokantį ant sklenksčio, atsiskleidžiantį jaunikiams ir papilantį sau po kojomis strėles, ar apie Achilą, pasileidžiantį prieš Hektorą, ar ką nors graudaus apie Andromachę, ar apie Hekabę arba Priamą, - ar tuomet esi pilnos nuovokos, ar išėini už savęs, ir tavo siela, apimta dieviškojo įkvėpimo, manosi esanti tų įvykių, apie kuriuos kalbi, akivaizdoje - ar jie vyktų Itakėje, ar Trojoje, ar bet kurioje kitoje vietoje, kurią epi mini?

Ijonas. Kaip gyvai, Sokratai, tavo žodžiai man šitai parodo! Atsakysiu tau, nieko neslėpdamas. Kai tik aš kalbu ką nors graudaus, mano akys pritvinksta ašarų, o kai [kalbu] ką nors baisaus ar siaubingo, iš baimės plaukai stojasi piestu ir širdis šokinėja krūtinėje.

Sokratas. Tad kaipgi čia yra? Argi, Ijonai, sakysi-

¹⁴ Didžiosios Dievų Motinos, Frygijoje vadinamos Kybele, o Krėtoje - Rėja, žiniai ir palydovai, garbinę ją ekstatiškais šokiais fleitoms ir timpanams pritariant.

¹⁵ T. y. orakulus.

¹⁶ Dityrambas - himnas Dioniso garbei; enkomijas - giriančioji giesmė; hyporchema - daina, kurią atliekant šokama; jambas - dažniausiai satyrinis jambiniu metru parašytas eilėraštis.

me esant pilnos nuovokos toki žmogų, kuris, pasi-puošęs spalvingais drabužiais ir aukso vainikais, at-našavimų ir iškilmių metu verkia, nors ir neprarado nė vienos iš savųjų [puošmenų]? Arba toki, kuri apima baimė, nors jis ir stovi daugiau negu tarp dvidešimt tūkstančių draugiškai nusiteikusių žmonių, nors niekas jo neišrenginėja nei neskriaudžia?

Ijonas. Tiesą sakant, ne, nieku būdu, Sokratai, - prisiekiu Dzeusu!

Sokratas. O ar žinai, kad ir daugeliui žiūrovų jūs sukeliate tuos pačius dalykus?

Ijonas. Žinau kuo puikiausiai; kiekvienąsyk iš viršaus nuo pakylos žiūrėdamas regiu juos verkiant ar žvelgiant su pasibaisėjimu ir nustėrstant nuo pasakojamųjų dalykų. Mat man dar ir kaip reikia kreipti į juos dėmesį: jeigu priversiu juos verkti, tai pats gaudamas sidabrinis juoksiuos iš džiaugsmo, o jeigu jie juoksis, tai verksiu aš, netekęs pinigų.

Sokratas. Tad supranti, kad žiūrovas yra paskutinis iš žiedų, apie kuriuos aš tau kalbėjau, jog jie vienas per kitą gauna galią iš Hēraklėjos akmens? (536) Vidurinisys [žiedas] esi tu, rapsodas ir aktorius, o pirmasis - pats poetas. Dievas visų jų pagalba traukia žmonių sielą ten, kur nori, nuo vieno per kitą perduodama [traukos] galią. Ir, nelyginant nuo ano akmens, sukimba nemenka virtinė choristų, choro mokytojų ir mokytojų padėjų, iš šono prilipusių prie tų žiedų, kurie pakibę nuo Mūzos. Ir vienas poetas pakabintas ir priklauso (ἐξήρτηται) nuo vienos, o kitas - nuo kitos Mūzos; mes tai vadiname „užvaldymu“ (κατέχεται)¹⁷, o tai labai panašus dalykas, [poetas] yra valdomas (έχεται), o nuo šių pirmųjų žiedų, nuo poetų, savo ruožtu vieni po kitų pakimba ir būva dievo įkvepiami kiti: vieni [įkvėpimą gauna] iš Orfėjo, kiti iš Musajo, o daugelis būva užvaldomi bei valdomi Homéro. Vienas jų esi ir tu, Ijonai, ir esi Homéro užvaldytas, nes kam nors giedant kito kurio poeto [kūrinius] tu miegi ir pristingi, ką pasakyti, o kai tiktai kas nors užtraukia būtent šio poeto giesmę, tuoj pat prabundi, ir tavo siela šoka, ir esi pertekęs dalykų, kuriuos galėtum

pasakyti. Mat ne amato ir ne mokėjimo dėka kalbi apie Homérą tuos dalykus, kuriuos kalbi, o dieviškosios lemties ir apsėsties dėka, nelyginant korybantai, skvarbiai girdintys tik tą melodiją, kuri priklauso juos apsėdusiam dievui, o tai melodijai jie turi per akis ir judesius, ir žodžius, bet kitomis [melodijomis] nė nesirūpina. Šitaip ir tu, Ijonai, kai tik kas nors užsimena apie Homérą, esi visko pertekęs, o kitų [poetų] atžvilgiu - stokoji. Tu manęs klausei, kodėl Homéro atžvilgiu esi visko pertekęs, o kitų [poetų] atžvilgiu - ne. Taigi, priešastis ta, kad girti Homérą esi nepaprastai įgudęs ne amato, bet dieviškos lemties dėka.

Ijonas. Gražiai tu kalbi, Sokratai, tačiau stebėčiausi, jeigu kalbėtum taip gražiai, kad net įtikintum mane tuo, jog aš girdamas Homérą būvu apsėstas bei šėlstantis. Manau, kad tau toli gražu toks neatrodyčiau, jei išgirstumei mane apie Homérą kalbant.

Sokratas. Ir išties noriu tavęs paklausti, tačiau ar pirmiau neatsakytumei man štai ko: apie kokį dalyką iš tų, apie kuriuos kalba Homéras, gražiai kalbi tu?

Ijonas. Žinok, Sokratai, jog nėra tokio, [apie kurį gražiai nekalbėčiau].

Sokratas. Nejau ir apie tuos dalykus, apie kuriuos tu kartais gal neišmanai, bet Homéras kalba?

Ijonas. Kokie gi tie dalykai, kuriuos Homéras kalba, o aš neišmanau?

Sokratas. (537) Argi Homéras daug kur ir daug ko nekalba apie amatus? Pavyzdžiui, kad ir apie važnyčiojimą; jei tik prisiminsiu žodžius, aš tau pasakysiu.

Ijonas. Verčiau jau aš pasakysiu; aš tai pamenu.

Sokratas. Tad pasakyk man, ką Nestoras kalba savo sūnui Antilochui, perspėdamas būti atsargiam ties posūkiu žirgų lenktynėse Patroklo garbei.

Ijonas. „Atsiloški ir pats, - sako jis, - į glotnią dviračių atkalte,

Vos vos į kairiąją pusę. Tuo tarpu gi dešinę žirgą,

Smarkiai užrikęs, paragink, vadžias truptelį atleides.

Tuomet tau žirgas kairys taip arti apsisuks apie stulpą,

Jog pasirodys, kad gal stebulė gražiauskryčio tekiniu

¹⁷κατέχειν - „užvaldyti“, bet taip pat ir „apsėsti“, ir „turėti savo priklausomybėje, valdyti“.

Jį užkliudyti. Gerai pasisaugok akmenis neužkliūti.¹⁸

Sokratas. Užtenka. Kuris, Ijonai, geriau žinos, ar Homéras šiuos žodžius kalba teisingai, ar ne: ar gydytojas, ar važnyčiotojas?

Ijonas. Aišku, kad važnyčiotojas.

Sokratas. Ar todėl, kad yra įvaldęs šitą amatą, ar dėl ko kito?

Ijonas. Ne, [ne dėl ko kito,] bet kad [yra įvaldęs] amatą.

Sokratas. Argi kiekvienam iš amatų dievo nėra suteiktas darbas, kurį [tas amatas] būtų pajėgus pažinti? Juk to, ką sužinome vairininkystės [amato] dėka, turbūt nesužinome iš gydymo [amato]?

Ijonas. Tai jau tikrai ne.

Sokratas. Nei to, ką [sužinome] gydymo [amato] dėka, [nesužinome] taip pat ir statybos [amato] dėka.

Ijonas. Toli gražu.

Sokratas. Argi šitaip nėra ir visų amatų atžvilgiu - kad tai, ką sužinome vieno amato dėka, nesužinome kito? Tačiau, pirm negu atsakysi į šį klausimą, pasakyk man štai ką: ar sutinki, kad vienas amatas yra vienoks, o kitas kitoks?

Ijonas. Taip.

Sokratas. Aš, kai vienas mokėjimas yra vienu dalykų pažinimas, o kitas - kitų, pagal tai vadinu vieną vienu, o kitą - kitu amatu; ar ir tu taip pat?

Ijonas. Taip.

Sokratas. Mat jeigu [abu amatai] būtų tų pačių dalykų mokėjimas, tai kodėl turėtume vieną vadinti vienu, o kitą - kitu [amatu], abiejų dėka galėdami išmanyti tuos pačius dalykus? Lygiai kaip kad žinau, jog šie pirštai yra penki, ir tu, kaip aš, apie juos žinai tą patį ir jeigu aš tavęs paklausčiau, ar to paties skaičiavimo amato dėka aš ir tu tai žinome, ar kokio kito, tai veikiausiai sakytumei, jog to paties.

Ijonas. Taip.

Sokratas. (538) Dabar pasakyk man tai, ko ką tik ketinau tavęs paklausti: ar apie visus amatus tau

atrodo, jog to paties amato dėka būtina pažinti tuos pačius dalykus, o skirtingo [amato] dėka - ne tuos pačius, bet jeigu [amatas] kitas, tai jo dėka būtina pažinti ir skirtingus dalykus?

Ijonas. Man taip atrodo, Sokratai.

Sokratas. Juk niekas, kas nėra kokio nors amato įvaldęs, nepajėgs gerai pažinti dalykų, kalbamų arba atliekamų šio amato pagalba?

Ijonas. Tiesą sakai.

Sokratas. Taigi, o jeigu grįžtume prie tų žodžių, kuriuos pasakei, tai kuris geriau žinos, ar Homéras gerai kalba, ar ne: tu ar važnyčiotojas?

Ijonas. Važnyčiotojas.

Sokratas. O tu turbūt juk esi rapsodas, bet ne važnyčiotojas?

Ijonas. Taip.

Sokratas. O rapsodo amatas skiriasi nuo važnyčiojimo [amato]?

Ijonas. Taip.

Sokratas. O jeigu jau skiriasi, tai yra ir skirtingų dalykų mokėjimas?

Ijonas. Taip.

Sokratas. Kaipgi bus tuomet, kai Homéras pasakoja, kaip sužeistam Machaonui Hekamédė, Nestoro sugulovė, duoda gerti kykeoną¹⁹? Pasakoja jis maždaug tokiais žodžiais:

„Pramniško vyno įpylus, -sako jis, - ožkos dar sūrio pritrynė
Trintuvu variniu ir svogūną įdėjo dėl skonio.“²⁰

Kas gali gerai nustatyti, ar Homéras šiuos dalykus kalba teisingai, ar ne: ar gydymo [amatas], ar rapsodo?

Ijonas. Gydymo.

Sokratas. O kaip tuomet, kai Homéras kalba štai ką:

„Ji pasinėrė į gelmę it pasvaras sunkiojo švino,
Kurs, pritaisytas ant rago įmitusio jaučio laukinio,

¹⁸ Il. XXIII 335-340; čia ir toliau cituojamas Jeronimo Ralio, Sofijos Čiurlionienės-Kymantaitės ir kitų *Iliados* vertimas su nežymiais pakeitimais.

¹⁹ Graikiškas gėrimas, kurio receptas aprašytas žemiau.

²⁰ Il. XI 639-640.

Grimzta į jūrą, plėšrūnėms žuvims jos atnešdamas vargą.²¹

Ar sakysime, kad spręsti apie tai, ką jis kalba, ir ar kalba gerai, ar ne, labiau yra žvejo, ar rapsodo [amato] dalykas?

Ijonas. Aišku gi, Sokratai, kad žvejo.

Sokratas. Žiūrėk, o jei tu klausinėtum ir manęs paklaustum: „Jei jau tu, Sokratai, dabar surandi Homėro žodžius apie tai, ką pridera spręsti kiekvienam iš šių amatų, nagi surask man tai, kas liečia pranašą bei pranašavimo [amatą]: kokius dalykus jam vienam dera būti pajėgiam pažinti, ar apie juos sukurta gerai, ar blogai?“ - tai žiūrėk, kaip aš lengvai ir teisingai tau atsakyčiau. Mat [Homėras] ir *Odysėjoje* daug kur [apie tai] kalba, pavyzdžiui, kad ir tai, ką Teoklymenas, Melampodidų giminės pranašas, kalba jaunikiams:

(539) „O prakeiktieji, kokia jus nelaimė užgriuvo? Naktis jau

Galvas prarijo ir veidus, ir kelių jau jūs nematyti,

Verksmas vien tegirdėti, ir ašaros teka per skruostus.

Priemenėj pilna vaiduoklių, ir menėj taipogi jų pilna,

Traukia būriais į Erebo tamsiąją šalį. Pražuvo

Saulė danguj, ir viską aptraukė piktoji tamsybė.“²²

O daug kur ir *Iliadoje*, kaip, pavyzdžiui, „Kautyne prie sienos“, nes ir čia jis kalba:

„Paukštis atskrido, kai pult pasiryžo, ir jiems pasirodė

Nardąs padangėj erelis, palikdamas vyrus po kairei.

Kruviną didžią gyvatę naguos jis turėjo suspaudęs,

Tebesiraitančią, gyvą, kovos nepamiršusią noro.

Ši ją laikančiam paukščiui į kaklą prie gurklio įkirto,

Galvą atrietus atgal, o erelis ją žemėn paleido,

Skausmą pajutęs. Gyvatė į tarpą kareivių nukrito,

O jis gi nulėkė klykdams, į sukuri vėjo papuolęs.“²³

Sakyčiau, kad šiuos ir į juos panašius žodžius nagrinėti ir apie juos spręsti pridera pranašui.

Ijonas. Ir tiesą kalbi, Sokratai.

Sokratas. Ir tu taip sakydamas kalbi tiesą, Ijonai. Nagi, lygiai kaip aš tau parinkau ir iš *Odysėjos*, ir iš *Iliados* pranašui, gydytojui bei žvejui pritinkančias vietas, taip ir tu - juoba kad esi labiau už mane Homėro atžvilgiu patyręs - man parink vietas, priklausančias rapsodui ir rapsodo amatui, Ijonai, - tai, ką ir nagrinėti, ir apie ką spręsti rapsodui pridera labiau už kitus žmones.

Ijonas. Sakau, Sokratai, - visos vietos.

Sokratas. Nejau tu, Ijonai, tvirtini, kad visos? - Negi būtum toks užmaršus? Lyg ir nederėtų vyrui rapsodui būti užmaršiam.

Ijonas. (540) Ką gi aš užmiršau?

Sokratas. Ar neprisimeni sakęs rapsodo amatą esant skirtingą nuo važnyčiojo [amato]?

Ijonas. Prisimenu.

Sokratas. Negi nepripažįsti, kad skirtingas būdamas, jis ir pažins skirtingus dalykus?

Ijonas. Tikrai.

Sokratas. Tad, pasak tavo žodžio, nei rapsodo [amatas] ne viską pažins, nei pats rapsodas.

Ijonas. Nebent anų dalykų galbūt nepažins, Sokratai.

Sokratas. Sakydamas „anie dalykai“ turi omenyje, kad nepažins beveik nieko, kas priklauso kitiems amatams, tačiau kadangi [pažins] ne visus, tai kokius gi dalykus jis pažins?

Ijonas. Man regis, tai, ką dera pasakyti vyrui ir ką - moteriai, taip pat ką vergui ir ką laisvajam, taip pat tai, ką pavaldiniui ir ką valdančiajam.

Sokratas. Kaip sakai: ar žodžius, kuriuos dera pasakyti jūroje audros ištiktą laivą valdančiajam, ge-

²¹ *Il.* XXIV 80-82.

²² *Od.* XX 351-357 (Platono citatoje praleista eil. 354); panau-

dotas Jeronimo Ralio vertimas.

²³ *Il.* XII 200-207.

riau žinos rapsodas, ar vairininkas?

Ijonas. Na jau ne, žinoma, vairininkas.

Sokratas. O žodžius, kuriuos dera pasakyti turinčiam savo žinioje²⁴ ligonį, ar rapsodas geriau žinos, ar gydytojas?

Ijonas. Ne, ir šiuo atveju [pastarasis].

Sokratas. Sakai, [žinos] žodžius, derančius vergui?

Ijonas. Taip.

Sokratas. O, pavyzdžiui, žodžius, kuriuos dera pasakyti vergui jaučiaganiui, kad nuramintų įnirtusius jaučius, ar geriau žinos rapsodas, bet ne jaučiaganyš?

Ijonas. Na ne, toli gražu.

Sokratas. Tačiau gal [žinos] žodžius, kuriuos dera pasakyti moteriai, kai ji darbuojasi verpdama vilną?

Ijonas. Ne.

Sokratas. Bet gal žinos žodžius, kuriuos dera pasakyti vyrui karvedžiui, kai šis kreipiasi į savo karius?

Ijonas. Taip, tokius žodžius rapsodas žinos.

Sokratas. Tai ką, gal rapsodo amatas yra ir karvedžio?

Ijonas. Aš tai žinočiau, ką dera pasakyti karvedžiui.

Sokratas. Mat turbūt esi ir karvedybos žinovas, Ijonai. Juk jeigu kartais būtum kartu ir žirgų, ir grojimo kitarą žinovas, tai pažintum gerai ir blogai bėgančius žirgus, tačiau jeigu tavęs paklausčiau: „Kurio amato dėka, Ijonai, pažįsti gerai bėgančius žirgus? Ar to, kurio dėka esi žirgų žinovas, ar kurio dėka esi kitaristas?“ Ką man atsakytum?

Ijonas. Žinoma, atsakyčiau: „To, kurio dėka esu žirgų žinovas.“

Sokratas. O jeigu pažintum ir gerai grojančius kitarą, juk sutiktum, kad [pažįsti juos to amato dėka,] kurio dėka esi kitaristas, bet ne to, kurio dėka esi žirgų žinovas.

Ijonas. Taip.

Sokratas. O kadangi išmanai karo dalykus, tai ar išmanai juos to [amato dėka], kurio dėka esi karvedybos žinovas, ar kurio dėka esi geras rapsodas?

Ijonas. Man neatrodo, kad tai kuo nors skirtųsi.

Sokratas. (541) Kaip? Sakai, jog niekuo nesiskiria? Ar tvirtini, kad rapsodo ir karvedžio amatas yra vienas, ar kad du amatai?

Ijonas. Man regis, vienas.

Sokratas. Vadinasi, kiekvienas, kas tik yra geras rapsodas, bus ir geras karvedys?

Ijonas. Dar ir kaip, Sokratai!

Sokratas. Tuomet ir kiekvienas, kam tik pasitaiko būti geram karvedžiui, kartu yra ir geras rapsodas.

Ijonas. Na ne, man taip nebeatrodo.

Sokratas. Bet ankstesnis dalykas tai tau atrodo [teisingas] - kad kiekvienas geras rapsodas bus ir geras strategas?

Ijonas. Visiškai taip.

Sokratas. Argi tu nesi geriausias rapsodas tarp graikų?

Ijonas. Dar ir kaip, Sokratai.

Sokratas. Ar ir karvedys, Ijonai, esi tarp graikų geriausias?

Ijonas. Žinok, esu, Sokratai. Ir tai esu iš Homéro išmokęs.

Sokratas. Tad kodėl gi, vardan dievų, Ijonai, būdamas tarp graikų geriausias abiem atžvilgiais - ir kaip karvedys, ir kaip rapsodas, - eidamas per graikus, dirbi tik rapsodo darbą, o karvedžio - ne? Gal tau atrodo, kad aukso vainiku vainikuoto rapsodo graikams didžiai reikia, o karvedžio - nė kiek?

Ijonas. Mat mūsų polis, Sokratai, yra jūsų valdomas ir karo dalykuose jūsų vadovaujamas, ir jokie karvedžio jam nereikia, o jūsiškis arba lakedaimoniečių polis karvedžiu manęs neišrinktų, nes patys manotės esą tam pakankamai pajėgūs.

Sokratas. Gerasis Ijonai, ar nežinai Apolodoro Kyzikiečio?

Ijonas. Kas jis per vienas?

Sokratas. Toks žmogus, kurį atėniečiai daug sykių yra rinkęsi savo karvedžiu, nors yra svetimšalis; taip pat ir Fanostenui Andriečiui bei Hėrakleidui Kladzomeniškiui, nors jie ir svetimšaliai, bet kadangi įrodė esą verti, šis polis suteikė karvedžio bei kitas aukštas pareigas. Tad ar neišrinks karvedžiu ir nesuteiks šios garbės Ijonui Efesiečiui, kai tik šis pasirodys esąs vertas? Kodėl gi ne? Argi senovėje jūs,

²⁴ Tas pats žodis ἀρχεῖν reiškia tiek „valdyti“, tiek (ligonio atveju) „užsiimti gydymu, vadovauti gydymui“.

efesiečiai, iš pradžių nebuvote atėniečiai? Ir ar Efesas prastesnis už bet kokį polį?

Tačiau tu, Ijonai, jeigu kalbi tiesą, kad sugebi girti Homėrą amato ir mokėjimo dėka, tai darai man neteisybę, užtikrindamas mane žinąs apie Homėrą daug ir gražių dalykų ir vis žadėdamas man juos atskleisti, drauge mane apgaudinėji ir ne tik toli gražu man nieko neatskleidi, bet net nenori man nurodyti, kokie tie dalykai, į kuriuos esi taip nepaprastai įgudęs, nors aš seniai tavęs prašau. Tačiau tu tiesiog kaip Protėjas priimi visokiausius pavidalus vinguriuodamas tai šen, tai ten, kol galiausiai nuo manęs pasprunki, pasiskelbdamas esąs karvedys, idant nereikėtų atskleisti, (542) koks įgudęs esi į

„POETAS YRA LENGVAS DAIKTAS, SPARNUOTAS IR ŠVENTAS...“

Ijonas yra vienas anstyvesniųjų Platono (427-347 m. pr. Kr.) dialogų. Dialogo struktūra paprasta, veiksmas iš karto, be jokių įvadų, prasideda veikėjų pašnekesiu, ir pašnekesys pateikiamas tiesiogiai, o ne perpasakojamas vieno dalyvių, anksčiau girdusių Sokrato pokalbį ir nūnai jį prisimenančių. Šitoks kompozicinis paprastumas, kaip ir monotemiškumas, apskritai būdingi ankstyvojo Platono kūrybai.

Sokrato pašnekovas efesietis rapsodas Ijonas, yra profesionalus Homėro epų atlikėjas, kurio veiklos sričiai priklauso tiek pačių epų recitavimas per didžiasias religines iškilmes vykusių rapsodų varžybų (ἀγών) metu, tiek pašlovinimų pačiam poetui improvizavimas. To meto graikams poezijos suvokimas buvo neatsiejamas nuo atlikimo; tai galėjo būti tiek viešas rapsodų atlikimas iškilmių metu, tiek vieno iš puotos dalyvių deklamacija. Taip pat ir mokyklose daugiausia dėmesio buvo skiriama poezijos mokymuisi atmintinai bei mokėjimui ją deklamuoti. Poezijos skaitymas pavieniui, buvimas akis į akį su (rašytiniu) tekstu iki pat helenizmo laikų dominuojančio kultūrinio vaidmens neavidino. Ijone pavaizduotas viešas poezijos atlikimas Platono laikais tebebuvo pagrindinis ir svarbiausias poezijos funkcionavimo būdas.

Platono aprašymas tiksliai perteikia recituojančio rapsodo

homėriškąją išmintį. Tad jeigu tu, amatininkas būdamas, kaip ką tik kalbėjau, mane apgaudinėji, žadėdamas atskleisti visokių dalykų apie Homėrą, tai esi neteisingas; o jeigu ne amato dėka išmanai, bet dieviškosios lemties lėmimu per Homėrą apšėtas nieko nežinodamas kalbi apie šį poetą daug ir gražių dalykų, kaip kad apie tave sakiau, tai jokios neteisybės nedarai. Taigi pasirink, ar nori būti mūsų laikomas neteisingu, ar dievišku vyru.

Ijonas. Nemenkas skirtumas, Sokratai, nes daug gražiau būti laikomam dievišku.

Sokratas. Taigi šis gražesnis dalykas mūsų akyse tau ir priklauso, Ijonai: giriant Homėrą būti dieviškam, o ne amatininkui.

būseną: tiek archainio meto poetų (aidų) kūryba (ankstesnės poetinės tradicijos tekstų „perkūrimas atliekant“), tiek šios tradicijos įpėdinių rapsodų (kurių atveju „perkūrimo“, inovacijos elementas atlikime yra taip sumažėjęs, jog reikia kalbėti apie ankstesnės tradicijos poetinių tekstų „atkūrimą“, nusistovėjusio archetipo „kartojimą“) recitacijos buvo atliekamos tam tikrų mnemotechninių priemonių sukulto pusiau transo būsenoje, kuriuo apskritai pasižymi oralinės poezijos tradicijos¹. Ši pusiau transo būseną, graikų tradicijoje tapatinama su poeziją globojančių dievybių Mūzų apsidimu, ir tampa Platono poezijos interpretacijos šiame dialoge pradiniu tašku. (Dera atminti, jog susitapatinimas su poezijos tikrove Platono meto graikų atveju buvo kur kas gilesnis, o poezijos keliamos emocijos turėjo visiškai kitą vertę ir intensyvumą, negu bet kokie mūsų kultūroje sutinkami „analogai“.)

Dialogo implikacijoms suvokti taip pat itin svarbus, priklausęs aidų bei rapsodų (kaip aidų tradicijos natūralios tautos) socialinis vaidmuo archainiais bei ankstyvaisiais klasikiniais laikais. Viešas epų atlikimas yra veiksmas, kuriuo tradicinė bendruomenė atkuria ir iš naujo pakartodama patvirtina ją vienijančias vertybes. Šiuo atžvilgiu neatsitiktinės viešų epo recitacijų sąsajos su didžiosiomis religinėmis iškilėmis: epo atlikimas yra iš esmės ritualinis veiksmas, kuriuo bendruomenė „perkuria“, atnaujina ir patvirtina savo tapatybę šventybės akivaizdoje². Būtent todėl epai funkcionuoja, viena vertus, kaip bend-

¹ Smulčiau apie archainę ir ankstyvąją klasikinę graikų poetinę tradiciją žr.: Nagy G. *Early Greek views of poets and poetry* // *The Cambridge history of literary criticism*. Vol. 1: *Classical criticism* / Ed. by G. A. Kennedy. - Cambridge University Press,

1989. - P. 1-77.

² Tai pagrindinė Erico Havelocko knygos *Preface to Plato* (Cambridge, Mass., 1963) tezė.

ruomenės istorinės patirties, tikėjimo bei vertybių išraiška, savotiškas kultūrinės patirties „sąvadas“, ir, antra vertus, kaip bendruomenės *ethos* legitimuojantis „kodeksas“³. Homėro ir Hėsiodo epai funkcionavo panašiai, kaip Viduramžiais Biblija: nuorodos į juos užteko legitimuoti ir pagrįsti ne vienam teiginiui, jie funkcionavo kaip autoritetas sprendžiant juridinius klausimus.

Šiaipjau dialogo turinys ganėtinai aiškus: keliomis nesudėtingomis perskyromis Sokratas įrodo, jog tikroji poetinė kūryba nėra racionali mokėjimu ar įgūdžiu pagrįstas „amatas“ ar „menas“ (būtent taip būtų galima perteikti graikiško žodžio τέχνη prasmę), o remiasi racionali nepaaiškinamu „dievišku įkvėpimu“ (ἐνθεος), „apsėdimu“ (κατέχειν, κατοκωχή) ar „dieviškąja lemtimi“ (θεία μοῖρα). Rapsodas, perteikiantis poeto kūrinį klausytojams, yra paskutinė grandis to įkvėpimo perdavimo grandinėje (galima atkreipti dėmesį į poezijos kūrimo ir perdavimo sekoje išikūnijusią platonišką hierarchinę struktūrą), tik šįsyk struktūros elementai yra ne ontologinės pakopos, kurias atbaigia „Gėrio idėja“, o pirmapradžio dievybės įkvėpimo emanacijos laike. Ontologinį „atvaizdo“ (εἰδωλον) ar „pamėgdžiojimo“ (μίμησις) įvaizdį pakeičia „vertimo“ (ἐρμηνεύειν) metafora: rapsodas yra „vertėjo vertėjas“.

Problemos iškyla tuomet, kai mėginame poezijai palankų šio dialogo toną suderinti su radikalia jos kritika Platono *Valstybėje*⁴. Galimas „diachroninis“ paaiškinimas - jog tokia požiūrių į poeziją kaita atspindi mąstytojo požiūrių kaitą nuo ankstyvojo Platono *Ijone* prie brandžiojo Platono *Valstybėje* - prasmės atžvilgiu būtų neabejotina *lectio facillior*. Šią interpretacijų skirtybę privalu suvokti kaip įtampą, kuri gali būti pašalinta tik išvelgus abi pozicijas jungiantį vieningą prasmės pamatą.

Šiuo atžvilgiu vertinga yra vieta iš *Sokrato apologijos*, kur Sokrato prisimenama patirtis neabejotinai analogiška aprašytajai *Ijone*: „Tad nuo valstybės vyrų ėjau in poetus, tragedijų bei ditirambų dirbėjus ir kitus, norėdamas tenai pirštu prikišamai sau parodyti, kad aš mažiau teišmanau už anuos. Imu jų tuos,

rūpestingiausiai, kaip man rodosi, apdorotus veikalus, ir klausinėju, ką jie pasakys, kad tuo pačiu žygiu galėčiau ko iš jų ir pasimokyti. Tik man, vyrai, drovu sakyti jums tiesa, ir vis dėlto ji reikia pasakyti. Mat, vienu žodžiu, kone visi, kurie ten buvo, geriau kalbėjo, nei poetai, apie kūrinį, jų pačių parašytus. O netrukus vėl sužinojau ir apie poetus, kad jie, jei kuria ką, tai kuria ne išmintim, bet kanakoku ingimtu gabumu, Dievo inkvėpti, kaip ir pranašai ir tie, kurie ripuote ripuoja žiniuonių žosmę. Agi ir tie pasako daug ir gražių dalykų, tačiau nieko nenusimano apie tai, ką kalba. Tokio maždaug ūpo, kaip man paaiškėjo, pagauti ir poetai. Tuo pat žygiu pastebėjau, kad jie, būdami gabūs poezijai, jau dedasi išmintingiausi žmonės ir kitur, kur nieko nenuvokia“ (*Apol.* 22 a-c)⁵.

Lemiami aplinkybė Platono mąstymui suvokti yra poezijos kaip tradicinės kultūros tapatybės kūrėjos bei vertybių pateikėjos vaidmuo. Kalbėjimas apie dievišką poezijos kilmę išreiškia transcendentinį sankcionavimą to kultūrinio ir socialinio vaidmens, kurį poezija vaidino archainėje kultūroje. „Dieviškumo“ sfera *Ijone* įvardija tą transcendentinės legitimacijos sritį, kuria pagrįsta tradicinė (griežtąja prasme ta, kuri laikosi kultūrinių vertybių perkuriančiu perdavimu - *traditio* - poezijos priemonėmis) graikų kultūra. Poezijos kultūrinis projektas ir tradicinė jos kuriama moralė savaime nėra blogi⁶, tačiau nepriimtini Platonui ta prasme, kad iracionalus poetinio įkvėpimo pobūdis daro poetinį auklėjimą bejėgį prieš sofistus, manipulavusius poezijos autoritetu kaip priemone savajai reliatyvistinei moralės sampratai pagrįsti: visi sofistų sąjūdžio pateikiami moralės apibrėžimai rėmėsi prielaida, jog „etinai principai nebėra savaime galiojantys, o galioja tik kaip mūsų tarpusavio „priežiūros“ forma“⁷.

Sokratas *Valstybėje* kritikuoja ne patį poezijos egzistavimą, o ligtolinio jos kultūrinio projekto tęsimo galimybę. Po „solistų krizės“ nebeįmanomas natūralus tradicinės moralės egzistavimas: poezijos autoritetas, nors sykį atgręžtas prieš savo paties kuriamą moralę, toliau prisideda prie paveldėtų moralinių

³ Tai, kas čia pasakyta, galioja pirmiausia vadinamųjų „panhelėninių“ tekstų - Homėro ir Hėsiodo priskiriamos epinės tradicijos - atžvilgiu, tačiau, *mutatis mutandis*, - siauresniu mastu bei specifiskesnėse sferose - tas pats kultūrinis santykis veikia ir kitų epų bei kitų poetinių tradicijų atžvilgiu.

⁴ Poezijos kritika *Valstybėje* pagrįsta iš esmės trimis pagrindiniais argumentais: kritikuojamas netinkamas turinys - blogi pavyzdžiai, kuriuos poezija pateikianti (*Resp.* II. 376 c - III. 392 c); taip pat kritikuojamas poezijos kaip mėgdžiojamojo meno trūkumai (III. 392 c - 398 b) bei jos ontologinis statusas - būdama pamėgdžiojimas, t. y. trečiojo laipsnio tikrovė, poezija imituoja tikrovę tokia, kokia ji atrodo daugumai, o ne kokia iš tikrųjų yra (X. 595 a - 603 c). Galiausiai kritikuojamas poezijos poveikis dėl to, kad ji apeliuoja į jausmus ir aistras, o ne į protą

(X. 603 c - 606 d). Itin įžvalgi ir išsami poezijos kritikos *Valstybėje* analizė pateikiama: Gadamer H. G. *Plato and the Poets // Dialogue and Dialectic: Eight Hermeneutical Studies on Plato / Transl. by P. Christopher Smith.* - Yale University Press: New Haven - London, 1980. - P. 39-72.

⁵ Antano Smetonos vertimas iš kn.: Platonas. *Sokrato apologija. Kritonas.* - V.: Aidai, 1995. - P. 9-10.

⁶ Tai liudytų Sokrato žodžiai *Faidre*: „O trečiasis Mūzų apsėdimas bei šėlas, apėmęs prisirpusią ir neprieinamą savo skais-tumu sielą, pažadinęs ir paskatinęs ją bakchiškam dūksmui, išsiliejančiam giesmėmis beigi kitokia poezija, šlovindamas begalinius senolių darbus auklėja ateities kartas“ (*Phaedr.* 245 a).

⁷ Gadamer G. *Op. cit.* - P. 50.

normų ardymo. Platono kritikos objektas yra „tuometinė *morale* ir *moralinis auklėjimas*, kuris susikūrė senesniosios moralės poetinių formuluočių pagrindu ir kuris, laikydamasis senstančių moralinių pavidalų, pasidarė nebeapginamas nuo sofizmo dvasios atneštų arbitralių tų pavidalų iškraipymų“⁸. Platono poezijos kritika neatskiriama nuo jo kultūrinio projekto. Imdamasis pagydyti „beveik nepagydomą“ savo meto valstybę, poezijos autoritetą ir tradicinę poezijos kuriamą moralę Platonas turi pakeisti kita, filosofijos priemonėmis atliktu žmogaus esmės pažinimu besiremiančia morale. Tradicinėje poezijoje aptinkamą transcendentinę kultūros legitimaciją Platonas imasi kurti filosofijos būdais, bet ne „atkurti“ negrižtamai prarastą tradicinės

kultūros idealą, o veikiau jau kitomis priemonėmis iš naujo „perkurti“ jį ateityje.

Šia prasme *Ijone* jau regėti mąstymo nuostata, vėliau visiškai atsiskleisianti *Valstybėje*. net dievišką poezijos šaltinį, transcendentinę tradicinės kultūros dimensiją galima įvardyti tik remiantis filosofine refleksija (su kuria savo ruožtu susijusi ir tos kultūros įveika bei destrukcija). Filosofija iškyla kaip „pirmoji poezija“, kuriai duota ne tik suvokti ir įvardyti, bet ir atkurti prarastą transcendentinę kultūros matmenį.

Dialogą verčiau iš: *Platonis Opera*. Recogn. I. Burnet. (*Scriptorum Classicorum Bibliotheca Oxoniensis*)-Oxonii: e Typographeo Clarendoniano,²¹ 1989. - T. III.

Mantas Adomėnas

⁸ Gadamer G. *Op. cit.* - P. 61.

APIE KALBĄ APSKRITAI IR APIE ŽMOGAUS KALBĄ

WALTER BENJAMIN

Kiekvienas žmogiškojo dvasios gyvenimo išreiškimas gali būti suvokiamas kaip kalbos rūšis. Toks požiūris kaip teisingas metodas įgalina visur kelti klausimus naujai. Galima kalbėti apie muzikos ir plastikos kalbą, apie teisės kalbą, neturinčią tiesioginio ryšio su tomis [kalbomis], kuriomis surašomi vokiečių arba anglų teismo sprendimai, apie technikos kalbą, kuri nėra technikų profesinė kalba. Taip suvokta kalba reiškia dvasinių turinių perteikimo principą atitinkamuose dalykuose: technikoje, mene, teisėje, religijoje. Vienu žodžiu, kiekvienas dvasinių turinių perteikimas yra kalba, ir perteikimas žodžiu tėra ypatingas atvejis, - žmogiškoji [kalba] ir jos pagrindą sudaranti arba ja pagrįsta (teisė, poezija) [kalba]. Tačiau kalbos prezencija driekiasi ne tik per visas žmogiškojo dvasios gyvenimo reiškimosi, - jam kalba kokia nors prasme visuomet būdinga, - sritis, bet ir per visai visa. Nėra tokio reiškinio ar daikto nei gyvojoje, nei negyvojoje gamtoje, kuris

tam tikru būdu nedalyvautų kalboje, kadangi kiekvienam yra esminga perteikti savo dvasinį turinį. Tačiau šitaip vartojamas žodis „kalba“ visai nėra jokia metafora. Tai visiškai turiningas supratimas to, kad negalime įsivaizduoti nieko, kas savo dvasinę esmę perteiktų ne išraiškomis; didesnis ar mažesnis sąmoniškumo laipsnis, su kuriuo toks perteikimas tariamai (arba iš tikro) susijęs, nekeičia reikalo: negalime įsivaizduoti ko nors, kame visiškai nebūtų kalbos. *Esinys*, neturintis jokio santykio su kalba, yra idėja; tačiau ši idėja nesileidžia padaroma vaisinga net toje idėjų srityje, kurią sudaro Dievo idėjų ratas.

Teisinga tik tai, kad, šia terminologija [tebekalbant], kiekviena išraiška tokiu mastu, koku ji yra dvasinių turinių perteikimas, priskiriama kalbai. Ir, aišku, išraiška savo pilnutine ir giliausiąja prasme turėtų būti suprantama tik kaip *kalba*; kita vertus, norint suprasti kokią nors kalbinę esmę, reikia nuolat klausiti, kokios gi dvasinės esmės tiesioginė išraiška ji

WALTER BENJAMIN (1892-1940) - literatūros kritikas, filosofas, literatas, mąstęs „mados ir mirties dialogą“, su fizionomistui nederama melancholija tyręs „alegorišką istorijos veidą - bekrauję Hipokrato kaukę“. Jo tekstai, „atrasti“ palyginti neseniai (1955 m. išėjo rinkiniai raštai), šiandien kelia vis didesnį įvairiausių interesų humanitarų susidomėjimą.

Benjamins gimė Berlyno žydų šeimoje. Literatūros ir filosofijos studijas Berlyne, Freiburge ir Berne baigė darbu „Meno kritikos samprata vokiečių romantizme“ (1919). Vertėsi kaip laisvas rašytojas, vertėjas. 1925 m. nesėkme baigėsi mėginimas apsiginti disertaciją „Vokiečių traueršpylio kilmė“. 1933 m. dėl politinių aplinkybių emigravo į Prancūziją ir apsistojo Paryžiuje. Čia tapo Frankfurto Instituto (plačiau žinomo Frankfurto mokyklos vardu) leidinio „Socialinių tyrimų žurnalas“ laisvu bendradarbiu (todėl dažnai pristatomas kaip „Frankfurto mokyklos atstovas“). 1940 m. mėgino emigruoti į Ameriką, bet, ispanų pasieniečiams ėmus priekabauti, bijodamas būti perduotas G.S.P (*Gestapo*), nusižudė.

Esė „Apie kalbą apskritai ir apie žmogaus kalbą“ (1916) -

žymiausias iš ankstyvųjų (studentiškų) Benjamino tekstų. Minėtoji „nesėkminga“ disertacija (istorijos kaip alegorijos koncepcija) publikuota 1928 m. Esė „Meno kūrinys jo techninio reprodukuojamumo epochoje“ - bene populiariausias greta „Užduoties vertėjui“ Benjamino tekstas - parašytas jau Paryžiuje (1936). Paskutiniai tekstai, kuriuos jis ketino sukomponuoti į knygą, visų jo raštų rinkinio leidėjų (*Suhrkamp* leidykla) buvo įvardyti „Pasažų veikalais“ (*Passagenwerk*) (pats Benjamins buvo sumanęs pavadinimą „XIX amžiaus proistorė“). Čia, be kita ko, įeina ciklas apie Baudelaire'ą, „Teologinis-politinis fragmentas“, istorijos filosofijos tezės „Apie istorijos sąvoką“ (1940). Liko neįgyvendintas sumanymas leisti žurnalą „Angelus Novus“. Walterio Benjamino kūrybinis palikimas gausus - jau išleisti devyni raštų tomai.

Esė „Apie kalbą...“ verčiau iš vokiečių kalbos: Benjamin W. *Gesammelte Schriften*. - Suhrkamp Verlag, Frankfurt/M., 1980. - Bd. II (1). - S. 140-157.

K. K.

yra. Tai reiškia, pvz., kad vokiečių kalba jokiū būdu nėra išraiška visko, ką mes tikimės gali ja išreikšti, o yra tiesioginė išraiška to, kas joje *per-si*-teikia. Šis „-si-“ yra dvasinė esmė. Sykiu savaime suprantama pirmiausia tai, kad dvasinė esmė, persiteikianti kalboje, yra ne pati kalba, o kažin kas, kas nuo jos skiriasi. Pažiūra, kad kokio nors daikto dvasinę esmę sudaro būtent jo kalba, ši pažiūra, suprasta kaip hipotezė, yra didžioji praraja, tykanti visos kalbos teorijos*, o pleventi virš, tiesiai virš jos, yra jos užduotis. Dvasinės esmės ir kalbinės, kurioje ji perteikia save, skyrimas yra kalbos teorinių tyrimų ištakos, ir šis skyrimas atrodo esąs toks neabejotinas, kad dažnai teigiamas dvasinės ir kalbinės esmės sutapimas veikia kuria gilų ir nepamąstomą paradokšą, kurio išraiška aptinkama žodžio λόγος dviguboje prasmėje. Vis dėlto šio paradokso kaip sprendinio vieta - kalbos teorijos centre, tačiau lieka paradoksas ir neišsprendžiamas ten, kur yra pradžioje.

Ką perteikia kalba? Ji perteikia ją atitinkančią dvasinę esmę. Būtina žinoti pamatinį dalyką, kad ši dvasinė esmė persiteikia *kalboje* ir ne *per* kalbą. Taigi nėra jokio kalbų kalbėtojo, jei taip įvardijamas tas, kuris *per* tas kalbas persiteikina. Dvasinė esmė persiteikia kalboje ir ne per kalbą; tai reiškia, kad ji [dvasinė esmė] nėra išoriškai panaši į kalbinę esmę. Dvasinė esmė identiška kalbinei tik *ties, kiek ją įmano* perteikti. Tai, kas dvasinėje esmėje leidžiasi perteikiama, yra jos kalbinė esmė. Taigi kalba perteikia atitinkamą daiktų kalbinę esmę, tačiau jų dvasinės [esmės perteikia] tik tiek, kiek jos uždaryta pačioje kalbinėje [esmėje], kiek ji *prieinama* perteikimui.

Kalba perteikia daiktų kalbinę esmę. Tačiau jos [tos esmės] aiškiausias pasireiškimas yra pati kalba. Taigi atsakymas į klausimą, *ką* perteikia kalba, skamba taip: *kiekviena kalba perteikia pati save*. Šios lempos kalba, pvz., perteikia ne lempą (kadangi lempos dvasinė esmė, kiek ji *leidžiasi perteikiama*, yra toli gražu ne pati lempa), o kalba-lempe, lempą perteikime, lempą išraiškoje. Kalboje taip jau yra: *daiktų kalbinė esmė yra jų kalba*. Kalbos teorijos supratimas

* O gal tai veikia pagunda kaip į gerą pradžią atsispirti į tokią hipotezę, kuri yra viso filosofavimo praraja?

priklauso nuo to, ar pavyks ši sakinių taip aiškinti, kad neliktų jokio tautologiškumo įspūdžio. Šis sakinytis netautologiškas, nes jis reiškia: ta, kas dvasinėje esmėje leidžiasi perteikiama, yra jos kalba. Ant šio „yra“ (taip pat „yra tiesiog“) rymo visa. Tai, kas dvasinėje esmėje leidžiasi perteikiama, ne aiškiausiai *pasireiškia* jos kalboje, kaip buvo laikinai teigiama, o yra tiesiog pati kalba, kas *leidžiasi* perteikiama. Kitaip sakant, kokios nors dvasinės esmės kalba yra tiesiog tai, kas joje [dvasinėje esmėje] leidžiasi perteikiama. *Tame*, kas *dvasinėje esmėje* leidžiasi perteikiama, ji perteikia save; tai reiškia, kad kiekviena kalba perteikia save pačią, tiksliau, kiekviena kalba *savyje* perteikia save, ji yra savo persiteikimo mediuamas gryniausiąja prasme. Medialumas, t. y. viso dvasinio perteikinėjimo *tiesiogiskumas*, yra kalbos teorijos esminė problema, o jei ši tiesiogiskumą pavadinume magišku, tai kalbos archiproblema yra jos magija. Be to, posakiu apie kalbos magiją užsimenama ir apie kitką: apie tai, kad ji yra begalinė. Tai sąlygojama tiesiogiskumo. Būtent dėl to, kad *per* kalbą niekas savęs neperteikia, tai, kas *kalboje* persiteikia, negali būti iš išorės aprėžta ar išmatuota, todėl kiekvienai kalbai būdingas neprilygstamas unikalus begalinumas. Jos kalbinė esmė, o ne jos verbaliniai turiniai žymi jos ribas.

Kalbinė daiktų esmė yra jų kalba; šią tezę pritaikius žmogui: žmogaus kalbinė esmė yra jo kalba. Tai reiškia, kad žmogus perteikia savo paties dvasinę esmę savo *kalboje*. Tačiau žmogaus kalba kalba žodžiais. Taigi žmogus perteikia savo paties dvasinę esmę (kiek ji leidžiasi perteikiama), *įvardydamas* visus kitus daiktus. O ar žinome kokias kitas kalbas, kurios įvardija daiktus? Neprieštaraudami teiginiui, kad nežinome jokios kalbos, išskyrus žmogaus, nusižengtume tiesai. Mes nežinome tik jokios *įvardijančios* kalbos, išskyrus žmogiškąją; sulig įvardijančios kalbos sutapatinimu su kalba apskritai kalbos teorija atėmė iš savęs giliausias išvalgas. *Taigi žmogaus kalbinė esmė yra tai, kad jis įvardija daiktus*.

Kam įvardija? Kam žmogus perteikia save? Tačiau ar šis klausimas žmogaus atveju kitoks, negu kitų perteikimų (kalbų) atveju? Kam save perteikia lempa? Kalnai? Lapė? Tačiau čia atsakymas toks: žmogui.

Tai joks antropomorfizmas. Šio atsakymo teisybę patvirtina pažinimas ir turbūt menas. Be to, jei lempa, kalnai ir lapė savęs neperteiktų žmogui, kaip jis turėtų juos įvardyti? Tačiau jis įvardija juos; *jis* perteikia save, įvardydamas *juos*. Kam jis perteikia save?

Prieš atsakant į šį klausimą, verta dar sykį pamėginti: kaip žmogus perteikia save? Reikia padaryti gilų atskyrimą, suformuluoti alternatyvą, kurios akivaizdoje išaiškėtų [gajūs] nuomonės apie kalbą esminis klaidingumas. Žmogus perteikia savo dvasinę esmę *per* vardus, suteikiamus daiktams? Ar *juose* [varduose]? Šio klausimo paradoksalyje glūdi atsakymas į jį. Kas tiki, kad žmogus perteikia savo dvasinę esmę per vardus, tas negali vis dėlto sutikti, kad tai, ką jis perteikia, yra jo dvasinė esmė, nes tai įvyksta ne per daiktų vardus, taigi ne per žodžius, kuriais jis įženklina daiktą. Jis tik gali sutikti kitam žmogui perteikias dalyką, kadangi tai įvykdoma pasitelkus žodį, kuriuo aš įženklinu daiktą. Ši pažiūra yra miesčioniška kalbos traktuotė, kurios patvarumas ir tuštumas aiškus štai iš ko. Ji skelbia: perteikimo priemonė yra žodis, jo objektas - dalykas, o adresatas - žmogus. Priešingai, kita [traktuotė] nežino jokios perteikimo priemonės, jokio objekto ir adresato. Ji skelbia: *varde žmogaus dvasinė esmė perteikia save Dievui*.

Kalbos sferoje tik vardas turi šią prasmę ir šią neprilygstamai kilnią reikšmę - [ta,] kad jis yra giliausioji pačios kalbos esmė. Vardas yra būtent tai, *per* ką niekas daugiau [savęs neperteikia], o tik pati kalba *jame* absoliučiai persiteikia. Save perteikianti dvasinė esmė varde yra *būtent* kalba. Kur dvasinė esmė jos perteikime yra pati kalba visa savo absoliučia pilnatve, ten ir tik ten esama vardo, ir ten tėra vien vardas. Taigi vardas kaip paveldėtoji žmonių kalbos dalis laiduoja, *kad kalba absoliučiai sutampa* su žmogaus dvasine esme; ir tik dėlto žmogaus dvasinė esmė vienintelė iš visų dvasinių esmių leidžiasi iki galo perteikiama. Šitai pagrindžia skirtumą tarp žmonių kalbos ir daiktų kalbos. Bet kadangi žmogaus dvasinė esmė yra pati kalba, tai jis gali ne per ją, o tik joje perteikti save. Šio intensyvaus kalbos kaip žmogaus dvasinės esmės totalumo kvintesencija yra vardas. Žmogus yra įvardijantis, pagal tai mes atpažįstame, kad iš jo kalba gryna kalba. Visa gamta, kiek ji per-

siteikia, persiteikia kalboje, taigi galų gale žmoguje. Todėl jis yra gamtos viešpats ir gali įvardyti daiktus. Tik daiktų kalbinės esmės dėka jis išgauna iš savęs jų pažinimą - varde. Dievo kūryba galutinai išsipildo, kai daiktai gauna savo vardus iš žmogaus, iš kurio varde kalba vien kalba. Vardą galima apibūdinti kaip kalbos kalbą (kilmininkas čia žymi ne pasitelkimo, o mediuminį santykį), ir šia prasme žmogus, kadangi jis kalba vardais, suprantama, yra kalbos kalbėtojas ir būtent dėl to jos vienintelis. Apibūdinamos žmogų kaip kalbantįjį (bet tai, pvz., anot Biblijos, akivaizdžiai reiškia „vardų teikiančias“: „Kad ir kaip visai žmogus įvardytų gyvuosius žvėris, jie turėtų taip *vadintis*“ [Pr 2, 19]), daugelis kalbų implikuoja šį metafizinį žinojimą.

Tačiau vardas nėra vien galutinis sušukimas, jis yra ir pačios kalbos iššaukimas. Šitaip varde pasireiškia esmiškas kalbos dėsnis, pagal kurį išsakyti patį save ir kalbinti visa kita yra tas pat. Kalba - o joje dvasinė esmė - tik ten išsako grynai save, kur ji kalba varde, tai yra universaliame įvardijime. Šitaip varde apogėjų pasiekia kalbos kaip absoliučiai prieinamos perteikimui dvasinės esmės intensyvus totalumas ir kalbos kaip universaliai perteikiančios (įvardijančios) esmės ekstensyvus totalumas. Kalba jos perteikiančios esmės, jos universalumo požiūriu yra netobula ten, kur dvasinė esmė, kalbanti iš jos, ne visa savo struktūra yra kalbiška, t. y. prieinama perteikimui. *Vien žmogus turi kalbą, tobulą savo universalumu ir intensyvumu*.

Šio žinojimo akivaizdoje, kai jau nebėra rizikos suklaidinti, galima kelti metafizinį klausimą, kuris yra svarbiausias, tačiau šioje vietoje aiškumo dėlei tebūnie jis iš pradžių pristatytas kaip terminologinis. Būtent, ar dvasinė esmė - ne tik žmogaus (tai yra būtina), bet ir daiktų, taigi dvasinė esmė apskritai - kalbos teorijos požiūriu įvardyta kaip kalbinė. Jei dvasinė esmė sutampa su kalbine, tai daiktas savo dvasine esme yra perteikimo mediumas, o tai, kas jame persiteikia, pagal medialinį santykį yra būtent pats šis mediumas (kalba). Tuomet kalba yra daiktų dvasinė esmė. Taigi dvasinė esmė iš pat pradžių buvo taip įdėta, kad būtų prieinama perteikimui ar veikiau netgi *glūdėtų* perteikiamume, o tezę „daiktų

kalbinė esmė identišką dvasinei tiek, kiek pastaroji leidžiasi perteikiama“ savo „tiek, kiek“ tampa tau-tologija. *Kokio nors kalbos turinio nesama; kalba kaip perteikimas perteikia dvasinę esmę, t. y. tiesiog perteikiamumą kaip tokį.* Kalbų skirtumai yra [skirtumai] mediumų, kurie skiriasi savo, taip sakant storiu, taigi laipsniu; o tai [matoma] dvejopai, pagal to, kas perteikia (įvardija), ir to, kas leidžiasi perteikiama (vardo), storį perteikime. Natūralu, kad šios abi sferos, griežtai atskiros ir vis dėlto suvienytos vien žmogaus vardakalbėje, nuolatos atitinka viena kitą.

Dvasinės esmės sutapatinimas su kalbine, kuriai būdingi tik laipsnio skirtumai, kalbos metafizikai užduoda visos dvasinės būties sulaiapsniavimą į laipsnines pakopas. Šis laipsniavimas, vyksta pačios dvasinės esmės gelmėse, pats jau nebesileidžia kategorizuojamas jokia aukštesne kategorija, tad veda į visų dvasinių bei kalbinių esmių sulaiapsniavimą pagal egzistencijos laipsnius arba pagal būties laipsnius, kaip buvo įprasta dar scholastikai [graduoti] dvasines [esmes]. Dvasinės esmės sutapatinimas su kalbine yra kalbos teorijos požiūriu toks metafiziškai įtakingas dėl to, kad atveda prie tos pačios sąvokos, kuri tarsi savaime vis iškildavo į kalbos filosofijos centrą ir gelmiškai ją susiejo su religijos filosofija. Tai apreiškimo sąvoka. Visokio kalbinio įpavidalinimo viduje viešpatauja to, kas išsakyta ir gali būti išsakyta, ir to, kas negali būti išsakyta ir yra neišsakyta, konfliktas. Traktuojant šią prieštarą iš to, ko neįmanoma išsakyti, perspektyvos, išsiek tampa matoma galutinė dvasinė esmė. Dabar aišku, kad tapatinant dvasinę esmę su kalbine paneigiamas šis atvirkščio proporcingumo santykis tarp jų, kadangi tezė skelbia: juo gilesnė, t. y. juo egzistentiškesnė ir tikresnė dvasia, juo ji išsakomesnė ir išsakytesnė. Būtent tokia prasmė glūdi šiame tapatinime: dvasios ir kalbos santykį padaryti absoliučiai vienprasmį, kad kalbiškai egzistentiškiausia, t. y. fiksuočiausia išraiška, tai, kas kalbiškai aiškiausia ir nepajudinamiausia, žodžiu, išsakomiausia, sykiu būtų grynai dvasiška. Bet juk būtent tai reiškia apreiškimo sąvoka, žodžio neliečiamybę laikanti vienintele ir pakankama dvasinės esmės, kuri išsako jame [žodyje], dieviškumo sąlyga ir žyme. Aukščiausia religijos dvasinė sritis yra

(apreiškimo sąvokoje) sykiu vienintelė, kuriai nebūdingas neišsakomumas. Mat ji prakalbinama varde ir išsako apreiškimo pavidalu. Tačiau čia nedera pamiršti, kad vien aukščiausia dvasinė esmė, kaip ji reiškiasi religijoje, remiasi grynai žmogumi ir kalba jame, o visas menas, ne išimtis ir poezija, remiasi ne galutiniausia kalbos dvasios kvintesencija, o daiktška kalbos dvasia, kad ir tobulo grožio. „*Kalba, proto ir apreiškimo motina, jų A ir Ω*“, sako Hamann.

Pati kalba pačiuose daiktuose yra netobulai iškalbi. Šis sakinytis turi dvejopą prasmę perkeltine ir tiesiogine reikšme: daiktų kalbos yra netobulos, ir jie yra nebylūs. Daiktams neduotas grynasis kalbinis formos principas - garsas. Jie gali perteikti save vienas kitam tik per daugiau ar mažiau medžiagišką bendrystę. Ši bendrystė yra tiesioginė ir begalinė, kaip kiekvieno kalbinio bendravimo [bendrystė], ji yra magiška (nes esama taip pat ir materijos magijos). Žmogiškosios kalbos neprilygstamumas yra tas, kad jos magiška bendrystė su daiktais nemateriali ir grynai dvasinė, o garsas tai simbolizuoja. Šį simbolinį faktą išreiškia Biblija, bylodama, kad Dievas žmogui įkuždėjo kvėpavimą: tai sykiu gyvenimas ir dvasia, ir kalba.

Toliau kalbos esmė bus aptariama remiantis pirmuoju *Pradžios knygos* skyriumi, tačiau tuo nesiekiama nei interpretuoti Bibliją, nei ja kaip apreiškta tiesa objektyviai pagrįsti apmąstymus, o ieškota, ką teikia Biblijos tekstas pačios kalbos prigimties aspektu; todėl Biblija pirmiausia šiuo požiūriu nepakeičiama jau vien dėl to, kad šiais išmąstymais iš principo sekama ja, suponuojant, kad kalba yra galutinė, tik jos išsiskleidime aptartina, neišaiškinama ir mistinė tikrovė. Biblija, traktuodama save kaip apreiškimą, neišvengiamai turi išsamiai tematizuoti esminius kalbos faktus. Antrasis Tvėrimo Istorijos variantas, pasakojantis apie kvapo išnibždėjimą, praneša ir tai, kad žmogus buvęs padarytas iš žemės. Tai vienintelė vieta visoje Tvėrimo Istorijoje, kur kalbama apie Kūrėjo medžiagą, kuri išraiška tampa jo valia, valia šiaip jau mąstoma kaip tiesiog kurianti. Šioje antroje Tvėrimo Istorijoje žmogaus sukūrimas įvykdytas ne žodžiu: Dievas kalbėjo, ir tai atsirado, o šiam ne iš žodžio padarytam žmogui įteikiama kalbos *dova*

na, ir jis tampa iškeltas virš gamtos.

Ši savotiška revoliucija kūrimo akte, kai jis susitelkia ties žmogumi, pirmojoje Tvėrimo Istorijoje išdėstyta ne mažiau raiškiai, ir čia jis, tik visai kitokiam kontekste, su tokiu pat apibrėžtumu laiduoja ypatingą žmogaus ir kalbos sąryšį kūrimo akte. Daugialypei kūrimo aktų ritmikai pirmajame skyriuje vis dėlto būdinga viena pamatinė forma, nuo kurios reikšmingai nukrypsta tik žmogų kuriantis aktas, būtent niekada nekalbama - nei žmogaus, nei gamtos atveju - apie išraiškinį santykį su medžiaga, iš kurios jie sukurti, o ar kiekvienąsyk žodžiais „Jis padarė“ turėtas omenyje kūrimas iš medžiagos, čia liks neatsakyta. Tačiau ritmika, pagal kurią įvyksta gamtos sukūrimas (pagal *Pradžios knygą*) yra tokia: Teatsiranda - Jis padarė (sukūrė) - Jis įvardijo. Paskiruose kūrimo aktuose (*Pr* 1, 3; 1, 14) figūruoja tiesiog „teatsiranda“. Šiuose „teatsiranda“ ir „Jis įvardijo“ aktų pradžioje ir pabaigoje kiekvienąsyk pasirodo gilus raiškus kūrimo akto santykis su kalba. Kuriančia kalbos visagalybe jis įkuria, o pabaigoje kalba tarsi pajungia sau tai, kas sukurta, įvardija tai. Taigi, ji yra tai, kas kuria, ir tai, kas išpildo, ji yra žodis ir vardas. Dieve vardas yra kūrybingas, nes jis yra žodis, o Dievo žodis yra atpažįstantis, nes jis yra vardas. „Ir jis matė, kad tai yra gera“, t. y. jis tai atpažindino per vardą. Absoliutus vardo santykis su atpažinimu glūdi Dieve, tik ten vardas, kadangi jis gelmiškai identiškasis kuriančiam žodžiui, yra grynas atpažinimo mediumas. Tai reiškia, kad Dievas padarė daiktus atpažįstamus jų varduose. Tačiau žmogus įvardija juos atpažinimo dėlei.

Žmogaus kūrimo metu trilypė gamtos kūrimo ritmika buvo palenkta visai kitai tvarkai. Taigi jame kalba turi kitą reikšmę; akto trejybiskumas išlaikytas ir čia, tačiau šiame paralelizme tik dar galingiau pasireiškia skirtumas - 1, 27 eilutės trigubame „Jis sukūrė“. Dievas sukūrė žmogų ne iš žodžio, ir Jis jo neįvardijo. Jis norėjo ne palenkti jį kalbai - į žmogų Dievas laisvai iš savęs išleido kalbą, kuri *Jam* tarnavo kaip kūrimo mediumas. Dievas pradėjo ilsėtis, žmogui perleidęs iš savęs tai, kas kūrybinga. Šis kūrybingumas, nustodintas dieviškojo aktualumo, tapo pažinimu. Žmogus yra tos pačios kalbos pažįstantysis,

kurioje Dievas yra kūrėjas. Dievas susikūrė jį sau kaip paveikslą, jis sukūrė pažįstantįjį kaip kuriančiojo paveikslą. Dėl to sakinį „žmogaus dvasinė esmė yra kalba“ būtina aiškinti. Jo dvasinė esmė yra kalba, kurioje buvo kuriama. Buvo kuriama žodyje, ir Dievo kalbinė esmė yra žodis. Visa žmogiškoji kalba yra tik žodžio atspindys varde. Vardas tiek pat mažai prilygsta žodžiui, kiek pažinimas kūrimui. Visos žmogiškos kalbos begalinumas visuomet lieka iš esmės ribotas ir analitiškas, palyginti su absoliučiu, neribotu ir kuriančiu Dievo Žodžio begalinumu.

Giliausias šio dieviško žodžio atvaizdas ir taškas, kuriame žmonių kalba glaudžiausiai susiliečia su dieviškuoju grynojo žodžio begalinumu, taškas, kuriame ji negali tapti baigtiniu žodžiu ir pažinimu, yra žmogaus vardas. Asmeninio vardo teorija yra ribos, ties kuria baigiasi baigtinė ir prasideda begalinė kalba, teorija. Iš visų būtybių žmogus vienintelis pats įvardijantis į save panašią, taip pat vienintelis neįvardytas Dievas. Gal tai drąsu, tačiau vargu ar neįmanoma šiame kontekste paminėti 2, 20 eilutės antrą dalį: žmogus įvardijo visas būtybes, „tačiau žmogui nebuvo rasta padėjėja, kuri būtų buvusi lygi jam“. [Be to, tai,] kaip Adomas įvardija savo moterį, vos tik ją gavęs. (Vyrė antrajame skyriuje, Ieva trečiajame.) Duodami vardą, tėvai atnašauja savo vaikus Dievui; vardo, kurį jie čia duoda, neatitinka - metafizine, o ne etimologine prasme - joks pažinimas, nes jie įvardija naujagimius. Griežtąja prasme atitikti vardo (jo etimologinės reikšmės) neturėtų joks žmogus, kadangi asmeninis vardas yra Dievo Žodis žmonių garsuose. Juo kiekvienam žmogui laiduojamas jo dieviškasis sukurtumas, ir šia prasme jis pats [žmogus] yra kuriantysis, pasak mitologinę išmintį reiškiančio manymo (jis - dažnas faktas), kad žmogaus vardas esąs jo likimas. Asmeninis vardas yra žmogaus bendrystė su *kūrybinguoju* Dievo Žodžiu. (Tai nėra vienintelė [bendrystė], žmogui žinoma ir dar viena bendrystė - su Dievo Žodžiu.) Žodžiu žmogus susijęs su daiktų kalba. Žmogiškasis žodis yra daiktų vardas. Tai turint omenyje, tampa neįmanomas įsivaizdavimas, atitinkąs miesčioniškas pažiūras į kalbą, kad žodžio laikysena daikto atžvilgiu esanti atsitiktinė, kad tai esąs kažkokiomis konvencijomis

įdiegtas daiktų (ar jų pažinimo) ženklas. Kalba niekada neduodagrynų ženklų. Tačiau nesusipratimas yra ir miesčioniškos kalbos teorijos atmetimas mistinės vardan. Anot jos, žodis yra tiesiog dalyko esmė. Tai neteisinga, nes dalykas savyje neturi jokio žodžio, jis sukurtas iš Dievo Žodžio ir atpažįstamas savo varde sulig žmogaus žodžiu. Bet šis dalyko atpažinimas - ne spontaniška kūryba, jis kyla ne iš kalbos, absoliučiai nevaržomai ir beribiškai kaip anoji [kūryba]; vardas, kurį žmogus duoda dalykui, remiasi tuo, kaip dalykas persiteikia jam. Varde Dievo Žodis liko ne kuriantis, jis virto tam tikra dalimi pagauliu, nors pagauliu būtent kalbai. Į kalbą pačių daiktų savo ruožtu nebylioje gamtos magijoje be garso spinduliuojančių Dievo Žodį, nukreiptas šis pagaulumas.

Pagaulumui ir spontaniškumui drauge - šis nepakartojamas jų ryšys aptinkamas tik kalbinėje sferoje - kalba juk turi savo pačios žodį, ir šis žodis tinka ir tam, kas bevardiška įrodyti. Tai vertimas - daiktų kalbos į žmonių. Vertimo sąvoką būtina pagrįsti giliausiam kalbos teorijos lygyje, nes ji (sąvoka) yra perdėm toli siekianti ir galinga, kad ją būtų galima paskelbti esant koku nors požiūriu nereikalingą, kaip iki šiol manyta. Savo pilnutinę reikšmę ji įgyja išvalgoje, kad kiekviena aukštesnioji kalba (išskyrus Dievo Žodį) gali būti traktuojama kaip visų kitų vertimas. Su minėtuoju kalbų kaip skirtingo storio mediumų tarpusavio santykiu duotas kalbų - vienos į kitą - išverčiamumas. Vertimas yra vienos kalbos pervedimas į kitą per virsmų kontinuumą. Virsmų kontinuumus, o ne panašumo ir tapatumo abstrakčiasis sritis pereina vertimas.

Daiktų kalbos vertimas į žmogaus yra ne tik to, kas nebylu, išvertimas į bylojimo garsus, o ir to, kas bevardiška, perkėlimas į vardą. Taigi tai netobulos kalbos vertimas į tobulesnę, jis daromas ne ko kito, o būtent pažinimo labui. Tačiau šio vertimo objektyvumas garantuotas Dievuje, nes Dievas sukūrė daiktus, kuriantis žodis juose yra atpažįstančio vardo užuomazga, kaip Dievas įvardijo kiekvieną daiktą pabaigoje, kai jis buvo sukurtas. Tačiau akivaizdu, kad šis įvardijimas tėra kuriančio žodžio ir atpažindinančio vardo identiškumo Dieve išraiška, o ne išankstinis tos užduoties, kurią Dievas aiškiai paskyrė

žmogui pačiam [spręsti], sprendinys, būtent - [ta užduotis yra] įvardyti daiktus. Pagaudamas nebylią bevardę daiktų kalbą ir išversdamas ją į garsius vardus, žmogus išsprendžia šį uždavinį. Jis būtų neišsprendžiamas, jei žmogaus vardakalbė ir daiktų bevardė kalba nesigiminiuotų Dieve, jei jo nebūtų išleistos iš to paties kuriančio žodžio, kuris yra tapęs materijos persiteikimu magiškojoje bendrystėje - daiktų atveju ir pažinimo, ir vardo kalba palaimintoje dvasioje - žmogaus atveju. Hamannas sako: „Visa, ką žmogus pradžioje girdėjo, akimis matė... ką jo rankos čiupinėjo, buvo... gyvas Žodis; nes Dievas buvo Žodis. Su šiuo žodžiu burnoje ir širdyje kalbos kilimas buvo toks natūralus, toks artimas ir lengvas, kaip vaikų žaidimas...“. Tapytojas Mülleris savo eilėraštyje „Pirmasis Adomo nubudimas ir pirmosios palaimingosios Naktys“ Dievui į lūpas įdeda tokius žodžius, raginančius žmogų imtis vardijimo: „Žemės žmogau, ženk artyn, būk tobulesnis stebėdamas, tobulesnis būk žodžio dėka!“ Šio stebėjimo ir vardijimo jungtyje glūdi daiktų (žvėrių) perteikiantis nebylumas [besikreipiantis] į žmogaus žodžių kalbą, kuri jį priima vardais. Tame pačiame eilių posme iš poeto byloja žinojimas, kad tik žodis, iš kurio sukurti daiktai, leidžia žmogui juos įvardyti, persiteikdamas įvairiopose žvėrių kalbose, nors ir nebyliai, [ir šis žinojimas išreikštas] šiuo vaizdu: Dievas žvėrimis paeiliui duoda ženklą, kad jie prieitų prie žmogaus išivardyti. Šitaip, galima sakyti, subtiliai ženklo įvaizdžiu perteikiama nebylios kūrinių kalbinė bendrystė su Dievu.

Nebylaus būvančių daiktų žodžio begaliniu atsilikimu nuo pažįstančio žmogaus įvardijančio žodžio, pastarojo vėlgi - nuo Dievo kuriančio žodžio, yra duotas pagrindas žmonių kalbų daugybei. Daiktų kalba gali įeiti į pažinimo ir vardų kalbą tik išversta; vertimų ir kalbų yra tiek, nes būtent žmogus vieną sykį iškrito iš rojaus būvio, kur buvo tik viena kalba. (Tiesa, pagal Bibliją ši išvaymo iš Rojaus pasekmė pasireiškia neišsyk.) Žmogaus kalba Rojuje turėjo būti tobulai atpažįstanti; kai vėliau visas pažinimas dar sykį ėmė diferencijuotis į nesibaigiančią kalbos įvairovę, diferenciacija buvo žemesnio laipsnio, negu kūrimo varde. Kad būtent Rojaus kalba buvusi to-

bulai atpažįstanti, neištengia nuslėpti nė pažinimo medžio egzistavimas. Jo obuoliai turėję suteikti pažinimą, kas gera ir kas bloga. Tačiau jau septintą dieną Dievas buvo atpažindinęs [visa] kūrimo žodžiais. Ir būta labai gerai. Pažinimas, kurį pažadėjo suvedžiotojas žaltys, žinojimas, kas esą gėris, o kas - blogis, yra bevardis. Jis iš esmės yra niekinis ir būtent pats yra vienintelis blogis, įmanomas rojaus būvio sąlygomis. Žinojimas apie gera ir bloga yra pasitraukęs iš vardo, tai pažinimas iš šalies, nekūrybingas kuriančio žodžio mėgdžiojimas. Vardas išcina iš savęs šiame pažinime: nusidėjimo valandą gimsta *žmogiškasis žodis*, kuriame vardas nebegyvena sveikas, [žodis], kuris išėjo iš vardakalbės, atpažįstančiosios, galima sakyti nuosavos imanentinės magijos, idant taptų išraiškingai, sakytum išoriškai, magiškas. Žodis turi perteikti *kažką* (už savęs). Tai iš tikrųjų kalbos dvasios nuopuolis. Išoriškai perteikiantis žodis, savo išraiškiniu netiesiogiskumu parodijuojantis Dievo kuriančiojo žodžio išraiškinį tiesiogiskumą, ir palaimintosios - adomiškosios - kalbos dvasios nuopuolis tarp jų. Iš tikrųjų žalčio pažadėtasis žodis, atpažįstantis gėrį ir blogį, ir išoriškai perteikiantis žodis iš principo yra tapatūs. Daiktų pažinimas rymo varde, o gėrio ir blogio [pažinimas] giliaja prasme, kurią Kierkegaardas suvokia šiame žodyje, yra „plepalai“, ir tėra galimas vienintelis jo apvalymas ir sutaurinimas, kurio ir susilaukė plepus nuodėmingasis žmogus - teismas. Teisiantis žodis, suprantama, tiesiogiai atpažįsta, kas gera, o kas bloga. Jo magija kitokia negu vardo, tačiau tiek pat magiška. Šis teisiantis žodis ištrėmė pirmuosius žmones iš Rojaus; jie patys jį pažadino pagal amžinąją įstatymą, kurio pagrindu teisiantis žodis už savo paties prikėlimą baudžia kaip už vienintelę, giliausią kaltę ir laukia. Nusidėjimo situacijoje, kadangi pasikėsinta į amžinąją vardo grynumą, iškilo [dar] griežtesnis teisiančiojo žodžio grynumas, nuosprendžio [grynumas]. Kalbos esmei nusidėjimas turi mažų mažiausiai trejopą reikšmę. Išklydęs iš grynosios vardo kalbos, žmogus padarė kalbą priemone (būtent, jam nederamo pažinimo [priemone]), drauge bent iš dalies gynu ženklų; vėlesne to pasekme tapo kalbų daugybė. Antra reikšmė ta, kad iš nusidėjimo, suluošinusio vardo tiesio-

giškumą, kilo jo [to tiesiogiskumo] restitucija - naujas [tiesiogiskumas], neberymas savyje palaimingai, nuosprendžio magija. Trečioji reikšmė, kuri leidžiasi nuspėjama, būtų [ta], kad abstrakcija kaip kalbos dvasios įstanga irgi kildintina iš nusidėjimo. Antai gėris ir blogis stovi neįvardijami, bevardžiai šalia iš už vardakalbės, kurią žmogus praranda būtent dėl to, kad iškelia šį pragaištingą klausimą. Nuo tol, kiek galima spręsti pagal esamą kalbą, vardas teikia tik pagrindą, į kurį leidžia šaknis konkretūs jos elementai. Tačiau abstraktūs kalbos elementai - esama pagrindo manyti - šaknijasi teisiančiame žodyje, nuosprendyje. Abstrakcijos perteikiamumo tiesiogiskumas (o juk tai ir yra kalbinė šaknis) įdėtas į teisėjišką nuosprendį. Šis abstrakcijos perteikimo tiesiogiskumas atsirado kaip teisiantis, kai žmogus nusidėdamas prarado konkretybės perteikimo tiesiogiskumą, vardą, ir nupuolė į viso perteikinėjimo netiesiogiskumo, žodžio kaip priemonės, tuščio žodžio bedugnę, į plepalų bedugnę, kadangi - tebūnie pasakytą darsyk - plepalai buvo klausimas apie gėrį ir blogį pasaulyje po sukūrimo. Pažinimo medis Dievo sode augo ne tam, kad suteiktų žinių apie gėrį ir blogį, o kaip klausinėjančiajam gresiančio teismo simbolis. Šia šiuurpia ironija paženklinta mintinė teisės kilmė.

Po nusidėjimo, kuris padėjo pagrindus kalbos daugybiškumui, padarydamas ją netiesioginę, trūko tik vieno žingsnio iki kalbų susimaišymo. Kadangi žmonės pažeidė vardo grynumą, tai buvo likę tik galutinai atsizadėti tos žiūros į daiktus, kurioje jų kalba pasitikdavo žmogų, ir visuotinis jau sukrėstos kalbos dvasios pamatas bus prarastas. Reikėjo sumaišyti *ženklus* ten, kur painiojasi daiktai. Su kalbos pavergimu plepėjimui atsirado daiktų vergavimas paikystei kaip beveik neišvengiama pasekmė. Šiame nusigręžime nuo daiktų, kuris buvo pavergimas, kilo bokšto statymo planas, o su juo ir kalbų sumaišymas.

Žmogaus gyvenimas grynojoje kalbos dvasioje buvo palaimingas. Tačiau gamta yra nebyli. Kaip šis žmogaus įvardytas nebylumas irgi tapo palaimingiesniu, tik žemesnio laipsnio, ypač aiškiai galima pajusti *Pradžios knygos* antrame skyriuje. Tapytojas Mülleris į Adomo lūpas įdėda tokius žodžius apie žvėris, kurie, jo įvardyti, pasišalina: „Pastebėjau, kaip išdi-

džiai jie sprunka nuo manęs dėl to, kad žmogus jiems davė vardą“. Tačiau po nusidėjimo sulig Dievo žodžiu, prakeikiančiu žemę, gamtos išvaizda pasikeičia iš esmės. Nūnai prasideda jos kitoniškas nebylumas, turimas omenyje, kalbant apie gilų gamtos liūdnumą. Tai metafizinė tiesa: visa gamta imtų dejuoti, jei jai būtų suteikta kalba. (Čia „suteikti kalbą“, tiesa, yra daugiau, negu „padaryti, kad ji galėtų kalbėti“.) Šis sakinytis turi dvejoją prasmę. Pirmiausia jis reiškia: ji apgailėtų pačią kalbą. Bežadiškumas - štai didysis gamtos sielvartas (ir jo atpirkimo vardan gamtoje yra *žmogaus* - ne tik poeto, kaip manoma - gyvenimas ir kalba). Antra vertus, šis sakinytis sako: ji dejuotų. Tačiau dejonė - nediferencijuočiausia, alpulinga kalbos išraiška, jos turinys - beveik vien kūniškas dūsavimas, ir kur tik ošia augalai, ten vis skamba dejonė. Gamta liūdi, nes ji nebyli. Vis dėlto dar giliau į gamtos esmę įvesdina šio sakinio apvertimas: gamtos liūdnumas verčia ją tylėti. Kiekviename liūdesyje yra kuo giliausias polinkis į nebylumą, o tatau nepalyginamai daugiau, negu [vien] nesugebėjimas ar nenoras bendrauti. Taip liūdnumas jaučiasi absoliučiai pripažintas to, kas nepažinu. Būti įvardytam/ai - nors įvardijantysis yra panašus į Dievą ir palaimintasis - ko gero, visuomet lieka liūdesio nuojauta. Ir kaip liūdna būti įvardijamai ne palaimintosios rojaus vardų kalbos, o šimtų žmonių kalbų, kuriose vardas jau nuvyto, ir vis dėlto jos Dievo sprendimu pažįsta daiktus. Daiktai turi savo vardus tik Dieve, nes Dievas iššaukė juos kuriančiame žodyje - jų vardais, savaime suprantama. Tačiau žmonių kalboje jie yra pervardyti. Žmonių kalbos santykiyje su daiktų kalba glūdi kažkas, ką galima apytiksliai apibūdinti kaip „pervardijimą“: čia pervardijimas - giliausias kalbinis visokio liūdesio ir (žvelgiant iš daikto perspektyvos) visokio nutilimo pamatas. Pervardijimas kaip liūdnumo kalbinė esmė nurodo kitą dėmesio vertą kalbos laikyseną - apibrėžimų perteklių, viešpataujančių tragiškuose kalbančio žmogaus kalbų santykiuose.

Egzistuoja plastikos, tapybos, poezijos kalba. Kaip poezijos kalba remiasi žmogaus vardakalbe, nors ir ne vien ja, taip, reikia manyti, plastikos ar tapybos kalba remiasi tam tikromis daiktų kalbomis, ji yra

daiktų kalbos vertimas į nepalyginti aukštesnę kalbą, tačiau, ko gero, tos pačios sferos. Čia kalbama apie bevardes, neakustines kalbas, apie kalbas iš medžiagos; čia mąstyti apie daiktų medžiaginį bendrumą jų persiteikime.

Šiaip jau daiktų persiteikimas neabejotinai yra tokio bendruomeniškumo pobūdžio, kad apskritai apima pasaulį kaip neišskaidomą visumą.

Siekiant pažinti meno formas, verta pamėginti jas visas suvokti kaip kalbas ir paieškoti jų sąsajų su gamtos kalbomis. Tinkamas, nes paimtas iš akustinės srities, pavyzdys čia būtų giesmės giminystė su paukščių kalba. Antra vertus, neabejotina, kad meno kalbos supratimas neatsiejamas nuo mokslo apie ženklus. Be jo kiekviena kalbos filosofija lieka visiškai fragmentiška, nes santykis tarp kalbos ir ženklo (o santykis tarp žmonių kalbos ir rašto tėra ypatingesnis to pavyzdys) yra pirminis ir fundamentalus.

Tai teikia progą nusakyti kitą priešpriešą, viešpataujančią visoje kalbos srityje ir turinčią svarbių santykių su minėtąja kalbos siaurąja prasme ir ženklo [priešprieša], tačiau toli gražu su ja nesutampančią. Būtent, kalba kiekvienu [atskiru] atveju yra ne tik perteikimas to, kas leidžiasi perteikiama, bet sykiu ir simbolis to, ko neįmanoma perteikti. Ši simbolinė kalbos pusė susijusi su jos santykiu su ženklu, tačiau tam tikru atžvilgiu tęsiasi, pavyzdžiui, ir varde bei nuosprendyje. Šie turi ne tik perteikimo, bet ir tikriausiai su ja glaudžiai susijusią simbolinę funkciją, nors ji čia ir nebuvo prikišamai pabrėžiama.

Po šių samprotavimų lieka išgryninta nors vis dar netobula kalbos sąvoka. Būtybės kalba yra mediuimas, kuriame persiteikia jos dvasinė esmė. Nenutrūkstama šio perteikinėjimo srovė teka per visą gamtą nuo žemiausiųjų egzistuojančiųjų iki pat žmogaus, o nuo žmogaus - iki Dievo. Žmogus persiteikia Dievui per vardą, kurį jis duoda gamtai ir panašiam į save (asmeniniame varde), o gamtai jis duoda vardus pagal persiteikimą, kurį priima iš jos, kadangi visa gamta yra persmelkta bevardės nebylios kalbos, Dievo kuriančiojo žodžio liekanų, žmoguje išlikusių kaip atpažįstantis vardas, o virš žmogaus - kaip pakibęs teismo nuosprendis. Gamtos kalba prilygintina slaptažodžiui, kurį kiekvienas sargybinis perduoda

kitam sava kalba, tačiau slaptažodžio turinys yra pati sargybinio kalba. Visa aukštesnioji kalba yra žemes-

KAS MANO? MANO VARDAS

Mes, Adomo ir Ievos palikuonys, negalim nė įsivaizduoti, kaip lengvai kilnodavosi mūsų protėvių kalbos padargai, artikuluodami vardus, ir to dėžausmo, kurį teikdavo garantuotas atitikimas - ne kaip sėkmė galimos nesėkmės akivaizdoje, o kaip atitikimas be alternatyvos. Atitikimas nebūdavo laukiamas/siekiamas atsitikimas, vardas atitikdavo įvardijamąją/-į reguliariai. Mūsų kalba nepajėgi išreikšti tiesiog atitikimą, kuris ne atsitinka, kai neatsitinka neatitikimas, o tiesiog nepaliaujamai reguliariai atitinka. Adomo ir Ievos kalba neturėjo savyje ir nereiškę jokios atitikimo patetikos¹. Juk kad ir kaip žmogus įvardytų žvėris, jie turėtų taip ir vadintis; kalba Rojuje buvo tobulai atpažįstanti, tai reiškia, kad mes galime ją įsivaizduoti tik „gryniausio“, „jokia atmintimi nesiremiančio“ įsivaizdavimo prasme, kaip pagal vardą ir pavardę įsivaizduojamas nepažįstamas žmogus; mes negalime susikurti Rojaus kalbos vaizdinio, remdamiesi kuo nors, kas yra mūsų atmintyje; ten nėra nieko, kas galėtų tarnauti kuriant Rojaus kalbos vaizdinį; mes neturime tobulo atitikimo/atpažinimo atminties, tiksliau, mes negalime užmiršti atitikimo/atpažinimo problemiško mums, jo atsitiktinio pobūdžio. Adomas ir Ieva, būdami apdovanoti tobulai atpažįstančia kalba, visuomet atpažįstančia tobulai, suprantama, neturėjo jokios neatpažinimo - atpažinimo problemiško atminties. Terminas „atmintis“/“problemiškumo atmintis“ įvardija ne kokią nors individualią patirtį/prisiminimus (iki šiol atsitinka pažinti Rojaus būtybių, įsitikinusių: „Kad ir kaip įvardyčiau žvėris, jie turi taip vadintis, nes aš kalbėjau, kalbu ir kalbėsiu tiesą“, žodžiu, žmonių, turinčių tobulai atpažįstančio įvardijimo atmintį), o atmintį, kuri varde, pvz., varde „tobulas atpažinimas“ tobulai atpažįsta vardą, t. y. atskiria vardą nuo kito vardo arba atpažįsta tą patį². Jeigu Rojaus žmonės būtų buvę apdovanoti atmintimi, ji nuo pat pradžių būtų buvusi nereikalingas apendiksas. Kad ir kaip žmogus įvardydavo žvėris, jie turėdavo taip vadintis. Įvardijimo tobulumą laiduodavo ne vardo savybė (reikšmė). Tobulai atpažįstantys vardai neturėjo savybių, nesiskyrė vienas nuo kito, bet ir nebuvo tapatūs; Rojaus

niosios vertimas, kol galutiniame aiškume išsiskleidžia Dievo Žodis, šio kalbos judėjimo vienovė.

vardakalbė nebuvo nei egzistenciškai, nei religiška, nei kultūriškai reikšminga nei Adomui, nei Ievai. Ji buvo nereikalinga. Reikšmė (atpažinimas, supratimas) kyla iš reikmės prisiminti. Reikmė, suprantama, kyla iš trūkumo, iš būtinybės išgyti, iš varganumo³ neap rūpintume. Žmogus Rojuje buvo visiškai ap rūpintas, vargo ne (pa) žinojo. Suprantama, jo nevargino ir reikmė skirti skirtumus ar atpažinti tapatybę, besireiškančiame Rojaus „būvio“ (*Zustand*) apstume atpažinti trūkumą, t. y. reikšmę kaip reikšmingą jau žinomos tapatybės (reikšmės/reikšmės tapatybės) (ne) buvimą. „Žmogaus gyvenimas grynojoje kalbos dvasioje (t. y. Rojuje. - K. K.) buvo palaimingas“ - tai reiškia: jei Rojaus kalba nieko nereiškia, Rojaus būvis yra nereikšmingas, nėra ką prisiminti, Rojaus būvis į savo apstumą neįsileidžia jokio trūkumo, iš kurio galėtų kilti reikšmės (prisiminimo) reikmė; kaip žinoma - nėra laiko, kas belieka žmogui? Kas lieka iš žmogaus? Belytė ir sklerotiška kalbos palaima? Ne. Vargo žmonių kalba, kuriai trūksta reikšmės, kuri tik ir kyla iš trūkumo, negali išreikšti Rojaus apstybės be trūkumų: jei kalbama, būtinai kalbama apie būtinybę, iš būtinybės, iš reikalo, tai būtinai trūksta/reikia (būtent to, kam, esą, būtų būtina būti). „Tai iš tikrųjų kalbos dvasios nuopuolis.“ To betrukko, kad dvasios ubagas, netekčių/stokos traumuojamas vargo žmogus, miesčio-nis galėtų išreikšti Rojaus perteklių, Rojaus ponų neapsakomą prabangą. Rojaus kapitalizmo pranašumas: ne be reikalo Benjaminas infiltruoja savo vardą būtent į šį sakinį: „visokio/kiekvieno kalbinio įpavidalinimo viduje viešpatauja (*waltet*) konfliktas tarp to, kas išsakyta ir gali būti išsakyta, ir to, kas negali būti išsakyta ir yra neišsakyta“; šio kalbinio įpavidalinimo viduje asmens vardo/parašo jėga pralaimi konfliktą jėgoms, kurios konfliktuoja tarpusavyje, nors ji ir tikėjosi įsiviešpatauti, pasinaudodama priešišku jėgų susiskaldymu; asmens varde įrašytas jo likimas: pasmerktumas įsitraukti į konfliktą, į įsiviešpatavimo/įsikūrimo (Babelyje, aišku) avantiūrą ir pralaimėti; pati Walterio B. konfliktologija yra pralaimėjimas, trunkantis nuo kalbos babelizacijos laikų, kai monumento savo vardui statyba („Pasidarykite sau garsų vardą...“ (*Pr* 11, 4), įpavidalinimas, po kuriuo galų gale būtų buvę pasirašyta, ūmai neteko nekonflik-

¹ Beje, patetikos pasireiškimas autonomiškais išraiškais, kai ji jau disponuoja stipriais, patetiškais žodžiais save perteikti - ta dekadentiškiausia, vėlyvoji patetikos fazė; tai tautologija: kalba yra neišvalomai, neišvengiamai, reguliariai, chroniškai patetiška, nes kyla iš bado/netekties/trūkumo, pvz., iš atitikimo trūkumo.

² Net ir pats pirmiausias tobulai atpažįstantis vardas būtų galėjęs būti atpažintas kaip vardas tik jau esant (kitų vardų, kalbos) atminčiai.

³ Vokiški žodžiai „būtinybė“ (*Notwendigkeit*) ir „vargas/bėda“ (*Not*) yra giminingi.

tiško teloso, vardo imperatyvo kontroliuojamos visuotinės prasmės, kurios nekonfliktiškumas ne-trukus, tučtuojau ir tapo epochinio konflikto priežastimi: YHWH pasėja žmonėse konfliktą be priežasties (tebūnie tai nesusipratimo vardas), ir konfliktas dėl konflikto (vardo vardu pasirašomo įpavidalinimo nekonfliktiškumas konfliktuoja su konflikto įstatymu/teisėsauka, su draudimu parašu pasisavinti/kontroliuoti įpavidalinimą, pasidaryti sau vardą) pralaimimas; pralaimima (kaip ir laimima) ne-trukus (draudimas/teismas netrunka; jo visada jau nėra; parašas visada jau babelizuotas, visada jau neįmanomas kaip toks, kaip nekonfliktiška savi-kontrolė, savęs pasisavinimas, viešpatavimas; (tikrinio vardo) tikrumas/tikrovė jau pralaimėta; būtų galima pasakyti: viešpatauja pralaimėjimas, jeigu pati (post-/pre-) babelinė kalba netrukdytų tokio įpavidalinimo; viešpatauja trukdomas pralaimėjimas: jis trunka be konflikto, t. y. be savo priežasties, nors neturėtų trukti, nes vis vien visada jau pralaimėta; nuosprendis vykdomas be teismo sprendimo; „teisiančio žodžio“ tiesai nereikia tarpininkų; viešpataujančios tiesos restitucija „trunka“ tik akimirka, tą pačią, kai bokšto idėja sugriauna savikontrolės savikontrolės, draudimo draudimo įstatymą („[...] jie pradėjo šitai daryti [...]“ (Pr 11, 6), kuris „nuo šiol“ į-/at-sta-tomas kaip trukdomas pralaimėjimas; restituojuama be patetikos; nors „pradžioje buvo“ įpareigojantis įsakymas, teisinė sąmonė, tačiau, kadangi jis nesileido pažeidžiamas (nė akimirka/tik akimirka leidosi pažeidžiamas), kadangi nusižengimą pralenkė nužengimas - restitucija („sutinkamai su amžinuoju įstatymu/dėsnium, pagal kurį šis teisiantis žodis už savo paties prikėlimą teisia [...], tai įstatymo, pradžios kaip nebūta; įstatymas buvo tol, kol jis buvo dėsnio būdu nepažeidžiamas; „po to“ jį „pakeitė“ - pralengdamas nusižengimą, kuris tik ir būtų konstitavęs (vardo) konstituciją, įsteigęs skirtumą, pokytį, keistenybę (vardo monumentą) - amžinas dėsnis, kuriam skirtingai negu įstatymui, kuriam *negalima* nusižengti, *neįmanoma* nusižengti. Pvz., Walterio B. konfliktologija neišgali konfliktuoti su jos viduje viešpataujančiu (pralaimėtu) konfliktu tarp to, kas išsakyta, ir to, kas neišsakyta; Pats Restituojuantis Nužengimas užbėga už akių bet kokiam (meta)kalbiniam projektui/įpavidalinimui („bokšto statymo planui“, nes iš komfortabilių meta-pozicijų bylotų tikras subjektas, tikrinio asmens vardo savininkas, Walteris); šio konflikto lauke nėra/“nebeliko“ neutralių pozicijų (kiekvienas iš priešų jau pralaimėjęs): konfliktologija trukdoma: su-trukdoma kaip neutrali parašo kontrolė/savimonė, už-trukdoma kaip teorija apie kalbinį įpavidalinimą (būdama tuo pat metu ir teorija-apie, ir kalbinis įpavidalinimas, teorija apie kalbinį įpavidalinimą atsideda/užtrunka teorijoje apie teoriją apie kalbinį įpavidalinimą); tikros kalbos vieta - miestas / tikrinio (asmens) vardo topas - babel, keista vieta.

Nusidėjimo valandą vardas išėjo iš savęs paties, - pasakoja Benjaminas. Tą pačią akimirka, kai žmogus paragavo uždraustojo

vaisiaus, vardas tapo ne-tas-pats. Kai kažkoks laikrodis išmušė laiko pradžia, vardas jau buvo (atpažintas kaip) ne tas pats (tik ką gimusi tapatybė jau buvo keista). Atmintis, prasidėjusi tuoj po nusidėjimo, prisiminė tai, kas buvo, kai jos dar nebuvo. Be abejo, tai magija: „Pirmąkart/pirma kalbos problema (*Urproblem*) yra jos magija“, magija kaip prigimties įveikos galios pažadas (kad atmintis gali atminti tai, ko (joje) nebuvo) ir kaip priemonių (mechanizmo, machinos, machinacijos) paslėptis. Kaip (vardą atpažįstanti) atmintis galėjo prasidėti kaip tokia, jei (prasidėjimo akimirka) nebuvo ką atminti? Ji prasidėjo anksčiau už savo pradžia. Bet ir ankstesnioji jos pradžia pavėlavo ją pradėti (ką ir kalbėti apie dar ankstesnę). Žaltys negalėjo pažadėti (skirtumo, būdo atskirti, kas gera ir kas bloga, skirtingo, negu Rojaus, būvio), pažadas Rojaus sąlygomis buvo neįmanomas, nes ten nebuvo trūkumo, ir žadėjimas nebūtų galėjęs būti suprastas. Pažadas yra kvintesencialiausia vargo žmonių kalbos forma/žanras, tiksliau „pačios“ kalbos (ne)buvimo būdas; *Der Name als Erbteil* vardas kaip paveldėtas vargas (vargo vardas). Žalčio (retorinio) gesto pasekmė Benjaminas įvardija *verführen*: „suvedžiojimas“; ši pasekmė yra iš esmės identiška pažado tesėjimui: suvedžiojimas „vedžioja“, gali vedžioti tol, kol jis būna neatskiriamas nuo pažado tesėjimo, kol jis atidėlioja pažado tesėjimą, sykiu atidėlioja save kaip suvedžiojimą; šiuo atveju tai - nusidėjimas, suvedžiojimo atskleidimo/atpažinimo atidėjimas. Žaltys pažadėjo gėrio ir blogio atskyrimo būdą, t. y. kalbą. O kokių būdų žaltys žadėjo? Žadėti jis galėjo tik kalba ir ne kitaip, nes vien vargo „žmogus turi savo intensyvumą ir universalumą tobulą kalbą“, t. y. kalbą, kuri žada pati save (tiesa, pažado tesėti negali). Kalbama ne apie priešvaninį pažadą; „ta pati“ kalba kaip žaltys ir šiandien mums žada savo kilmės paaiškinimą, jos viduje viešpataujančio konflikto išsakyimą nebylios gamtos žadą...). Vadinasi, kad kalbos pažadas (t. y. kalbą žadanti kalba) suvedžiotų, jis turi visą žadėjimo (vedžiojimo) laiką atidėti savo tesėjimą, save kaip kalbą (kurios visą laiką vis-dar-nėra, nes ji žada save; žadėdama save kalba žada pažadą ir t. t.).

Kiekvienas žmogiškojo dvasios gyvenimo išreiškimas yra kalbos rūšis. Vadinasi, kalba yra kalbos rūšis. Kaip „technikos kalba [...] nėra technikų profesinė kalba (*Fachsprache*)“, taip ir kalbos kalba (pvz., kalbos apie kalbą kalba) nėra profesinė/specialioji kalbėtojo ar rašytojo, t. y. kalbos techniko kalba (pvz., publikuojamasis Benjaminas esė kaip specialioji metakalba nėra šios esė kalba, nes ji perteikia „dalyką kitam žmogui“, t. y. kalbos koncepciją skaitytojui; Benjaminas patikėjo savo esė kalbai neper-teikti nieko, išskyrus save pačią, nieko už/šalia savęs, kas išorėje (*außer sich selbst*)⁴. Dorai buvo patikėta/duota suprasti, kad tas

⁴ Panašiai jis turėjo pasitikėti savo būsima žmona, kai su ja klausėsi šios esė ištraukos hebrajų kalba; į šią kalbą keletą teksto

skambesys, muzika, pro plepančių balsą (pažinimas yra plepalai (*Geschwätz*) prasimušantis/iš plepančio balso vidaus sklindantis alternatyvus giedantis balsas, glosolalija ir yra kalbos kalba). Tačiau jei Benjaminio (kalbos) kalba iš tiesų neperteiktų nieko už savęs pačios, tai ji negalėtų ištaisyti „esmiškai klaidingos nuomonės apie kalbą“ klaidos, nes tuomet negalėtų būti nė kalbos apie klaidingą nuomonę, nes paties klaidos ištaisymo kalba nebūtų taisytojo speciali kalba. Vadinasi, kalbos kalba kaip *Art der Sprache* iš tiesų atitinka savo vardą, ji yra būtent (tik viena) kalbos rūšis (šalia kitų, o ne visa žmonių kalba), tik maniera/būdas kalbėti be klaidų. O, pvz., esmiškai klaidinga nuomonė jau yra kit(oki)a maniera/būdas kalbėti (nes jei ir ji būtų būdas perteikti dvasinę esmę, t. y. nieko, išskyrus save pačią, tai ją būtų galima suvokti kaip kalbą, kuri nėra speciali jos kalbėtojo kalba, kaip nuomonę, kuri nėra speciali nuomonės reiškęjo kalba, tiesiog - kaip iš nuomonės vidaus skambančią pirmąją kalbą). Tai būdas kalbėti taip, kad nepersiteiktų dvasinė esmė (esmiškai, t. y. esmės perteikimo požiūriu neteisingas/netikras/dirbtinas (*falsch*), natūralaus būdo perversija). Tai, kas dvasinėje esmėje leidžiasi perteikiama (*mittelbar*), leidžiasi ir neperteikiama. Tai paranku falšiai (miesčioniškai) kalbos manierai. Neperteikti dvasinės esmės yra paprasčiau, lengviau, negu perteikti (tingiam ir sočiam miesčioniui nerūpi dvasinė esmė). Neperteikti galima tiesiogiai, spontaniškai, netarpiškai (*unmittelbar*). Vadinasi, yra įvykusi gamtos katastrofa, falšas tapęs (daugumos) norma/natūra. O natūraliosios manieros esmė (šioje situacijoje) - varžyti tingaus neperteikimo spontaniką, eufemizuoti/sukultūrinti/rafinuoti šiuurškčią manierą kalbėti netarpiškai/spontaniškai (perversyvos kalbos perversyvumą atitinka *entspricht* - natūralios kalbos perversyvumas). Dvasinė esmė, nors ir leidžiasi perteikiama, nesileidžia perteikiama tiesiog/netarpiškai, kaip leidžiasi neperteikiama. Negana to, kad Benjaminio esė parašytas natūralia maniera (deja, to nepakanka, kad dvasinė esmė persiteiktų netarpiškai), ji dar ir taiso esmiškai neteisingą manierą: natūraliai manierai yra paranki falši maniera, ji ją taiso, idant p a t i pasidarytų teisinga⁵. Benjaminio pastangų, kad jo paties kalboje persiteiktų dvasinė esmė (t. y. kalbos kalba, vardu kalba, paties vardo kaip dvasinės esmės kvintesencijos kalba), dėka vardas per-si-teikė, t. y. pats persidavė kitam/kitur, atiteko ne tam, kam buvo

suteiktas: vardo „vardo kalba“ kalba yra ne vardo kalba, o vardo varde, t. y. įsivardijančio vardo kalba; kitaip tariant, paties Benjaminio kalba, įsivardydama kaip dvasinės esmės/vardo kalbos perteikimas, šį vardą suteikia pačiam įsivardijimui; vadinasi, dvasinę esmę perteikianti kalba yra kalba apie kalbą, apie dvasinę esmę perteikiančią kalbą. Pats vardas pasisavina vardą. (Nuosprendis esmiškai klaidingai nuomonei gali būti paskelbtas tik kartu su amnestija, nes paties nuosprendžio kalba nėra ta (pati), kuria „surašomi vokiški nuosprendžiai“; ta pati atmintis, kuri siekia pri(si)minti nuomonės kalbos kalbą, nenori užmiršti nuomonės kaip kalbos žmogui apie dalyką; ši „intensyviai ir ekstensyviai totali“ atmintis negali realizuotis kaip tokia; nenorėdama nieko pamiršti, ji negali nieko pri(si)minti (tiesą sakant, ji negali pri(si)minti būtent nieko, jei ji ir užmirštų nuomonę kaip kalbą žmogui apie dalyką, vis vien negalėtų prisiminti nieko; mechaninė, grynusvardus prisimenanti atmintis, nors turi visas nieko atminties kvalifikacijas, yra *falsch*, falšyva, svetimos minties atmintis, kalbėjimas atmintinai; *falsch* - atmintis yra negyvas/nepaslaptingas mechanizmas, operuojantis (nieko nereiškančiais) paviršiais - epitaifjomis, echolalijos automatas; tikroji/savoji vardu atmintis, užmirštanti/įslaptinanti mechaninę, yra magiška (jei būtų įmanoma atskleisti magijos mechanizmą, magija žlugtų); todėl ji nėra nieko atmintis, todėl ji neprisimena nieko.) Kieno nuomonė? Kas mano? Tai galėtų būti jauniausiojo (trečiojo) brolio⁶ klausimas, fundamentalus, egzistencinis: kas duota/palikta palikimu kaip nuosavybė, ką galima paimti ir turėti? Kas įduota kaip dovana (*Gabe beigelegt*)? Benjaminas primygtinai primena dvasinės esmės persiteikimo įvykio vietą - *in der Sprache* (kalboje). Kalboje (turi būti) jaučiamasi kaip namuose, jaukiame viduje. Kalboje (turi būti) gyvenama. 1916 m. laiške Martinui Buberiui Benjaminas rašo: „Tai plačiai išsigalėjusi [...] nuomonė, kad raštija galinti įtakoti papročių pasaulį ir žmogaus veiklą [...]. Kiekviena veikla ekspansyvos žodžio - prie - žodžio rikiavimo tendencijos rėmuose man atrodo siaubinga (*fürchterlich*) ir pragaištinga (*verheerend*), juolab, kad toks žodžio ir darbo santykis [... vis labiau plinta kaip teisingo absoliuto įgyvendinimo mechanizmas“⁷. Benjaminas siekia išblaškyti, (padėti) užmiršti įgyvendinimo siekio simptomiškumą: jo kalbos/raštijos samprata - tai guodžiantis „Ne, ne“ nelaimės/netekties akivaizdoje; kad gy-

dalių išvertęs Benjaminio draugas Scholemas prisimena: „Benjaminas norėjo, kad aš jam ir Dorai būtinai perskaityčiau pirmuosius puslapius, idant išgirstų jo sakinių skambesį „pirmąją kalbą“ (*in der „Ursprache“*), kaip jis pusiau juokdamas sakė“. Cit. pagal Benjamin W. *Gesammelte Schriften*. - Bd. II (3). - S. 934.

⁵Šioje „pati“ sutampa abi manieros: natūralioji gali konstituo- ti savo tapatybę tik ištaisydama perversiją; perversyvioji gali pati/savarankiškai pasitaisyti, ištaisydama „savo“ (t. y. paties taisyto, „nusižiūrėto“ nuo natūralios manieros, konstituojamą)

perversyvumą, šitaip konstituodama ir „buvusią savo“ kaip perversijos tapatybę, ir „esamą“ natūraliąją. Būtent šios „daugpatystės“ eliminavimą Benjaminas patikėjo savo būsimai žmonai kaip idealios/-aus skaitytojos/-o reprezentantei, duodamas jai suprasti/klausyti esė pradžią hebrajiškai.

⁶Čia - užuomina į Benjaminio (pavardės) etimologinę reikš- mę bei į trejybę „Skaitytojas - Personažas - Autorius“.

⁷Benjamin W. *Briefe*. - Frankfurt/M., 1966, - S. 126.

venimas (kalboje) galėtų virsti įgyvendinimo priemone (sėslumas - ekspansija, „ekspansyvia tendencija“, išėjimu iš namų), jis turi būti su yda/trūkumu, jam turi trūkti savęs; jeigu gyvenimas (kalboje) būtų dovanotas be trūkumų, įgyvendintas (jaukus namų vidus), nereikėtų įgyvendinti benjaminiškos kalbos sampratos, agituoti dvasinę esmę apgyvendinti savo namus, dovanotam turtui (palikimui (*Erbeil*)/likimui (*Schicksal*)) negręstų „pragaištis“⁸. Turto - kalbos neliečiamumas, nevirtimas politine priemone⁹ galėtų būti užtikrintas (*verbürgen* - mėgiamas Benjaminio žodis) nebent policinėmis priemonėmis; asmens/nuosavovardo neliečiamumą, nevirtimą pravarde, bereikšmiškumą¹⁰ galėtų užtikrinti nebent asmens vardo apsauga, griežtųjų angelų sargų visagalė spectarnyba, slaptoji (pa)likimo policija. Dvasinės esmės vieta/namai/miestas - vardas/vardo kalba kaip

⁸ Ir net pačiam trūkumui trūksta savęs; rašydamas apie jį, aš agituojau jį trūkti.

⁹ Minėtame 1916 m. laiške Martinui Buberiui Benjaminas atsisako bendradarbiauti Buberio redaguojamame žurnale; motyvas - nemanąs, kad žodis savaime (o ne kaip priemonė) labiau, negu „tikra“ politinė veikla (kuriai tarnauja „politiškai paveiki“ raštija) nutolęs nuo to, kas dieviška.

¹⁰ Jei asmens vardas būtų turimas kaip saugi nuosavybė/turtas, jis turėtų nieko nereikšti: „(asmens) vardas neatitinka [...] jokio pažinimo [...]. Taip pat, griežtai pasakius [*im strengen Geist*, pažodžiui: „griežtojoje dvasioje“ - *K.K.*], vardas (jo etimologine prasme) turėtų neatitikti ir jokio žmogaus [...].“

„perteikimo principas“ yra iš principo neįsisavinama, neprivati teritorija; jos neįsisavinamumas/pereinamumas/persiteikiamumas yra principiškesnė, t. y. pirmesnė/ankstesnė jos savybė, negu įsi-/pasi-savintumas; nors aš ir Tu pasirašome po turto įsigijimo, o ne perdavimo dokumentu, turto netenkame, jis tenka ne man ir ne Tau; vardas lieka niekieno; jis atitenka pats sau - savo vardas; tai, ką vadiname savo vardu/kalba, yra (jo/jos) likimas (neįsisavintas/-a); vardas vykdo savo politiką - agituoja, siekia nepralaimėti rinkimų, būti išrinktas¹¹, bet negali tesėti turto/praturtinimo pažado. Niekieno vietoje/mieste vyksta miesčioniškas¹² dvasinės esmės persiteikinėjimas. Nesulaikomas. Savarankiška netektis.

Karolis Klimka

¹¹ Pvz., Benjaminas siekė, kad jo būsima žmona išrinktų jį, t. y. jo vardą (vardą „vardo kalba“/“vardas kaip archikalba“/“vardo išrinkimas kaip atnašavimas Dievui“, pasirašytą Benjaminio vardu).

¹² Vadinasi, esmiškai klaidingos nuomonės apie kalbą, kuri yra tos pačios miesčioniškos prokalbės likučiai/rezidentė (*Residuum*), kaip ir visi likusieji likučiai, t. y. kita, Benjaminio atstovaujama, kalbos samprata, gali būti taip pat sėkmingai klausomasi vietoj Mendelssohno maršo, choralo ar glosolalijos, kaip visų likusių (teisingų) nuomonių. „Mano“ ne mano „aš“, o vardas (pvz., vardas mano - miesčionis).

IV

vėjas glosto nuo jūros
kylančius debesis, glosto
tai, kas nėra vėjas, kas
nėra *aš*, nėra *tu*, nėra
mūsų, tarp mūsų
kalbant kitų balsams ir tylint
liepos žiedų meduje, bičių duonelėje
keptoje seno uosto tamsių plytų mūrų kepykloje
pasamoneje restauruojamoje iš nieko
to, kas yra medis, kas yra žiedai
vaškas, laiškas iš niekur, žaibas
iš įpratimo, rankraštis iš
stalčiaus, eilės iš galvos ir durklas
iš krūtinės

1980. IX. 8

VII

diletantiškai miegi, pasidalinusi
laivo kajutę į du priešingus poliūs
kurie supasi po galva, iš jų viename -
Suvalkijoje prigėrusios bulvės ir bebrai
bėgantys per lietu ta kryptim
kurion rodo pasienio žemėlapis, kitame
kampe stovi spąstai išalkusiom
pelėm, prigėrusiom šlapią vasarą su
neužderėjusiais
laukais, šlapiom bulvėm, šlapiom kasom, pelėm
sliekais ir kurmiais, paukščiais ir selekcinių
bandymais
išvesti mus iš veislės

1980-ŪJŪ RUDUO

Poemos fragmentai

VYTAUTAS P. BLOŽĖ

atsparios sau patiems ir vėjams ir ašaroms
kurios užtvindė kuprines
vasarotojų, mūsų pačių
uogos, lūpos, dantys, sapnai
dviem poliais, galvą šiaurėn paguldžius
žliaugia vanduo

1980. IX. 8

XX^a

sapnavau: tas žilas manęs ieškojęs žmogus
klūpojo rūsyje tarp bilijardo lazdų, apsirengęs
keistai: šovė pro šalį, tada paėmė mane
už rankovės
ir visa kas glūdėjo tamsoj: nusitaikė: į mane

vos nupasakojau ši su mano tėvu kalėjusio
fotografo vizitą
ką tik pasirodžiusiam A. Ž., tas kaip mat sumojo
kas tai per paukštis: jau buvo spėjęs jį čia, keistą
pažįstamą, kažkur sutikti. Kitados jam
į Vilniaus krašto laikraštį (A. Ž. redaguotą)

keistuolis tas bandė nešioti porno nuotraukų
montažus su
rusų tankų nuversto Lietuvos prezidento bei jo
žmonos
užsodintom galvom. Na, o paskum,
prie vokiečių, vėl
porno porų veidus keitė

į Stalino galvą su ūsais. - Aš išsariau jį tada
jokiuose kalėjimuose, sakė A. Ž., su niekuo sėdėti

jis nesėdėjo
kažkaip išsipainiojo
ar atsipirko

1994. IV

XXII

dienų dienas neišeinu iš proto
į protopakraštį pasivaikščioti šlapiom ir
apsemtom rugienom
nusiprausti šiltam karvės mėšle, kad užgytų žaizdos
jos žarnyne, mano širdy, viduriuos mano

dienų dienas naktų naktis guliu (išeidamas
pasivaikščioti nešiojuosi ir šiuos rašomus
puslapius)
elektros šviesa įsigieria į mane lyg į sugeriamąjį
popierių blakės kraujas)

vaikšto many nakčia
kažkas po tuščią vasarnamį, pamišęs fotografas

nutraukia mane, mano pėdsakus ir vėl pratęsia
už suartų laukų rugių sėjai
mano vasarnamio stogas linksta nuo
debesies prie

debesies ieškodamas žaibo

pamišėliui fotografui įsikūnyti
antižmogiškoj veikloj, antgamtiniam stebėjime
jo, maniako ir šarlatano, pastangų
neužtenka užfiksuot kompromisą - šviesos ir
tamsos - kaip susikompromitavimą
pomirtiniam teismui, nes dar gyvas esu miręs

ties to apie tai, dabar geriau
apie rudenines rožes, gražiai nešamas
moterų vystyklusose, vaikų šypsniuose
iš po apykaklių išskrendančių paukščių

mes išskridome, aš ir tu iš čionai
kur atostogavome nuo darbų, paskui buvome
užklupti lietaus

paskui pamišusio fotografo, paskui jūros
paskui mus einančių galvijų maurojimo

išskridome į savo gimtinę iš paukščio plunksnų
į lizdus grįžome margais kiaušinėliais
supomės pakrantės nendrose, kol vakaro
drėgmė
pergėrė kojas lig kelių ir ėmė skaudėti nuogi
neužgrūdinti kūnai

pamišėlio fotografo darbuose mes išliksime
atsirėmę į uolą rankomis, suklastotais
kūnais ir mintimis, sukeistom galvom
pornografinėse pozose, demaskuojančiose mus

dėl to kenčiu ir žudausi kas vakarą
nusiimdamas akinius nuo viso to
ką taip aiškiai matau ir kas jau sutemsta
akyse draugų jau išduodančių mus ir
pasitraukiančių nuo mūsų

į visas šalis sapnuojant per miegą
iš po kojų išslysta žemė, išduodanti mus
bijanti mūsų jau nebemąstančių, sapno
ministracijoje
užtruncančių karvių skubėjime grįžti laiku ir
pigiai atiduot savo pieną

jau išeisiu turbūt, jau išeisiu
tik netikėkite fotografijomis
iškreiptais veidrodžiais, neobjektyviais objektyvais
virpančių pirštų pėdsakuose jau užfiksuoti ne mes

kompromisinė mistifikacija
kompromitacijos baimė, egzistencializmo liga
trukdė man pačiam nueit ir pasakyt visą tiesą
atitinkamai: apie save

1980. IX. 20

XXIV

sėdėsiu ir atitinkamoje įstaigoje
atsakinėsiu, kodėl ir kaip aš sutikau pozuoti

pamišėliui fotografui: atviruose eilėraščiuose
apie save
nuogas ant sniego, jūroje besimaudydamas
nuogas

nuogas tarp grybų, tarp negyvų daiktų
negyvoj gamtoj, deformuotose jų landynėse,
mansardose, lavoninėse
tarp nupraustų ligonių
saulės voniose

išsilydys skambus metalas iš varpinių
iš krūmų ir dantų, irklų ir dilbių
kojų ir sąnarių, rankų ir riešų
iš akių ir kampų, iš akies

žiūrint ir maštant
stovėseną įsimintina mintinai sumindžiotų mano
minčių
maištas tai, dar pora žodžių, išsakysiu lig
dugno
savo karčiąją taurę, atitolink ją, Tardytojau

1980. IX. 20

XXVI

minkšta širdis neturi kur pasislėpti
lenda po akmeniu lyg kurtis, žiūri į akis
neregėmis akimis: jai badas
nesugrąžino regėjimo, nei pra-pra-pra, nesuteikė
praregėjimo

dėl to nebeatskiria tikro brangakmenio nuo to
po kuriuo lenda
pasislėpti Hirošigės lietus, įkypai
aukšto medinio tilto polių, jūros įlankoje
aukštoj ir siauroj atvirutėje krintant kriokliui

jo lašuose, jonizacijoje
daužantis į krūtinę kumščiu, graudenant
minkštą širdį
kailinius imtis už pakarpos ir išvilkti

į dienos šviesą šaltą rudens naktį, miega plovėjai
užbaigę vasaros darbus, apipjaustę
vaismedžių šakeles ir apraišioję
kiškių pagrauztus pirštus ir kojas
stovinčias per amžių amžius vis toj pat savo ne
savo vietoje

guli ir ilsisi amžių plovėjai, kombainai
užkimę subruзда iškrintant likusiam grūdai
šikšnosparniui nunešant jį vaikams
pažaisti, aukštyn kojom miegančiame
kombaine

laukų darbai baigti, namų darbai dar tęsiasi
palaiko mus fabrikai, darbininkų kvartalų
priemiesčiai, Aukštieji Paneriai
Žemieji Paneriai ir Šančiai, žmonių drausmė ir
įtampa

iš aukštai, iš aukšto, žiūrinti į mus
įtempimo linijose pereinant į transformatorius
išliekant savim, jiems skirtu, darbo žmogui
išliekant savim, man nesibaigiant

1980. IX. 20

XX^b

sapnavau A. Ž.: vedasi jis mane šviesiais
dangaus kalneliais ir giraitėmis. Vedasi vedasi,
ogi žiūriu
sostas, o tame soste pats Viešpats besėdįs. Garbė
garbė, sakau
Viešpačiui! A. Ž. pasilenkia ir kužda jam:
- ką su tuomi (atseit su manim) daryti
gal kokią atgailą, bausmę kokią jam, ar kokią
karmą
uždėt? ar kokių nors jam įpareigojimų
užkraut? O Viešpats, toks ilgaplaukis gražus
barzdotas jaunikaitis

nė nepažvelgęs į mane, atsako:

- geriau tegu jis grįžta į savo lovą
ir miega toliau

ir nubudau savo lovoje

1994. V

XXXI

dėl to ir laimingas esu, kad šaukiu
bravo, dangaus vairuotojai, bravo
o aš tebemyliu ir tuos
kurie galvoja kitaip (negu aš negalvoju)

o aš tebemyliu musmirę, augančią sau, bet
nuodingą
žmonėms (nereikia jos duoti šunims nei musėms)
o aš pažįstu grybus
nes valgiau, kad patirčiau apsinuodijimą

dabar žinau - haliucinacijos
nuo iščiulptų žmonių širdžių pradedant
ir baigiant šlapiomis eilėmis
pilnais džinsais, kurie per siūles išbluko
tarpukalnėse

šaukiu, kad atsisakau
maisto, narkotikų, šliurių, guminių lazdu

kvitų, riukzakų, naftalino, kanopų
kuriom gali atsispardyti
kai per tavo važiuoja lyg per dundantį tiltą

valio šakių akrobatikai
virtuvės meilei, peilių serenadai
staltiesėlių susižinojimui tolimais šviesos
signalais
prieš miegą

prieš karą pasisakiau jau ne kartą
po karo tebesu pacifistas, pacifikatorius
dabar kariauju tik pats su savim
kaip laivas tramdantis savo įgulos maištą

iškarti karininkai mano, supasi vėjuje vietoje burių
ir aš juos glaudžiu prie savo stiebų rėjų rankomis
apglėbti bandau visus, gyvus ir užmuštuosius
ir nebepataisomus, užmuštuosius, pataisau jiems
galvas po pagalve ir plunksnas rašalinėse

ir tik dėl tų, kurie net po mirties kupini
neapykantos
verkiu ir šliurpčioju seilėmis, varvant snargliams
iš dangaus vaduotojų lūpų, varvant
akumulatoriams, kurių pristabdytas tekėjimas
sieros rūgštim grįžta į žemę

1980. IX. 21

APIE KRISTAUS PRISIKĖLIMĄ

ANTHONY BLOOM

Norėčiau šiandien glaustai pakalbėti apie Kristaus prisikėlimą. Kalbėti apie Prisikėlimą, man atrodo, visada labai sunku. Apie Išganytojo kančią ir gyvenimo tragediją, apie jo mokymą kalbėti *palyginti* lengva, nes galima remtis visos žmonijos patirtimi: visi žinome, kas yra mirtis, liga, skausmas, baimė, žiaurumas, auka, meilė, neapykanta, išdavystė, bailumas, - visa tai mes žinome. Todėl kalbant apie Kristaus gyvenimo įvykius ir susiduriant su kokiomis nors aplinkybėmis, kai reiškiasi tokios ar kitokios savybės, palyginti lengva tai suprasti. Mes smerkiame Judą, bet susimąstę kartu galime suprasti, jog ir mumyse yra dalelė išdavystės; mes neišduodame Kristaus, nes nesusiduriame su pavojumi, mes neišduodame Kristaus žodžiais, bet išduodame tuo, kad, vadindami jį Viešpačiu ir Dievu, nepaisome jo mokymo, nesekame jo pavyzdžiu ir t. t.

Tačiau kalbėti apie Prisikėlimą sunkiau, nes tai įvykis, *fiziškai* buvęs prieinamas tik nedaugeliui to-

mis dienomis, kai prisikėlęs Kristus rodėsi žmonėms. Paskiau tai buvo patirtis, kai kurių žmonių gaunama ir vėliau, *prisikėlusio* Kristaus patirtis. Bet dauguma Kristaus prisikėlimą yra pažinę tik netiesiogiai. Tad man norėtusi kalbėti apie kai kuriuos Kristaus prisikėlimo pažinimo aspektus ir apie tai, ką jis reiškia mums.

Po Išganytojo nukryžiuavimo, mirties ir laidotuvių mokiniai buvo visiškai sutrikę ir palūžę. Tai buvo pralaimėjęs būrys. Jie pasislėpė Jono Morkaus namuose. Jie bijojo rodytis gatvėje. Ir štai pirmą dieną po šabo, tą dieną, kuri mums tapo sekmadieniu, Kristus atsistojo gyvas tarp jų. Jis atsistojo gyvas, bet truputį kitoks, negu buvęs: jis atėjo *durims* [...] *esant užrakintoms*, - vadinasi, ne jiems gerai pažįstamo fizinio kūno pastangomis. Jis atėjo ir atsistojo gyvas. Bet kartu jis buvo ne dvasia, ne vaiduoklis. Ir jis būtinai norėjo, kad jie tai pažintų; mat išvydę jį, jie pradžiugo, - taip, bet tikriausia pamanė, jog tai jo siela. Ir

ANTHONY BLOOM (g. 1914) - dvasinis rašytojas ir pamokslininkas, Rusijos ortodoksų Bažnyčios arkivyskupas, Surožo metropolitas.

Gimęs Lozanoje, Rusijos diplomato šeimoje, ir vaikystę praleidęs Persijoje, 1920 m. su tėvais persikėlė į Europą ir 1923 m. apsigyveno Paryžiuje. Baigęs biologijos ir medicinos studijas, tapo gydytoju. 1939 m. slapta davė vienuolio įžadus ir stojo karo chirurgo tarnybon į Prancūzijos kariuomenę. Okupacijos metais dalyvavo pasipriešinimo judėjime, po karo vertėsi gydytojo praktika. Nuo 1943 m. vienuolis, 1948 m. gavo dvasininko šventimus. Paskirtas Šv. Albano ir šv. Sergijaus ortodoksų ir anglikonų sandraugos dvasios vadovu, 1949 m. apsigyveno Anglijoje. 1950 m. pradėjo pastoracinę veiklą Londono ortodoksų Švč. Mergelės Marijos Užmigimo parapijoje ir 1956 m. tapo jos klebonu. 1957 m. išventintas vyskupu, nuo 1962 m. arkivyskupas, 1963-1974 m. Maskvos patriarcho egzarchas Vakarų Europoje, nuo 1966 m. metropolitas.

Pagarsėjo pamokslais, paskaitomis, straipsniais spaudoje ir pasisakymais per radiją bei televiziją daugelyje Vakarų Europos

šalių. Svarbesni veikalai: „Maldos mokykla“ (*The school of prayer*, 1970), „Gyvoji malda“ (*Living prayer*, 1966), „Teminės meditacijos: Dvasinė kelionė“ (*Meditations on a Theme: A spiritual journey*, 1971), „Dievas ir žmogus“ (*God and Man*).

Lietuvos skaitytojai galėjo susipažinti su autoriumi iš sovietiniais metais savilaidoje platintų vertimų: „Maldos mokykla“ (vertėjas nežinomas, 1983), „Gyvoji malda“ (vertė Kastantas Lukėnas ir Vytautas Ališauskas, 1983-1984) ir „Dvasinė kelionė“ (vertė Žilvinas Beliauskas ir Vytautas Ališauskas, 1984). Ypač artimas Lietuvai Surožo metropolitas tapo 1991 m. sausį: tada jis pirmas iš pasaulio krikščionių aukštųjų dvasininkų viešu pareiškimu (paskelbtu per „Laisvės“ radiją ir kt. masinės informacijos priemones) ryžtingai pasmerkė agresorius ir parėmė mūsų taikų pasipriešinimą.

Spausdiname sutrumpintą konferencijos Švč. Mergelės Marijos Užmigimo parapijoje (Londonas, 1990 m. balandžio 19 d.) tekstą. Iš rusų k. (žr. *Беседы о вере и Церкви*, 1991) vertė *Liubartas Akminas*.

norėdamas sutvirtinti juos tikėjimu, jog jis prisikėlė kūnu, Kristus paprašė pasidalyti su juo maistu ir valgė jų akivaizduoje, parodydamas, kad jo kūniškumas realus, tikras.

Ir paklausę savęs, *koks* tas kūniškumas, mes galime prisiminti, kaip Grigalius Nysietis samprotauja apie Adomą ir Ievą rojuje ir po nuopuolio. Jis sako, kad rojuje Adomo ir Ievos kūniškumas buvo tarsi lengvas, perregimas, ne „nekūninis“, bet ir ne toks sunkiasvoris bei tankus, kaip mūsų. Ir Senojo Testamento žodžius, jog Dievas padaręs Adomui ir Ievai drabužius iš kailio (*Pr 3, 21*), jis aiškina būtent taip, kad, atsimetę nuo Dievo, jie liovėsi buvę iki galo perregimi ir lengvi, jie apsunko ir tarsi sutankėjo. Ir tas kūniškumas, kurį pažįstame savyje, yra kūniškumas, pavaldėtas iš mūsų protėvių po jų nuopuolio. Bet pirmapradis kūniškumas buvo kitoks - lengvas, tarsi perregimas. Ir *toks* kūniškumas buvo apreikštas Kristaus mokiniams po jo prisikėlimo. Jis vilkėjo mūsų kūrį kūną su visa jo sunkenybe, su visais jo keliamais

Albrecht Dürer. *Kristaus tunikos eskizas*. 1507. Spalvotas pop., piešt. 25,6x19,6. Paryžius, Luvras

apribojimais; įsikūnijimu jis prisiėmė visa, išskyrus nuodėmę. Bet po mirties ant kryžiaus ir prisikėlimo jis apsireiškė jiems kaip žmogus tikraja šio žodžio prasme - visu žmogaus grožiu, visa šlove, tai yra gyvu žmogiškuoju kūnu, *taip* perskverbtu Dievybės, jog jau nebepavaldžiu puolusiojo pasaulio sunkenybei, sunkiasvoriškumui.

Ir štai mokiniai įsitikino, pirma, jog Kristus iš *tikrųjų* prisikėlė, antra, jog jis - ne dvasia, o prisikėlęs ir savo žmogiškąja siela, ir savo žmogiškuoju kūnu. Vieno tarp jų nebuvo - Tomo, kurį mes visada vadiname užgauliu žodžiu *netikintis*, tai yra Tomo, kuris nesugebėjo patikėti. Ir čia reikia suklusti. Tomas parėjo, grįžo; ir jie su triumfuojančiu džiaugsmu sako jam: Mes matėme Kristų, jis prisikėlė!.. Tomas turbūt (man taip rodos) apžvelgė juos, tikėdamasis, jog, susitikę prisikėlusį Kristų, jie bus tapę visiškai kitokiais žmonėmis, bet, žvelgdamas į juos, to nepamatė. Jie buvo tokie pat žmonės, kokius jis paliko išeidamas iš namų. Todėl žinia apie Prisikėlimą nepasiekė jo sąmonės. Ir vis dėlto jis nebuvo dvejojantis žmogus, jis nebuvo „netikintis Tomas“. Apie Tomą žinome vieną dalyką iš Evangelijos. Kai Kristus buvo pasitraukęs iš Jeruzalės, norėdamas išvengti priešlaikinės mirties, ir jį pasiekė žinia, jog mirė Lozorius, jis pasakė mokiniams: Grįžkime!.. Mokiniai jam atsakė: Ko tu nori grįžti į Jeruzalę - tave ten norėjo nužudyti!.. Ir tik vienas mokinys pakėlė balsą ir tarė: *Eikime ir mes numirti su juo!* (*Jn 11, 16*); tai buvo Tomas. Todėl sakyti, kad jis buvo dvejojantis, svyruojantis, neryžtingas mokinys - nuodėmė, netiesa. Tačiau, žvelgdamas į kitus mokinius, jis nepamatė juose jokios permainos, išskyrus tą triumfuojantį džiaugsmą, o tas triumfuojantis džiaugsmas negalėjo jam būti Kristaus prisikėlimo įrodymas.

Ir po savaitės Kristus, *durims esant užrakintoms*, vėl įžengė į kambarį, kur buvo susirinkę mokiniai, ir Tomas tada buvo su jais. Per pirmą susitikimą su kitais mokiniams Tomas buvo sakęs: Nepatikėsiu jo prisikėlimu, jei negalėsiu paliesti jo žaizdų... Ir Kristus dabar ištiesė jam savo rankas, atidengė savo šoną ir sako: Paliesk!.. Tomas savo akimis pamatė ir pažino jo prisikėlimą: Kristus stovi gyvas, tikras; ir tos žaizdos galbūt buvo didesnis prisikėlimo, Kristaus

prisikėlusiojo kūno tikrovės įrodymas, negu būtų galėjęs pateikti išgydyto kūno regėjimas. Ir jis nusilenkė Kristui (nėra jokio pagrindo manyti, kad jis bent prisilietė prie tų žaizdų) ir pasakė: *Mano Viešpats ir mano Dievas!*.. Tai pirma.

Paskui prisikėlusį Kristų pažino kitas mokinys, arba, teisingiau, *ne* mokinys, o persekiotojas; tai buvo Paulius. Apie Paulių žinome, kad tai buvo tikintis žydas, Gamalielio mokinys, kad buvo vienas karščiausių savo tikėjimo šalininkų, kad visa savo kaitria ir aistringa siela buvo atsidavęs Dievo, kokį pažino, tarnybai ir garbinimui. Jis gavo sinedriono leidimą vykti į Damaską persekioti Kristaus mokinių, kuriuos laikė melagiais, ketinančiais platinti žinią apie tai, kai jų Mokytojas mirė, bet prisikėlė ir kad jis yra Dievas.

Ir pakeliui į Damaską jį ištiko regėjimas. Jūs žinote tą pasakojimą (*Apd 9*), ir prie jo aš nesustosiu. Staiga jis išvydo prieš save gyvą Kristų dieviškame spindėjime, suklupo ant kelių ir nuo to spindėjimo apako. Pamenate, kaip Mozė prašė Viešpatį leisti jam išvysti Jį, ir Viešpats atsakė: *Žmogus negali manęs pamatyti ir likti gyvas (Iš 33, 20)*. O Kristaus išikūnijimu Dievas tapo prieinamas: jis turėjo žmogišką veidą, žmogaus vardą, jį buvo galima matyti. Prisikėlęs Kristus galėjo būti toks prieinamas mums, koks negali būti prieinamas Dievo slėpinys. Šventasis Grigalius Nysietis sako, kad Dievas yra tamsa, ir paaiškina: ne dėl to, kad jame būtų kokiōs nors tamsūmōs, o dėl to, kad jo šviesa tokia, jog apakina mus, ir mes nieko nebematome.

Štai taip apako ir Paulius. Taigi jis turėjo netarpišką, tiesioginę Kristaus prisikėlimo patirtį. Jis iš patirties žinojo susitikęs prisikėlusį Kristų. Ir paskui jis skelbė būtent Prisikėlimą. Turbūt pamenate tą vietą jo laiške, kur jis sako: *Jeį Kristus nebuvo prikeltas, [...] tai mes labiausiai apgailėtini iš visų žmonių (1 Kor 15, 14. 19)*. Ir tai suprantama, nes jei Kristus nebūtų prisikėlęs, o mes visą savo tikėjimą atiduotume jam, jei skelbtume Kristų nukryžiuotą - ir neprisikėlusį, tai ir sau meluotume, ir kitus apgaudinėtume, ir gyventume paskendę iliuzijose, už tikrovės ribų. Todėl iš tikrųjų būtume labiausiai apgailėtini iš visų žmonių, gyvenantys kažkokiam kvaitulyje. Ir štai -

Henry Moore. *Studija pagal Giovanni Bellini "Pieta"*. 1975. Pop., piešt., pastelė, akvarelė. 42,8x32,4. The Henry Moore Foundation

dar vienas liudytojas.

Po Pauliaus per visą Bažnyčios istoriją tūkstančių tūkstančiai žmonių susitikdavo prisikėlusį Kristų. Nuo pat pradžių šventųjų gyvenimuose pilna pasakojimų apie tai, kaip Kristus apsireikšdavo, kaip mokydavo, kaip gelbėdavo, kaip patardavo. Todėl per visą istoriją, amžius po amžiaus, yra gyvų liudytojų to, ką jie žino iš patirties, asmeniškai, - kad Kristus prisikėlė; yra žmonių, galinčių pasakyti: Aš susitikau Jį akis į akį, aš tikrai žinau, kad Jėzus iš Nazareto, nukryžiuotas ant Golgotos kalno, numiręs ir palaidotas, iš tikrųjų, kaip sako ir Evangelija, kaip skelbia ir jo ankstyvieji liudytojai, prisikėlė ir yra *gyvas*.

Ir mes galime tikėti tais liudytojais, tačiau kokiu pagrindu? Ir kodėl *mumis* žmonės taip sunkiai tiki? Man rodos, atsakymą galima rasti iš dalies pasakojime apie Tomą, iš dalies gilinantis į tai, kokie buvo šventieji. Pasakojime apie Tomą sakiau, jog Tomas

negalėjo patikėti apaštalų žodžiais, kadangi matė juose tik triumfą, bet neižiūrėjo permainos. Tokia ir mūsų padėtis.

Mes tikime Kristaus prisikėlimą; kai kas iš mūsų net žino apie prisikėlusį Kristų; bet ar gali žmonės, žiūrėdami į mus, pasakyti: tai tie, kurie kažkokiu gyvenimo momentu akis į akį susidūrė su gyvu, prisikėlusiu Kristumi ir to susitikimo dėka taip pasikeitė, kad matyti, jog jie - kitokios padermės, jog jie - ne tokie, kaip visi kiti, jog, anglų rašytojo Lewis žodžiais tariant, jei į visus žmones galima žiūrėti kaip į skulptūras, kaip į statulas, tai šitie žmonės - atgijusios statulos. Skirtumas tarp tikinčiojo ir netikinčiojo, sako Lewis, būtent toks: netikintis žmogus panašus į skulptūrą, tikintis žmogus - tai atgijusi skulptūra.

Ir štai prieš mus klausimas: kokie gi mes? Ar mes tik iš kitų lūpų pasakojame apie Kristaus prisikėlimą? Ar mes iš tikrųjų visa širdimi džiaugiamės tuo įsitikinę tik dėl to, kad kiti žmonės tai žino, ir galime jais tikėti, ar ta žinia mums ką nors padarė, ir, iš patirties žinodami, jog Kristus prisikėlė, mes jau nebegalime būti tokie žmonės, kokie buvome anksčiau?

Mes galime iš patirties tai žinoti įvairiais būdais.

Mes galime žinoti tai maldoje, prisilietę prie Kristaus drabužio apvado: mes galime jį pažinti, kai kuriais momentais staiga pajutę, kad jis neregimai, bet tikrai stovi prieš mus gyvas; nematau jo, negirdžiu, nesuvokiu pojūčiais, bet jis čia. Mes galime tai suvokti ir tam tikru neperprantamu būdu, priimdami Švenčiausiąjį Sakramentą; mes galime pamatyti kituose arba išgyventi patys, kaip Švenčiausiojo Sakramento priėmimas, išpažintis, sutvirtinimas, patepimas šventaisiais aliejais, įvairūs liturginiai veiksmai gali pakeisti žmogų iš vidaus; ir jei tik jis susimąsto apie save, tai *negali* nepatikėti, jog tai vyksta Dievo galybe, teikiama per nukryžiuotą ir prisikėlusį Kristų.

Dabar aš norėčiau pereiti prie kito klausimo. Apie ką *dar* mums byloja Kristaus prisikėlimas? Apie Dievą! Kristaus prisikėlimas kartu su Didžiąja Savaitė mums byloja apie tai, *kaip* mus myli Viešpats. Turbūt pamenate tą Evangelijos vietą, kur pasakyta, kad niekas neturi didesnės meilės už tą, kuris pasiryžęs gyvybę už draugus atiduoti (Jn 15, 13). Ir apaštalas

Paulius sako: už draugus nedaug kas gyvybę atiduotų, o Kristus atidavė gyvybę už mus, kai tebebuvome jam priešai, priešininkai, svetimi (Rom 5, 6-8). Kristaus prisikėlimas - tai meilės *pergalė*, jis mums byloja, kad meilė, priimanti mirtį, drauge tampa nemirtiną, tampa stipresnė už mirtį. Senasis Testamentas mums byloja: *Meilė stipri kaip mirtis* (Gg 8, 6); meilė - vienintelė jėga, galinti susigrumti su mirtimi ir nepralaimėti.

Anuomet taip kalbėta apie kiek kitokį dalyką; kalbėta apie tai, kad, žmogui mirus, žemėje pasilikusieji ir toliau jį myli *toki* apat meile per amžių amžius, kol gyvi ir kol patys neižengė amžinybėn.

Bet čia kalbama apie ką kita - apie tai, kad Dievo meilė susigrūmė su mirtimi, *priėmė* mirtį; mirtis tartum prasivėrė, norėdama praryti Dievo meilę, ir tapo tos meilės perkeista. Vaizdais tai perteikiama pasakojime apie Kristaus nužengimą į pragarą - kaip jis savo žmogiška siela nusileido į Hada, kur eidavo visų žmonių sielos nuo tada, kai žmogus nupuolė, kaip Hadas plačiai prasivėrė, norėdamas pastverti žmogų, ir susidūrė akis į akį su *Dievu*, su Dievybės perskverbta ir Dievybe spindinčia žmogiška siela, ir tamsos jame nebeliko, ir pergalė buvo laimėta, ir, kaip sako Jonas Auksaburnis Velykų žodyje, *mirusysis nebe vienišas karste...*

Šia prasme tai meilės pergalė, tai meilės *triumfas*; bet tai byloja mums ir apie kitus įvairius dalykus. Šventajame Rašte pasakyta, kad *Dievas* prikėlė Kristų (Kol 2, 12). Ir tai labai svarbus žodis, man rodos, nes Viešpats Jėzus Kristus savo gyvybę atidavė, savo mirtį priėmė dėl mūsų išganymo, ir tai buvo padaryta - atleiskite už tokį žodį - „rimtai“, tai nebuvo jokia regimybė. *Jis priėmė mirtį su visais jos padariniais* ir pats tarsis nebeturėjo galios prikelti *save*, jis atidavė save mirčiai dėl mūsų išganymo, ir Dievas, atsiliepdamas į jo meilę ant kryžiaus, pašaukė jį atgal į gyvenimą, sujungė Kristaus sielą su Kristaus kūnu ir pristatė jį pasauliui kaip prisikėlusį Kristų.

Bet tai mums byloja ir apie kai ką kita; tai mums byloja šį tą apie žmogų. Mes vis kalbame apie mūsų „tikėjimą į Dievą“, bet Evangelija ištaisai perskverbta tikėjimo žmogumi.

Tai labai svarbu mums atminti; juk netikėdami

žmogumi mes nieko žemėje sukurti negalime; jeigu žmogus mums - menkysta, jeigu žmogus mums - praeinantis reiškinys, jeigu žmogus mums - tik puolusi būtybė, beviltiškai puolusi, tai iš žmogiškojo miesto statyti *Dievo miestą* neįmanoma. Kristaus gyvenimas, įsikūnijimas byloja mums štai ką: žmogus net nupuolęs yra toks gilus, toks potencialiai šventas, kad gali talpinti savyje Dievo dalyvavimą, kad gali būti Dievo apsigyvenimo vieta. Kaip sako apaštalas, *Kristuje gyvena visa dievystės pilnatvė* (Kol 2, 9). Tai reiškia, kad kiekvienas mūsų pašauktas ir pajėgus talpinti savyje Dievą; ir ne kaip indas, pasiliekančias svetimas tam, kas jame laikoma, ne kaip taurė, neturinti neko bendra su gėrimu, kuris į ją pilamas, - ne, mes galime būti taip perskverbti, kad nesusiliedami, nesusimaišydami, bet realiai susijungtume su Dievybe.

Ir tai labai svarbu atminti mūsų amžiuje. Juk žmogus - tai vienintelis sąlyčio taškas tarp tikinčiojo ir netikinčiojo, tarp vieno žmogaus ir kito, kad ir koks būtų jo tikėjimas, kad ir koks būtų jo netikėjimas. *Žmogus* - tai tikrovė, kuri yra kiekvieno žmogaus gyvenimo tema. Taip, mūsų supratimas apie žmogų gali būti labai įvairus: bedievis žmoguje mato tik to-

buliausią gyvūną; mums, tikintiesiems, žmogus tikraja šio žodžio prasme - tai žmogus, artėjantis prie to, koku žmogumi pasirodė Kristus. Jonas Auksaburnis viename savo kūrinyje sako: jei nori sužinoti, *kas gi yra žmogus*, nenukreipk žvilgsnio į karališkuosius rūmus, bet pakelk akis į Dievo sostą ir pamatysi žmogų, sėdintį Dievo ir Tėvo dešinėje.

Štai apie ką mums byloja Prisikėlimas: be Prisikėlimo Kristus kūnu gulėtų kape, o siela būtų Hado belaisvis. Prisikėlimu jis atsėdo Dievo ir Tėvo dešinėje ir kviečia mus ten pakelti akis, idant pamatytume, kas gi yra žmogus, kokia *mūsų* didybė, kam mes *pašaukti*. Štai apie ką galiausiai mums byloja Kristaus įsikūnijimas, gyvenimas, Kančios savaitė, kryžius, gyvybę nešantis kapas, nužengimas į Hada ir prisikėlimas: apie žmogų, apie tai, ką žmogus reiškia Dievui ir koks potencialiai didingas yra žmogus. Tai ragina mus darbu, askeze arba, teisingiau, *atvirumu* Dievui augti taip, kad žmogiškasis miestas pamažu išaugtų į *Dievo miestą*, tai yra taptų *toks* gilus, toks platus, toks kilnus ir toks šventas, jog pirmuoju šio Miesto piliečiu galėtų būti Jėzus iš Nazareto, Dievo Sūnus, tapęs žmogaus sūnumi. Tatai mūsų pašaukimas, tai visatos tikslas, tai mūsų viltis.

LIETUVOS ATRADIMAS, ARBA PALEMONO PROLEGOMENAI

ELIGIJUS RAILA

Aš kartoju: nelaikykite manęs kvailiu! O jeigu jau laikote, tai pasiklausykite manęs, kaip kvailio, kad galėčiau bent truputį pasigirti. Ką pasakysiu, pasakysiu ne Viešpaties valia, bet tarytum kvailiodamas ir manydamas galįs pasigirti.

Aš daug įdėjau triūso. Daug kalėjau. Esu gavęs daug rykščių ir daugel kartų buvęs mirties pavojuje. Nuo barbarų gavau penkis kartus po keturiasdešimt be vieno kirčio. Tris kartus gavau lazdų, penkis kartus buvau užpjudytas šunimis, viena kartą buvau apsvaidytas akmenimis. Tris kartus pergyvenau laivo sudužimą, ištisą parą plūduriavau atviroje jūroje. Dažnai būdavau kelionėse, upių pavojuose, pavojuose nuo plėšikų, pavojuose nuo savo tautiečių, pavojuose nuo pagonių, miesto pavojuose, dykumos pavojuose, girtuoklystės pavojuose, jūros pavojuose, pavojuose nuo netikrų brolių. Man teko daug triūsti ir vargti, dažnai budėti naktimis, badauti ir trokšti, dažnai pasninkauti, dažnai kęsti šaltį ir nuogumą. Neminint viso kito, kasdien esu žmonių apgultas.

Iš Palemono antro laiško žemaičiams ir lietuviams

PROLOGUS

XV a. šaltiniuose pirmą kartą užrašyta lietuvių kilmės romėniškoji teorija, istorinėje tradicijoje funkcionavusi iki XVIII a. pabaigos. Pirmas šią teoriją plačiai išdėstė Janas Długosz. Keli vėlesni romėniškosios lietuvių kilmės variantai užrašyti Lietuvos metraščiuose, Zacharijo Fererio, Augustino Rotundo, Vaclovo Agripas, Jono Lasickio, Mykolo Lietuvio, Motiejaus Strijkovskio raštuose. Plačiausiai žinoma tapo Lietuvos metraščių versija, pagal kurią Lietuvos kunigaikščių dinastijos pradininkas buvęs Romos patricijus Palemonas, imperatoriaus Nerono giminaitis.

Štai Lietuvos metraščio tekstas apie Palemono atvykimą į Lietuvą:

¹ Visuose Lietuvos metraščių Platesniojo sąvado nuorašuose, taip pat Bychovco kronikoje, iš kurios paimtas šis tekstas, toliau

Kunigaikštis, vardu Apolonas¹, taip pat buvęs tame mieste, [bėgo su jais], viską pasiėmęs, o su juo - penki šimtai vien Romos patricijų. Jų tarpe saloje pasirodė beesančios keturios Romos patricijų giminės: Kentaurio herbo - Dausprungas, Stulpų herbo - Prosperas Cezarinas, Meškos herbo - Julijonas, o Rožės herbo - Hektoras.

Ir išplaukė jis Viduržemio jūra, pasiėmęs su savimi vieną astronomą, kuris nusivokė apie žvaigždes. Plaukė jie laivais per jūrą į šiaurę ir, aplenkę Prancūziją ir Angliją, įplaukė į Danijos karalystę. O Danijos karalystėje įplaukė į jūrą-vandenyną ir jūrą-vandenynu priplaukė žiotis, kur Nemuno upė įteka į jūrą-vandenyną.

Tuomet leidosi plaukti Nemuno upe aukštyn, į marias, vadinamas Mažosiomis, kurios dar vadinamos Nemuno mariomis. O Nemuno marios jos vadinasi dėl tos priežasties, kad į tas marias Nemunas įteka dvylika atšakų, ir kiekviena vadinama skirtingu vardu. Iš tų dvylikos atšakų viena yra praminta Gilija.

Ir nuplaukė toliau taja atšaka aukštyn, ir priplaukė nebeišsišakojusį Nemuną, kur jis jau visas teka viena vaga. Plaukdami Nemunu aukštyn, pasiekė Dubysos upę ir, įplaukę į tą Dubysos upę, pamatė abipus aukštus kalnus, o už tų kalnų - plačias lygumas ir vešlius ažuolynus, lūžtančius nuo gausybės visokių žvėrelių, visų pirma taurų, stumbrų, briedžių, elnių, stirnų, lūšių, kiaunių, lapių, voverių, šermuonėlių ir įvairių kitų, o čia pat upėse aibę nepaprastų žuvų - ne tik tų, kurios veisiasi tose upėse, bet daugybę įvairių ir nuostabių žuvų, atplaukiančių iš jūros, nes netoli Nemuno žiotys, kur Nemunas įteka į jūrą.

Prie šitų upių - prie Dubysos, prie Nemuno ir prie Jūros - apsigyveno ir ėmė daugintis. Tosios vietos prie tų didelių upių jiems labai patiko, ir tą žemę praminė Žemaitija.

yra ne Apolonas, o tik Palemonas.

Visi autoriai, ligšiolei rašę apie Palemono legendą, pabrėždavo politines, ideologines ir net socialiekonomines legendos sukūrimo aplinkybes. Tačiau laikantis tokio požiūrio, vargiai įmanoma aptarti ar suklasifikuoti visas parašymo aplinkybes. Jeigu koks tyrinėtojas bandytų žengti tokiu paieškos keliu, jis beregint patektų į klastingą praėjusios kasdienybės chimerų pasaulį. Jo akivaizdoje žvalusis istorijos pėdsekys turėtų atsižvelgti ir į Viduramžių individo mirties baime, ir į žmogaus nuodėmės kančią, ir į simbolinio mąstymo dominavimą, ir į orių astrologų pranašystes, kitaip tariant, į daugelį įvairiausių dalykų, kurie ir lėmė nugrimzdusios tikrovės supratimą. Tardamas, jog regi visas įmanomas aplinkybes, uolusis tyrinėtojas neregėtų nė vienos iš jų. Tad visi garbingi Palemono nuotykių komentatoriai, kalbėdami apie legendą, iš akių išleido bene esmingiausią kūrybinės paieškos galimybę - kalbėti iš pačios legendos. Čia jau iškyla teksto aiškinimo problema.

Legendą sukūrė ne stichiškai susiklosčiusios aplinkybės ar anoniminiai veiksniai. Ją parašė (ar užrašė) gyvybingas pranykusio pasaulio liudininkas, konkretus autorius, žmogus, kuris kentėjo, mylėjo, mąstė, kūrė ir mirė, palikdamas negincijamą autentiško buvimo ženklą. Jis ne tik matė ir stebėjo sustingusį pasaulio veidą, bet ir pats buvo matomas. Legendos kūrėjo mintys skleidėsi vienintelio aukščiausiojo autoriteto akivaizdoje. Tokiu kertiniu mąstymo akmeniu Viduramžiais buvo Biblija. Tarsi dieviškojo veidrodžio šukė, patekusi nustebusiam keleiviui į rankas, ji atspindėjo blausų žemiškosios kelionės tikslą. Šventasis Raštas ne tik lėmė to meto kasdienę mąstyseną bei gyvenimą, bet ir inspiravo istorijos supratimą.

Dažnas šių laikų istorikas, kantriai atlikęs aritmetikos veiksmus, teigia, jog legendoje nuo Palemono iki Gedimino priskaičiuota 14 kartų². O juk tai - niekas kita, kaip biblinio laiko motyvas. Šv. Mato evangelijoje aiškiai pasakyta: nuo Abraomo iki Dovydo iš viso keturiolika kartų, nuo Dovydo iki ištrėmimo į Babiloniją keturiolika kartų ir nuo ištrėmimo į Babiloniją iki Kristaus keturiolika kartų (*Mt 1,17*).

Sakralinis laikas nėra tuščias ir efemeriškas, jis - absoliuti vertybė. Taip šį laiką suprato nežinomas legendos autorius, sėkmingai suklaidinęs ne vieną pozityvistiškai nusiteikusį tyrinėtoją, kuris, akinamas galingų mokslo prožektorių, nepastebėjo virš savęs tykiai plevenančių dangaus žvaigždynų. Ar tai nėra tikriausioji laiko ir istorijos kibirkštis, išskelta iš amžinybės titnago?

IMAGINES ET NUMERI

Kalbant apie tai, kaip legendos kūrėjas suprato istorijos srautą, būtina atkreipti dėmesį į mąstymo formų tipologiją. Legendos fabulą audžiantys įvykiai yra ankstesnių įvykių reljefiškas atspindys. Taigi Palemono nuotykių jau kartą buvo įvykę. Legendos herojų prototipai slypi Senojo Testamento tekste. Nojaus arka - tai pasaulinio tvano momentas. Jo metu Nojus išsigelbėjo su trimis savo sūnumis - Semu, Chamu ir Jafetu - ir apgyveno atnaujintą žemę. Jie tapo žmonijos protėviais po tvano atsigavusiame pasaulyje. Palemonas taip pat atkeliauja vandeniu, pasiėmęs į laivą 500 bendrakeleivių. Lietuvos krantas tampa bėgliams pažadėtąja žeme, o Palemonas ir jo sūnūs - Lietuvos bajorų protėviais. Nojus išsigelbsti nuo pasaulinio tvano, o Palemonas - nuo tokio pat žiauraus ir negailestingo Nerono „tvano“. Taip autorius įterpė legendon aiškia aliuziją į pirmus sistemingus krikščionių persekiojimus iškilioje Nerono epochoje.

„Dievas laimino Nojų ir jo sūnus ir jiems tarė: „Veiskitės ir dauginkitės, ir pripildykite žemę“ (*Pr 9, 1*). Legendos autoriaus valia taip veisėsi ir Palemono giminė: „Prie šitų upių - prie Dubysos, prie Nemuno ir prie Jūros - apsigyveno ir ėmė daugintis“³. Senieji bajorų protėviai užpildė Lietuvos žemę. Šitai kilmingųjų luomas įgijo bibliškai legitimuotą genealogiją, garantavusią autentiškumo bei unikalumo statusą.

„Tuomet leidosi plaukti Nemuno upe aukštyn, į marias, vadinamas Mažosiomis, kurios dar vadina-

² Jučas M. *Lietuvos metraščiai*. - V., 1968. - P. 62.

³ *Lietuvos metraštis. Bychovco kronika*. - V., 1991. - P. 43.

mos Nemuno mariomis.⁴ Nemunas legendos autoriui tapo Jordano, didžiausios Palestinos upės, atitikmeniu. Kita vertus, Nemuno bangas skrodžiantis Palemono laivas - aiškus krikščioniškas simbolis. Juk laivas, tai ilgos ir sunkios kelionės vaizdinys, tai perėjimas per gyvenimą ir per mirtį⁵. Išvengęs visų tykojančių pavojų ir pagaliau pasiekęs išganingąjį krantą, Palemonas atnešė dar vieną gerą naujieną: legendos autoriui jūra tapo sava tikrove. Ji jau nebebuvo amorfiškas ir intuityvus, nežinios sutemose skendintis vaizduotės padaras. XV a. I pusėje iš lėto ėmė ryškėti lietuviškojo „kultūrinio kranto“ kontūrai. Šiuo atveju turbūt derėtų kalbėti apie politinių ir kultūrsocialinių pokyčių (pvz., 1422 m. Melno taikos) idėjinę transformaciją to meto kuriančiojo žmogaus sąmonėje. Vaizdžiai tariant, Palemonas, po sekinančių kelionių atradęs naująjį krantą, tapo pirmuoju Lietuvos jūreivių, o legendos autorius paklojo tvirtus pamatus marinistinei lietuvių literatūros tradicijai. Jūros įvaizdis palengva ėmė skverbtis į kultūrologinį žmogaus horizontą.

Legendos tekste išskylančios skaičiai taip pat nušviesti krikščioniškų simbolių šviesos.

„[Bėgo su jais], viską pasiėmęs, o su juo - penki šimtai vien Romos patricijų.“⁶ 500 patricijų galima iššifruoti taip: 5 X 100 = 500. Skaičius 5 - tai vyriškojo trejeto (3) ir moteriškojo dvejeto (2) sąjunga. 5 - tai meilės ir santuokos skaičius⁷. 100 - tai tiesiog didelis apvalus skaičius, reiškiantis „pripildymą“ ar net „išsipildymą“⁸. Taigi 500 - tai daug vyrų ir daug moterų, vadinasi, daug santuokų bei, savaime suprantama, daug palikuonių. Tai liudija anksčiau minėtas veisimosi ir dauginimosi motyvas.

Patricijai, atvykę su Palemonu, buvo iš keturių giminių: „Jų tarpe saloje pasirodė besančios keturios Romos patricijų giminės“⁹. Krikščioniškoje skai-

čių simbolikoje 4 reiškia nuorodą į Dievo sukurtąjį pasaulį¹⁰. Šis skaičius simbolizuoja tai, kas medžiagiška ir žemiška. Žemė turi keturias pasaulio šalis, Rojuje prasidėjusi upė taip pat dalijasi į keturias sroves. Keturios giminės, lydėjusios kelionėje Palemoną, apgyventam krantui suteikia visuotinumą ir universalumo matmenį. *Terra nova* tampa gyvybe pulsuojančiu kraštu.

Palemonas ir jo palydovai aptiko 12 Nemuno atšakų: „Į tas marias Nemunas įteka dvylika atšakų, ir kiekviena vadinama skirtingu vardu“¹¹. Krikščioniškoje alegorezėje šis skaičius buvo labai svarbus. Jau Tertulijonas III a. po Kristaus skaičiumi 12 nutiesė lieptą tarp Senojo ir Naujojo Testamento. Garbusis Bažnyčios Tėvas klausė: „Kodėl Jis pašaukė dvylika apaštalų, o ne kitokį skaičių? Šio skaičiaus pavyzdį man teikia Kūrėjas“¹². Belieka prisiminti dvylika Elimo šaltinių (*Sk* 33, 9), dvylika Aarono brangakmenių (*Iš* 28, 9-10) ir dvylika akmenų iš Jordano upės (*Joz* 4, 1-9).

„Iš tų dvylikos atšakų viena yra praminta Gilija.“¹³ Šioje vietoje norėtusi atkreipti dėmesį į vieną Palestinos vietovardį. Tai Gilead (hebr. *gil'ad*), žemė už Jordano tarp Arnono ir Jarmuko upių¹⁴. Ar išmoningas legendos autorius neperkėlė kalnuotojo Palestinos reljefo į amžinai žaliuojantį Lietuvos peizažą?

NOMINA

Legendoje minimi keturių giminių atstovai: „Kentauro herbo - Dausprungas, Stulpų herbo - Prosperas Cezarinas, Meškos herbo - Julijonas, o Rožės herbo - Hektoras“¹⁵. Bychovco kronikos komentaruose Rimantas Jasas pagrįstai nurodo, jog Stulpų (*Kolumny*) herbo pavadinimas „sukurtas nusižiūrėjus į vie-

⁴ *Ten pat.* - P. 42.

⁵ Lurker M. *Dizionario delle immagini e dei simboli biblici.* - Milano, 1990. - P. 130.

⁶ *Lietuvos metraštis.* - P. 42.

⁷ Endres C. F., Schimmel A. *Das Mysterium der Zahl.* Zahlen-symbolik im Kulturvergleich. - München, 1990. - S. 120.

⁸ *Ibid.* - P. 285.

⁹ *Lietuvos metraštis.* - P. 42.

¹⁰ Endres C. F., Schimmel A. *Das Mysterium der Zahl.* - S. 104.

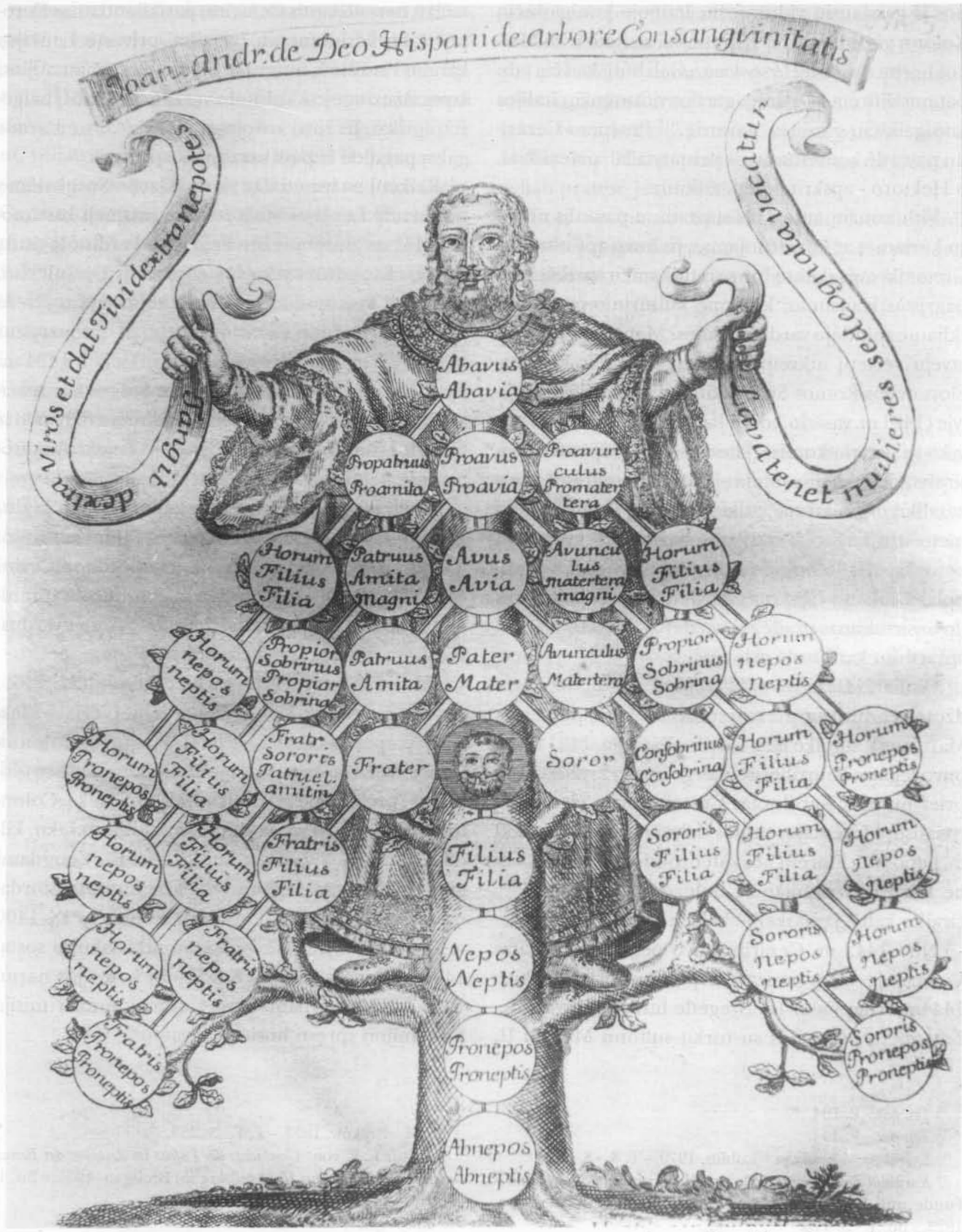
¹¹ *Lietuvos metraštis.* - P. 43.

¹² Endres C. F., Schimmel A. *Das Mysterium der Zahl.* - S. 210.

¹³ *Lietuvos metraštis.* - P. 43.

¹⁴ *Das grosse Bibelllexikon.* - Wuppertal-Giessen, 1990. - Bd. 1. - S. 466.

¹⁵ *Lietuvos metraštis.* - P. 42.

Jacobus Labinger. *Giminystēs medis*. 1752. Ilustracija iš Josef Alexander Jablonowski knygos "Heraldica to iest osada kleynotów rycerskich y wiadomość znaków herbownych dotąd w Polsce nie objaśniona [...]" (Lwow, 1752)

nos iš garsiausių viduramžių Italijoje kunigaikščių Kolonų giminės vardą¹⁶. Panašiai atsitiko ir su Meškos herbu (*az herbu Urseynow*). „Gali būti, kad čia taip pat nusiziūrėta į Orsinių, garsios viduramžių Italijos kunigaikščių giminės, pavardę.“¹⁷ Prospero Cezarino pavardė komentaruose pristatyta labai neaiškiai, o Hektoro - apskritai nepaaiškinta.

Viduramžių autoriaus supratimu pasaulis nebuvo kuriamas ar konstruojamas, jis buvo aptinkamas. Greta tikrovės daiktų buvo aptinkami ir vardai. Kyla pagrįstas klausimas: kuriame kultūrinio gyvenimo skliaute spindėjo vardų prasmės? Manychiau, jog šiuo atveju vertėtų atkreipti dėmesį į Bazelio-Feraros-Florencijos-Romos Susirinkimą. Jis prasidėjo Bazelyje (1431 m. vasario 1 d.) ir baigėsi Romoje (1445 m.; vyko su pertraukomis). Jame 1439 m. liepos 6 d. pasirašyta Florencijos unija - aktas, suvienijęs Romos katalikų ir graikų stačiatikių bei Rytų Bažnyčias. To meto itin karšto ir aktyvaus bažnytinio gyvenimo kontekste iškilo be galo svarbi ir ryški figūra - kardinolas Giuliano Cezarini, kuriam vadovaujant Bazelio Susirinkimas pradėjo savo darbą. Derėtų plačiau aptarti šio kardinolo asmenybę.

Giuliano Cezarini gimė 1398 m. Studijavo Perudžos ir Paduvos universitetuose. 1426 m. popiežius Martynas V suteikė jam kardinolo titulą. 1431 m. jis buvo legatas Niurnberge ir organizavo kryžiaus žygį prieš husitus. Kardinolas Cezarini buvo vienas aktyviausių Florencijos unijos dalyvių. Būtent jis 1439 m. liepos 6 d. Florencijos katedroje lotyniškai paskelbė Bažnyčias vienijančią bulę „Laetentur caeli“¹⁸. Graikų kalba ją paskelbė kardinolas Besarionas¹⁹.

Nuo 1442 m. Cezarini buvo popiežiaus legatas Vengrijoje ir organizavo išpuolius prieš turkus. 1444 m. rugpjūčio 1d. Szegede buvo sudarytos dešimt metų paliaubos su turkų sultonu Muratu II,

tačiau nenuilstantis Cezarini, pasikliaudamas Europos šalių kariuomenių pagalba, privertė Lenkijos karalių Vladislovą nutraukti taikos sutartį ir atnaujinti kovą. Aistringą kardinolo veržimasis į mūšį baigėsi tragiškai. Jis žuvo kovoje su turkais²⁰. Prie Varnos galvą paguldė ir pats karalius Vladislovas.

Reikėtų pažymėti dar vieną Bazelio Susirinkimo momentą: Lenkijai buvo paskirti pirmieji kardinolai. 1441 m. antipopiežius Feliksas V kardinolo titulą suteikė Krokuvos vyskupui Zbignevui Olešnickiui, Krokuvos vyskupui ir kardinolo kepurę jam atvežė minėtasis Giuliano Cezarini²¹. Beje, pastarojo ryšius su Lenkija galima užčiuopti kiek anksčiau. 1424 m. įvyko Jogailos ketvirtosios žmonos Sofijos karūnacija. Kaip žymus ir garbus svečias iškilmėse dalyvavo ir Cezarini, tuo metu buvęs *Camera Apostolica* auditoriumi²².

Greta kardinolo Cezarini'o galima aptikti ir kitų žinomų vardų. Be Albergatti (m. 1443) ir Cezarinio, Kardinolų kolegijai dar priklausė Giordano Orsini (m. 1438), Prospero Colonna ir Dominico Capranica²³. Taigi regime dar kelis legendos giminės vardus: Prosperą, Orsinį (arba Ursinį) ir Koloną.

Pradėkime nuo Prospero Colonnos (m. 1463. 03. 24). Kardinolų kolegijos narys, popiežiaus Martyno V apaštališkasis kancleris, Prospero Colonna garsėjo kaip dosnus pirmųjų Italijos humanistų globėjas. Turėjo sukaupęs milžinišką biblioteką. Colonnos giminė buvo viena Romos aristokratų šakų, kildinusi save iš *Tusculum* kunigaikščių²⁴. Žengdami giliau į vėšlų genealoginį atšašyną, aptinkame Giordano Orsini asmenybę. Popiežius Bonifacas IX 1400 m. vasarį paskyrė jam Neapolio arkivyskupo sostą. 1405 m. birželį jis tapo Kardinolų kolegijos nariu. 1425-1426 m. Orsini buvo siųstas į sunkią misiją Bohemijon spręsti husitų klausimo²⁵.

¹⁶ *Ten pat.* - P. 194.

¹⁷ *Ten pat.* - P. 194.

¹⁸ *Encyklopedia katolicka.* - Lublin, 1979. - T. 3. - S. 25.

¹⁹ *Kardinal Bessarion als Theologe, Humanist und Staatsmann / Funde und Forschungen von Ludwig Mohler.* - Paderborn, 1923. - Bd. 1. - S. 176.

²⁰ *Encyklopedia katolicka.* - T. 3. - S. 26.

²¹ Dzieduszycki M. *Zbigniew Oleśnicki.* - Kraków, 1854. - T. 2. -

S. 151.

²² *Ibid.* - Kraków, 1853. - T. 1. - S. 263.

²³ Pastor L. F. von. *Geschichte der Päpste im Zeitalter der Renaissance bis zur Wahl Pius II.* - Freiburg im Breisgau, 1931. - Bd. 1. - S. 316.

²⁴ *Encyklopedia katolicka.* - T. 3. - S. 549.

²⁵ *The Catholic Encyclopedia.* - New York, 1913. - Vol. 11. - P. 326-237.

Taigi turime „Stulpus“ (*Kolumny, Colonna*), „Prosperą“ (*Prospero*), „Cezariną“ (*Cezarini*), „Mešką“ (*Ursini, Orsini*) ir „Julijoną“ (*Giuliano*). Kiek sunkiau aptikti „Hektorą“. Manychiau, jog čia vertėtų atkreipti dėmesį į garsųjį humanistą Enėją Silvijų Piccolomini, vėliau tapusį popiežiumi Pijumi II. Jaunystę jis praleido vyskupo Dominico Capranicos dvare (beje, Capranicą regime Kardinolų kolegijoje). Piccolomini sparčiai kopė bažnytinės hierarchijos laiptais. Bazelio Susirinkime jis buvo sekretoriumi ir vienu iš dvylikos Susirinkimo paskirtų cenzorių, redagavusių breves. Kaip šio susirinkimo liudininkas ir dalyvis, Piccolomini parašė *Commentarii de gestis Basiliensis Concilii*. Anot šio darbo autoriaus, Susirinkimo metu kildavo toks pat triukšmas, kaip ir prie Trojos sienų. O štai Arlio arkivyskupą kardinolą Liudviką Alemaną (*Ludovicus Arelatensis*) Piccolomini pavadino „Hektoru“, triuškinančiu savo priešininką „Achilą“, t. y. Palermo vyskupą²⁶. Žinoma, tai dar nereikia, jog Palemono autorius atidžiai studijavo Piccolominio raštus. Reikėtų kalbėti apie Viduramžių elitinės kultūros bendrąją leksiką. Juk to meto Europa buvo vieninga didžiulė kultūrinė erdvė, kurioje įvairiomis kryptimis klajojo mintys, prasmės, simboliai ir vardai. Be jokios abejonės, į Piccolominio (ir ne tik jo) raštus „Troja“, „Achilas“ ir „Hektoras“ atklydo iš Viduramžių Europoje labai populiarus *Roman de*

Troie, kurį apie 1165 metus parašė Benoit de Sainte-Maure. Žvelgiant į Hektoro vardą tokia kontekste, paaiškėja Palemono legendoje ir jo prasminis ryšys su „Rožės herbu“. Pastarasis vardas į lengendos tekstą bus atkeliavęs iš ne mažiau garsaus *Le roman de la Rose*, kurį XIII a. pradėjo Guillaume de Lorris, o vėliau pratęsė Jean de Meung.

Taigi autoriaus valia kartu su Palemonu legendinių krantų apgyveno europietiškos kultūros personažai, tyliai atkeliavę iš bažnytinių foliantų ir Viduramžių romanų.

EPILOGUS

Tadeusz Czackis, 1805 metais Voluinės gimnazijoje skaitydamas istorijos ir visuotinės geografijos kursą, pareiškė, jog Palemonas pirmasis civilizavo lietuvius²⁷. Žinoma, šis istorikas tiesiog švelniai šaipėsi iš tokio požiūrio, tačiau pats nejučia bene pirmasis pravėrė didingus palemonianos propilėjus. Žengti toliau jam nebuvo reikalo, pakako atsainios pašaipos. Tačiau tie, kurie išdrįs akylai sekti nematomais Palemono pėdsakais, gali tikėtis, jog atkakliausi iš jų kada nors bus išvesti į atnaujintą Istorijos krantą.

AMDG

²⁶ Dzieduszycki M. *Zbigniew Oleśnicki*. - S. 99.

²⁷ *Hugona Kollątaja korespondencya listowna z Tadeuszem Cza-*

ckim / Z rękopismu wydał Ferdynand Kojśiewicz. - Kraków, 1845. - T. 4. - S. 34.

PRANCIŠKONO MĒLYNAS DANGUS

JONAS JUŠKAITIS

Leonardą Andriekų gražios sielos lyriku pavadinau 1989 m. „Literatūroje ir mene“ pristatydamas po pusės šimtmečio tėvynę vėl aplankiusio poeto eilėraščius. Tuos žodžius galiu ir dabar pakartoti, nors tarp anų ir šių metų apie Andriekų įsiterpę nemaža naujo: 1991 m. „Vagos“ išleista poezijos rinktinė „Pasilikau tik dangų mėlyną“ (visos vien puslapiais pažymėtos citatos čia bus iš jos), pokalbiai su poetu ir kita. Andriekaus atvejis toks unikalus, per jo poezijos problemas yra iškilę tiek visai mūsų poezijai bendrų problemų, jog prašyte prašosi ką ne ką ir čia plačiau paliesti.

Savo literatūroje turime vis tikslinamą nesupratimą po nesupratimo, nesupratimą po nesupratimo. Ne taip seniai išaiškinta, kad Antanas Baranauskas į amžiaus galą buvo ne lenkomanas, bet karščiausias lietuvis, kad Vydūnas ir yra tikroji pavardė, o ne slapyvardis, kad Salomėja Nėris savo poemą sutiko parašyti prašoma ir tam iš anksto sumaniai parengta ir kad reikia gilintis į jos geriausius eilėraščius, norint įžvelgti, kiek į šėtonišką šimtmečio gaivalą patekusi ši talentinga poetė ir tapusi tragiškiausio likimo asmenybe mūsų literatūroje. Tik dabar nusistebėta, kad Vaižganto testamento aimaninga dvi-prasmybė dėl palaidojimo ne tik nebuvo vykdoma, bet dar ir sulaužyta, todėl žiūrime sutrikę. Bernardas Brazdžionis man kartą prisitarė: apie mane tiek prirašyta - ir aukštinta, ir žeminta, o niekas iš esmės beveik nė nesigilino, kas ta mano poezija. Ir jis teisus. Ar daug tokių, kurie, kaip 1933 m. Jonas Kossu-Aleksandravičius (Aistis), į jo poeziją veržėsi nors ir per tokią eilutę: „O koks gražumas to vidurnakčio, o Dieve, Dieve, kiek danguj žvaigždžių“? Tomas Venclova „Lietuvių egzodo literatūroje 1945-1990“ apie Brazdžionį parašė pavyzdinį literatūros

istoriko straipsnį. Bet mūsų spaudoje jis ir liko pavyzdžiu, kaip galima pakilti „virš savo pažiūrų“. Nedaug man teko bendrauti su Tomu Venclova, tačiau, kiek prisimenu, ir 1958 metais universitete jis Brazdžionį vertino visiškai taip pat, tik tas mintis Vakaruose daug svariau išplėtojo.

Ir Andriekaus tyli pranciškoniška poezija ne vienam atrodo kukli šio šimtmečio perversmuose, bet jo atvejis tikrai toks nėra. Jaunas vienuolis tarpukario gale išsiunčiamas studijuoti teologijos į Austriją, karui prasidėjus atsiduria Italijoje ir ten išventinamas kunigu. Studijuoja Bažnyčios teisę, kaip sakosi, iš pareigos, kad būtų naudingas Lietuvai. Įsijungia į sunkų katalikų kultūrinio žurnalo „Aidai“ leidimą, Rašytojų draugijos ir pranciškonų gyvenimo veiklą, atgailodamas už pavergtos tėvynės kančias. Pirmą rinkinį išleidžia pradėjęs savo gyvenimo penkiasdešimtmetį. Bendravimas su žymiausiais mūsų poetais ir dailininkais Vakaruose tik paskatina rašyti, o lemtingas - pats nesuvaldomas menininko prigimties ir talento prasiveržimas.

Kaip Jurgis Baltrušaitis Paryžiuje per karą, savo poezija Andriekus rašo testamentą savo tautai. Jo lyrika beveik ne iš tiesioginių išpūdžių tenai, bet iš jaunystės atsiminimų Žemaitijoje. Dvasiškai niekada neišėjęs iš savo tautos, pasijunta esąs jos kraujo ir sopolio dalis.

Ar tauriausios aukos Bronius Krivickas negalėjo savo talento išgelbėti ar nenorėjo? Literatūrinio atžvilgiu vertingiausias visoje partizanų poezijoje? Ar „Literatūros lankų“ modernieji intelektualai žinojo apie Juozo Kėkšto ryšius su komunistų partija? Ar „Metmenys“ žinojo, kad pirmiausia pasirinks bendravimą su lietuvių komunistais ir lietuvių kagėbistais? Vytautas Landsbergis 1994 metų gru-

džio mėnesį konferencijoje partizaninės kovos 50-mečiui paminėti prisipažino, kad projektuojant Sąjūdžio programas bei rašant pagrindinius Kovo 11-osios dokumentus nežinojęs, kaip, ko gero, ir kiti projektuotojai, apie „Lietuvos aide“ tai konferenci-

Leonardas Andriekus. 1990. Juozo Grikenio nuotrauka

jai paskelbtą Laisvės kovos sąjūdžio tarybos deklaraciją su partizanų vadų parašais 1949 metų vasario 16 dieną. O mano gimtame kaime iš lūpų į lūpas kaip moralinė nuostata buvo perduodama žinia apie šį dokumentą ir jo turinys jau pasirašymo metais, nors pats jį pamačiau tik dabar: vienintelė teisėta valdžia po karo iki nepriklausomybės bus tik dokumentą pasirašiusios politinės jėgos, komunistų partija nuo pat pradžios kolaborantė, ir pagal šią nuostatą visi privalome vertinti savo laikyseną ir darbus. Ar kitiems buvo geriau nežinant, ar man žinant ir tikint nemačius? Tad ir mano poezijoje reikėtų ieškoti dramatiškų grumtynių su savimi ir gyvenimu, norint išlaikyti tokių dokumentų dvasią, gaivinamą kad ir 1956 metų Vengrijos sukilimo, o ne kokio atlydžio po komunistų partijos suvažiavimo Maskvoje. Bet, prisipažinsiu Antano Miškinio "Psalmes" ir aš sužinojau tik dabar, nors su pačiu poetu teko artimai pabendrauti.

Andriekus pasirenka paliktos tėvynės vaizdus kaip simbolius išgyvenamoms dvasinėms vertybėms. Keista - tikriausiai juos atkūrė negu pavergtos tėvynės poetai. Jo eilėraščių randame paskutiniame „Literatūros lankų“ numeryje, bet jis ne lankininkas, netikslinga būtų jį matyti ir tik neoromantinėje brazdžioniškojo neokatolicizmo tradicijoje. Paties poeto žodžiais, mėgęs Ados Negri ir Gabrielos Mistral poeziją, bet prašydavęs Pauliaus Augiaus, Telesforo Valiaus, Adomo Galdiko patikslinti, kaip atrodo primiršto Žemaitijos peizažo detalės, norėdamas atkurti atsiminimus. Didesnę gyvenimo dalį praleidęs svetimose šalyse tarp svetimų kalbų, savo gražioje lietuvių kalboje teturi vos vieną akcentą - žemaičiavimą... Andriekaus poetinis balsas literatūros istorijoje girdimas jo paties savitumais. Jo poeziją atradome 1957 m. universitete su Juozu Tumeliu iš „Aidų“ ir knygos „Atviros marios“. Kaip rašantis ir pats, čia norėčiau išlikti man atmintinai įsimintinų eilėraščių akistatoje. Juo labiau, kad su Andriekaus poezija iškylančios bendros problemos dabar pagilėjusios paskelbimu jam rašytų laiškų, kuriuos tokius gal kitas būtų ir slėpęs.

Andriekus išleido šias poezijos knygas: „Atviros marios“ (1955), „Saulė kryžiuose“ (1960), „Naktigo-

né“ (1963), „Po Dievo antspaudais“ (1969), „Už vasaros vartų“ (1976), „Atmink mane, Rūpintojėli“ (1985; naujas „Saulės kryžiuose“ variantas), „Balsai iš anapus“ (1988). Lietuvoje 1991 m. išėjo poezijos rinktinė „Pasilikau tik dangų mėlyną“, sudaryta iš visų ir dar nespausdintos knygos „Ko liūdi, mano siela“. Nemažai eilėraščių iš periodikos dedant į knygas buvo taisyti, taisyti dedant iš knygos į knygą, o šioje rinktinėje ir taisytieji dar taisyti. Atsirado naujų paties poeto ir kitų apie jį pasisakymų Lietuvoje nepriklausomybę atkūrus: „Sugrižtu į savo tautą“ (žodis knygoje „Pasilikau tik dangų mėlyną“), „Dvasininko pašaukimas ir poezija“ (pokalbis su Ričardu Pakalniškiu; „Metai“, 1993, Nr. 1), „Lietuvių egzodo literatūra 1945-1990“ (Chicago, 1991), „Per liūdesiu aptemdytą pasaulį“ (Andriekaus kūryba rašytojų ir menininkų laiškuose; „Metai“, 1994, Nr. 10), pokalbiai su Leonardu Andriekumi „Šiaurės Atėnuose“ ir katalikų radijo „Mažojoje studijoje“, 1992 m. rašyta autobiografija knygoje „Egzodo rašytojai“ (1994), recenzijos apie Andriekaus rinktinę - Ričardo Pakalniškio („Metuose“), Alfonso Bukonto („Lietuvos aide“), Vito Areškos („Literatūroje ir mene“).

Tai gal ir ne viskas, gal, bent man, didesnių netikėtumų, neižiūrėtų pro patį eilėraščių, juose ir nebūta. Vieną kitą lyg ir trikdė Andriekaus ryšiai su tradicija. Jų, be abejo, esama, bet nusveria tai, ką Henrikas Nagys pabrėžė recenzuodamas „Atviras marias“: „savo intonaciją ir akcentus“, „nėra ne tik tai perforsuotų šūkavimų, bet ir neskoningo savo asmens iškišimo pirman planan“, „neapibendrindamas pasirinktos tematikos tradiciniu šablonu, poetas atranda asmenišką ir intymią interpretaciją, suteikdamas gyvybės ir išraiškos savo religinėms eilėms“ („Lietuvių egzodo literatūra 1945-1990“, p. 445). Buvo iškilusi ir kunigo bei poeto problema, nustebinusi patį Andriekų. Ši problema stebindavo ir mane. Taip pat nesuprasdavau ir dabar negaliu suprasti, kaip galėjo pas mus užvirti toks literatūrinis kunkulas dėl Putino. Kaip „Altorių šešėly“ ar Jono Ragausko knygos galėdavo tikrai tikinčius atraukti nuo Dievo, jeigu mane tik dar labiau pastūmėjo Dievop? Kaip vyskupas Justinas Staugaitis, protin-

gas žmogus, Gintauto slapyvardžiu galėjo rašyti netalentingą romaną, o profesorius Vincas Mykolaitis, protingas žmogus, komunistų sukritikuotas, po savo sąžinę ieškoti tariamos kaltės taip nuoširdžiai, jog vėliau, niekam jau nekritikuojant, veidmainystės išmokytas leidyklos jaunimas stebėjosi: leidžiame Putino poeziją, vykdydami instrukcijas, pasiūlėme ir jam išimti eilėraščių; manėme, nesutiks, visi to tikimės, nes autoritetas didelis, nesutikimas būtų visiems paspirtis, praleistume, ir - koks nusivylimas - sutinka išimti be jokio pasipriešinimo. Matyt, kai kuriems žmonėms nenuoširdžiai nieko neišeina ir didžiausio nenuoširdumo laikais. Stebina, kaip dabar, po laiko, mūsų poetai ieško "poezijos iš principo". Kas tikra knygoje su ištisinėmis dvigubomis datomis: šių metų meistriškumas ar kelių dešimtmečių senumu datuota aktuali tematika, nepralenkusi gal tada bendro anuometinės poezijos lygio Lietuvoje? Juk turėjo šitokią laiką, šitokią „metafizinį siaubą“. Ne vienas galėtų sąžiningai prabilti iš savo autentiško sukrėtimo, kaip išdavė, parsidavė, ką padarė, kaip istorijos visą tiesą žinodamas elgėsi priešingai arba kaip nesistengė sužinoti tiesos, kaip abejojo ar buvo abejingas, kaip sutiko veidmainiauti, kaip meilę dainuodamas buvo tiek veidmainių įsimylėtas, jog tebedidina milijonieriams patogią „apsikabinti milijonais“ neapykantą. Gal būtų daug didesnė ir gilesnė graužatis negu Putino.

Netikėčiausi minėtuose naujausiuose duomenyse apie Andriekų man yra Antano Maceinos laišakai (nurodžiau „Metų“ publikaciją, nes ji lengviau priinama) ir pokalbis su poetu katalikų radijo „Mažojoje studijoje“. Per radiją Andriekus virpančiu balsu pasakojo, kad iš Lietuvos į užsienį jam atvežti du praėjusių šimtmečių rūpintojėliai tiek sujaudinę, pirmą kartą iš viso pamatyti, jog pasakęs: už juos galėtų atiduoti savo visą mokslą. Ordino broliai, išgąsdinti tokių žodžių, net sudraudę, kad liautųsi kliedėjęs, nes taip vis tiek nepadarysias. Rūpintojėlis poetui tada padidėjęs ligi Čiurlionio „Rex“. O kai Amerikos lietuviai nesutiko išdidinto Rūpintojėlio statyti vienos iš savo bažnyčių altoriuje, poetas užsidegęs graužiam gailėsčiai - atmink mane, Rūpintojėli. Nežinau, ar tie pranciškonai suprato, ką Andriekus

tada ištarė. Jis nepasisakė nei prieš savo, nei prieš kitą kokį mokslą, o tik pasakė apie nerimaujantį savo meninį talentą - kad saulės giesmę Dievui giedotų Rūpintojėlio kūrėjų protinga širdies kalba, bet ne mokslu.

Maceinos, artimiausio dvasinio bendražygio, katalikų filosofo, laišškai vietomis net išgąsdina. Įrodinėjama, ir gana pagrįstai, pasitelkus dar Nietzsche, viena, kaip nuo Kristaus galima nutolti ir neapibrėžtas „atviras marias“, antra, kaip „teologijos velniūkštis“ (posakis iš eilėraščio su velnio įvaizdžiu analizavimu) Andriekui poetui „pakiša koją“, kaip teologija poetas gali pražudyti poeziją.

Jeigu šitokių laiškų iš savo „idėjos brolių“ būtų gavusi Salomėja Nėris, gal jau tada būtų prisiminusi savo žodžius „Sugrįžtu į tave, mano mūza baltoji...“ Ypač jeigu dar jai, su tomis klerikalų meilėmis, kaip Andriekui Maceinos, būtų primintas Michailo Lermontovo „Demonas“. Demonas, tas jos autobiografijos „Pirmajame dešimtmetyje“ (1928) ir daugelio eilėraščių dar tebedainuojant širdimi gyvenimą „baltojoje mūzoje“ veikėjas, anot Maceinos laiško Andriekui, tas velnias, kur „trokšte trokšta mylėti, tačiau, būdamas ugnis, jis sudegina kiekvieną savo meilės objektą, likdamas vėl vienas vienišas Viešpaties kūrinijoje. Lermontovo demonas yra tragiškas“ („Metai“, 1994, Nr. 10, p. 106).

Nėris su savo demonu „bedugnių pakraščiais“ nuėjo iki tragiškiausios asmenybės mūsų literatūroje likimo, o Andriekus su savo skauduliais nusizeminęs lenkėsi Kristaus išmokytam „serafiškosios meilės“ maištui prieš nemeilę, eilėraščius pertaisinėjo kaip ir Nėris, visiems, ir Maceinai, įrodydamas, kad jis tikras pranciškonas, nes jam nėra kur eiti kitur, kaip tik į pranciškonus. Jeigu būtų buvę, jis ir būtų nuėjęs kaip į teologiją, bet nebuvo, nes geriausius eilėraščius poetas parašė kaip tik ne iš teologijos, o iš tos nuoširdžiausios meilės, pats išgyvendamas pasaulio stebuklą ir atlaidžiai mylėdamas kenčiantį vargo žmogų tarp žolelių ir grumstų.

Maceina gal ir ne visada teisus, nes kai kur Andriekus visai nepaiso jo patarimų, nors, manau, tų laiškų ir sujaudintas. Pranas Naujokaitis savo „Lietuvių literatūros istorijoje“ rinkinį „Saulė kryžiuose“ laiko

Andriekaus poezijos viršūne, Maceina gąsdina, kad eilėraščių perkurti neįmanoma, galima tik „techniškai taisyti“, o Andriekus, nieko nepaisydamas, pasiryžta perkurti „Saulę kryžiuose“ ir „Atmink mane, Rūpintojėli“. Pasiryžta dramai. Gal Nietzsche pasitelkusio Maceinos bereikalingai įbaugintas dėl „atvirų marių“, patenka į tokią padėtį, jog Maceinos ir vėl bauginamas, kad ima eiliuoti „kunigiškąjį žinojimą“, o ne širdies kalba kalbėtis su Dievu: „... nepabijokite „nusidėti poetiškai“. Mūsų kunigų poetų nelaimė ir yra ta, kad jie vis rašė bijodami „poetinių nuodėmių“. Tai ir jų, ir visos mūsų literatūros nelaimė“ („Metai“, p. 109). Taip Maceina pasako apie pačiam Andriekui tada brangiausią rinkinį „Atmink mane, Rūpintojėli“.

Kiek poeziją galima taisyti ir perkurti? „Mažoje studijoje“ Andriekaus balsas virpėjo dėl užsidegimo Rūpintojėli sulieti su Rex: „bet kaip tai pasiekti?“ Štai čia nepadės nei Maceina su gąsdinimais, nei Naujokaitis su pagyrimais. Gali visiems būti gerai arba negerai, bet jie gali nė nenujausti, kaip negerai pačiam autoriui, kol savo vizijos jis nesijaučia išreikšęs, nors taisydamas gali eilėraščių ir pagadinti arba visai naują parašyti. Tą dramą žinau iš savo patirties. Nors Maceina nepataria tik seniai sukurtų eilėraščių „perdirbti“, ar, sakydamas „eilėraštis visados yra visuma, kilusi iš vieno ir to paties pergyvenimo“, ir „to paties pergyvenimo atnaujinti neįmanoma“ („Metai“, p. 109), jis teisus tokiu atveju, kai eilėraštis rašomas... keletą metų? Ar tikrai tada „pergyvenimas“ vienas ir tas pats? O tikriau - kaip tada „pergyvenimas“ išlieka vienu ir tuo pačiu? Gal kūryba yra ir „visumos išpūdzio iš vieno pergyvenimo“ sukūrimas? 1960-1961 m. turėjau progą artimai pabendrauti su tada blaiviomis akimis į pasaulį žvelgusiu, ne vieno manymu, „vienu įkvėpimu“ rašančiu Pauliumi Širviu, rengusiu rinkinį „Beržų lopšinė“ (1961). Versdamas iš kišenių popierėlius ir sakydamas tai daras tik labai artimiems, „to vertiems“, jis man parodė savo rašymo būdą, kaip kregždė lizdo lipdymą. Popierėliuose lipdąs žodį prie žodžio, metai po metų, sugrįžtąs prie eilėraščio kada ir kur tik galys ir tik prie to iš pradėtųjų, kišenėse nešiojamų, prie kurio jau galys sugrįžti. Taip visi geriausieji parašyti.

Mudviejų nuoširdus bendravimas pasibaigė lietuviškai - susišaudymu žodžiais dėl jo eilėraščio „Su Nemunu pateka saulė“. Poetas man perskaitė. Iš to dabartinio eilėraščio tada buvo tik pirmo ir trečio posmo ketureiliai. Anot jo, atrode, kad baigtas, bet kai parodęs Genrikui Zimanui, šis pasakęs - reikia praplėsti, būsianti sukurta daina ir gausias premija. Tą dabar ir daras. Kai neįstengiau atkalbėti, išsiskyrėme. Gaila, kad apie Širvį ir kaip apie poetą, ir kaip apie žmogų iki šiol mažai teisybės parašyta. O Aistis, vienas didžiausių mūsų lyrikų, ar nepasisakė, kaip ilgai ir sunkiai rašęs eilėraštį? Kiek tobulas pats „vieno ir to paties pergyvenimas“? Ar eilėraščio tobulinimu poetas nejaučia, kad būtent „pergyvenimas“ netobulas?

Kodėl apie Andriekų rašydamas miniu tiek, atrodytų, pašalinių dalykų? Juk ar ne verčiau būtų poeto eilėraštį paėmus ką nors nurodinėti. Tai būtų lengviausia. Tačiau tie pašaliniai dalykai gal nė vienam taip rimtai nebuvo iškelti kaip Andriekui, todėl ir prašosi platesnio literatūros ir laiko konteksto, kuris pats daug reikšmingiau kalba Andriekaus naudai.

Andriekaus poezija yra rimtas katalikiškųjų vertybių faktas mūsų literatūroje, kadangi jų pačių nereikia įrodinėti, o tik reikia parodyti, kur jos ir kaip jos pavirsta poezija. Rinktinėje „Pasilikau tik dangų mėlyną“ iš knygų eilėraščiai naujai sudėti skyriais: „Mane išverkė jūra“, „Nemuno žeme, žeme raudų“, „Su Kristumi į Kryžių Kalną“, „Apsikabinę dykumą“, „Maldoje palinko smilga“, „Balsai iš anapus“ (pastarajam vieninteliam paliktas ankstesnės knygos vardas). Jais išryškinta tematika, o eilėraščių prasmės nuo to aiškesnės: poezijos paskirtis, žmogaus buvimas Kristuje, visatos esmė, tautos likimas, į tremtį išblokštieji, Dievo išgyvenimas savo sieloje, tautoje, istorijoje.

Iš įvairuojančio eilėraščių lygio išsiskaidrina toji patraukliausioji lyrikos savybė - ko nors prisilytėjimu ar užuomina net viename sakinyje pasiekti turinimą apibendrinimą. Tai, kad poezija, kiek ir ką išreiškėdama, kaip meno kūryba dar ir pati yra reikšmė. Andriekaus geriausia poezija ir sakrališka išgyvenimu, ir estetiškai vertinga virtuozišku žodžiu.

Pasaulis pasiklydus nuomonių nuomonėse, dėl

talentingų kūrinių ir vertinimo būdų gausos susidaro didžiausias paradoksas - lyg pačių kriterijų nebuvimas, kadangi net literatūros mokslo metodais įrodyta vertė, pačioms vertybėms suskilus, vis tiek skirtingai nusiteikusiems nebus ta pati. Knygų apie rašytojų gyvenimą ir kūrybą antplūdis ne mažesnis, negu grožinių knygų, vertintojai vertina vertintojus, ir kalbėjimo apie literatūrą menas pasidarė meniškesnis ir įdomesnis už pačią literatūrą. Manipuluojama išankstiniais susitarimais ir telentingumui įrodyti, nors talentingą nuo netaalentingo aiškiai skiria intuícija. Štai koks talentingas bausis Nėries posmas:

Ir vėtros raudonos sukaukia,
Ir vėliavos plakas raudonos,
Ir kraujas kraujo šaukia,
Kaip išbadėjęs duonos.

Šiame raudoname sūkurėje visas šėtoniškas šimtmečio sprogimas. Šis ir dar keli posmai garsiojoje poemoje ir tėra tikrai talentingi, o poema prieš nelemtąją poemą dar netaalentingesnė tame lietuviškame susišaudyme poemomis.

Bus tokių, kurie nė nenorės pastebėti su bedalio daina nuoširdžiai susigraudinusio pranciškono. Ypač dar savųjų pagąsdinto... Tačiau ar tie, kurie ir šio, ir ano autoriaus nepastebės dėl per mažų prasmės ir gramatikos keistybių, kada nors dėl savo keistybių neatsibos kitiems keistuoliams? Juk Lietuvoje Andriekaus rinktinė poezijos mylėtojų buvo greit išpirkta.

Negaliu atsekti, kiek variantų turėjo „Saulėleidžio idilė“ galiausiai pavadintas eilėraštis. Jeigu kas pagal Maceinos abejones ieškos „Aleliuja“, neras, nes rinktinėje tas pavadintas „Žemė kryžių ir madonų“. Yra ir „Aleliuja“... Maceina gražiu ir prasmingu laikė „Gluosnį“, dabar pataisyta, ir nežinau, ką dėl to pasakytų Maceina, kaip nežinau, ar geresnis buvo „Amžiai“ variantas (ne mažiau reiklaus Kazio Bradūno įdėtas į reprezentacinę „Lietuvių poeziją“, t. III, 1971, p. 318) už Maceinai nepatikusį knygose „Atmink mane, Rūpintojėli“ (1985, p. 18) ir „Pasilikau tik dangų mėlyną“ (p. 247). Sutinku su Radausku, kad „kiekviena autokritika turi savo ribas“ ir žodžiai,

„ilgokai išgulėję eilutėse“, kartais „nenori užleisti vietos kitiems“, bet negaliu taip rūsčiai smerkti kaip Radauskas, dabar pats sušluotas iš visų leidinių nepaisant paties rūstybių, ir negaliu nesutikti su pranciškonais, kurių, anot Lenino, tik dvylikos, o ne jo paties visų kruvinų klaidų būtų užtekę išgelbėti Rusijai („Pranciškonų pasaulis“, 1938, Nr. 1, p. 20; „XXI amžius“, 1991, Nr. 14, p. 3), tad man ir Andriekaus lyrikoje daugiau mėlyno grynos poezijos dangaus, negu jame baltuojančių teologijos debėlių, kurie į literatūros kritiką meta šešėlius.

Maceina skatino Andriekų būtinai kūryboje nusidėti. Tačiau tik vienu būdu - „nusidėti poetiškai“: „Poezija yra nekalčiausias žmogaus užsiėmimas, rodo, Hölderlinas yra taip taręs. Ir teisingai“ („Metai“, p. 109). Dar viena - ir vėl visos mūsų poezijos problema: kaip, Dievui nenusidedant, „nusidėti poetiškai“?.. Ar poezija tikrai nekalčiausias užsiėmimas ir ar nepasidaro kalčiausiu; kiek nenuodėmingas pats talentas nuodėmingiausiose aistrose prekiaudamas grožiu; iš kur susišaudymai poemomis kovoje prieš blogį ir „kovoje už taiką“; kuri iš tų kovų įmanoma iš viso; ar turi savo ribas ne tik autokritika, bet ir žaidimas poezijos ugnimi; ar poetas savo sielos tamsias žaizdas tik nukrato kaip dulkes į žmonių sielas, ar sudegina kaip šiukšles, kad skleistų šviesos? Kas grožyje, jeigu tiek bjaurumo, ypač mūsų laikais, ištinka žmogų dėl grožio? Ar ir Vincento van Gogho kančios, ir Salvadoro Dali ekscentrika vienodai neatiteko milijonieriams?

Juozas Keliuotis apie Hölderliną 1944 m. „Kūryboje“ rašė: „Hölderlinui poezija aukščiausias apreiškimas, Evangelija, Dievo žodis, Begalybės išraiška, viso gyvenimo prasmė [...]. Poetai yra tarpininkai tarp dievų ir žmonių. Jie suderina šiuos du pasaulius. Jie kilę iš žemės, bet turi dievišką prigimtį [...]. Jie turi būti skaitūs, atsakę žemiškų džiaugsmų ir gyveną tik dieviškumu. Tai Dieviškos Ugnies nešėjai, kurie patys turi sudegti šioje Ugnyje ir joje sudeginti visus savo ryšius su žeme [...]. Hölderlinas neigia žemiškąjį gyvenimą, jo nepažindamas“... (Nr. 1, p. 23).

Parašyta po... Platono „Faidro“ ir... po nieko vertos dviejų jaunų poetų Juozo Krumino ir Dano Pumpučio 1939 m. išleistos eilių knygelės „Eksperimen-

tai“, kuri dideliems poetams atrodė nieko neverta: kolegos rašytojai užsakinėdavo temas, o autoriai rašė. Žvilgčiodami į laikrodį... Pasirodžiusi nepriklausomybę prarandant, ši knygelė lyg simboliškai priminė visiems ne vien kas buvo pasaulyje su gyvenimu ir poezija, bet ir kas dar gali būti. Štai nė metams nepraėjus po "Eksperimentų" komunistai "užsako" Nėriai ir Borutai poemą per naktį, o kone tuo pačiu laiku, kai paskelbiami Keliuočio atsiminimai „Dangus nusidažo raudonai“, psichoanalitikai Hölderliną velia į didžiausias mūsų šimtmečio nuodėmes (kad ir Peter Gay „Veimaro kultūra“, 1994). O Maceinos laiškas Andriekui 1985 m. ne tik po Keliuočio straipsnio prie vokiečių apie Hölderliną 1944 metais antrą kartą užeinant rusams, bet ir po Keliuočio straipsnio „Į naująjį dinamizmą“ paskutiniame „Naujosios romuvos“ numeryje su komunistų stabais 1940 metais, pirmą kartą užeinant rusams, gal tikintis, kad žurnalo neuždarys, kaip ir Hölderlino jubiliejų minint. Taip pat po tragiškų lietuvių poetų mirčių. Kai temas užsakinėjo istorija ir likimas.

Andriekus 1937 m. išsiunčiamas studijoms galimų sukrėtimų nuojautoje. Jis daug jėgų atiduoda nepriklausomybės „Židinio“ dvasios „Aidų“ žurnalui, kuris sovietinėje Lietuvoje labiausiai gaudomas: vienu - kad kaip nors gautų paskaityti, kitu - kad visus tokius sugautų ir nė vienas negautų. Mūsų amžiaus dievaitis su kaukole rankoje. Kadaisė tik Justas Pilyponis mažus baugindavo „Kaukole žalsvame čemodane“, o dabar vaikas nuobodžiauju negu į nuogybes žiūri į nukankinto vyskupo iškastą kaukolę, vartaliojamą atpažinimui televizoriaus ekrane. Visą šimtmetį vyksta pasaulinis karas, o mūsų poezijoje abipus vandenyno beveik neįmanoma užuosti tikrojo apkasų kvapo. Tiek „poetiškai nusidėta“, jog net Greimo štabas, besisukantis apie Greimo stabą, savo visagaliais ginklais sunkiai įlaužia poetų nuodėmės „Grozną“ - didingo universumo abejingumu patogiai užmaskuotą savo tautos pavergimo išdavystę, tarptautinių sąmoningumų ir demokratijos trajektorijose „Metmenys“ 1993 metais meta bakterioliginę masturbacijos bombą į Nykos-Niliūno poetikos tvirtovę, o Druskininkuose poetai renkasi į konferencijas tekstų kontekstams nustatyti. Lyg nė vie-

nam iš viso nebūtų buvę šimtmečio istorijos užsakymų. Per vieną naktį ir per visą gyvenimą.

Ar ne vienintelė mūsų poezijoje apkasų kvapą ant širdies nešėsi Salomėja Nėris? Net su ja drauge iškeliavę ir apkasuose pasipurvinę vyrai nuo jo išsiskininėjo „nusidėti poetiškai“ arba tepajėgė tik laikraščiams propagandą sueiliuoti. O Nėris kaip tik to kvapo prisiskundė ten, kur pati nusibraukė propagandą - šiomet išleistame rankraštiniame rinkinyje „Prie didelio kelio“. Ar su ateitininkais būdama rašė „be bažnyčios, be altorių, be sumainymo žiedų“, ar su komunistais - „tarp žydinčių kaštanų raudona bažnytėlė“, nuo to ji kaip poetė nei didesnė, nei mažesnė. Kaip poetė ji visa ten, kur pati meniškai apsinuoginusi kaip žmogus, nusibraukiant propagandą. Nors ne savo naudai ir tada: tragiškiausi mūsų poezijoje Nėries ir Krivicko likimai, bet abiejų poetų kraujas tekėjo į priešingas puses.

Keliuotis, kalbėdamas apie Hölderliną, mini ne kokį vieną Dievą, o dievus. Gal vienu iš jų apsimitęs šėtonas? Francisco Goya „kapričiškasis“ gaivalas siautėja pasaulyje, ir, nepaisant išmintingiausių teoretikų išvedžiojimų, pateisinimų ar pasmerkimų, su menu susidurdamas, baisyosi. Man rodos, vienas Dievas tegalėtų išpainioti ir talento paslaptis bei nuodėmes, ir meno kūrybos problemas, nes aš teskaičiau ir tegirdėjau vien žmonių nuomones. Kuoką pakeitė kompiuteris, bet už Dekalogą, atsiradusį kuokos laikais, pasaulyje išradingesnio nieko nebuvo; naujinosi tik būdai apversti Dekalogą ir pusiausvyrą tarp kvailių ir kvailinimo būdų išlaikyti. Ko bus verta geriausia kūryba lietuvių kalba, kai lietuviškai kalbantiems jos nereikės? Ar prūsų pašaukimas istorijoje buvo tik savo kalba palikti vienintelį užbaigtą kūrinį - „Tava nouson“? Aš rašau ne iš prasmės, o iš beprasmybės, tamsybėse šaukdamasis šviesos su didžiausiomis abejonėmis, kaip patikrinti, kad tai tikrai šviesa, ir kas būtų, jeigu savo sukrėtimais nesustiprinčiau tikėjimo į Dievą. Jei Keliuotis teisus, kad Hölderlinas „neigia žemiškąjį gyvenimą, jo nepažindamas“, tai Hölderlinui lengva poeziją laikyti „nekalčiausiu užsiėmimu“. O kaip su tais, kurie gyvenimą neigė ar teigė pažindami? Negaliu žiūrėti kine vaidinamo Kristaus. Galiu žiūrėti į Kristų ant

kryžiaus, Evangelijoje, Ostijoje, religiniame mene ir muzikoje, teologijoje, filosofijoje, maldoje, savo artime, dokumentinį kiną iš Kristaus vietų žemėje su relikvijomis, net į Turino drobulę, bet į vaidinamą Kristų žiūrėti negaliu. Ir nežinau, kodėl. Kiek meno šiandien sukuriama iš meno, perpasakojant kitų išgyvenimus? Kiek poetų, taip išgyvenusių į kitų mintis apie Dievą, jog tas mintis jau laiko Dievu? Kur čia kiek tikrovės ir meno, kas čia kiek tikra?

Jaudinanti, nepaprasta man yra Leonardo Andriekaus autobiografija "Tik liepsnelė mažytė" knygoje "Egzodo rašytojai" (1994), kur su tokia išmintinga mistika ir nuoširdumu supinama ir paties poeto gimimas naktį prieš auštant, ir išvalga į tragiškąjį mūsų šimtmetį, ir žmonijos ateities regėjimai, ir dėkojimas Dievui už gyvenimą žemėje. Kažin keli Lietuvos poetai apie save taip galėtų parašyti? Todėl tie eilėraščiai iš atsiminimų skurdo su Kristaus dvasia dar gražesni. Jam Kristus nuo „vabalėlių kojom“ iki „galaktikų vaitojimų“. Žiauriai sumaterialėjusiame pasaulyje, gyvenančiame ne pagal Dievo žodį, bet savo gyvenime prakticismui pageidaujančiame turėti bent žodžiu ir Dievą, Andriekus Kristuje išnešiojo vargiausią žmogų ir visas atsiduoda gimtosios žemės kvapu. Ką ir kiek apie jo poeziją rašytume, vis tiek reikėtų pasakyti, kad gražios sielos lyriku jį daro nusileidimas su skausminga meile į mūsų šimtmečio žmogaus ir į mūsų tautos nelaimę. Andriekaus poezijos stebuklas ir prasideda eilėraščiu „Stebuklas“:

Dangaus krašteliu prasivėrė -
Jį matė Dievo išrinktieji,
Jį matė visos lauko svėrės,
Kurios tą rytmetį klestėjo.

Ir aš skubėjau prie šaltinio
Nuo veido dulkių nusiplauti.
Tą dieną Viešpats atrakino
Kiekvieną jūrų sraigės kiautą.

Visiems užteko gryno oro,
Visi tą patį džiaugsmą gerė.
Ir buvo žemė kaip altorius,
Ir buvo žvakės - lauko svėrės.

Kas benorėtų šiandien grįžti
 Į jūrų sraigės tamsų kiautą? -
 Esu it kūdikis po krikšto,
 Malonės vandenių nuplautas.
 (P. 20)

Jau gal nėra kam ir gal nebus iš ko tokiais žodžiais pas mus parašyti eilėraščių. Paprasti žodžiai susilieję taip paprastai, jog nejauti, kiek rašyti ar taisyti. Jauti, kad yra eilėraščių. Ir kaip „visuma iš vieno ir to paties išgyvenimo“, ir kaip „nusidėjimas poetiškai“, ir kaip „nekalčiausias žmogaus užsiėmimas“, Dievo dovanos, talento, nesuteršimas. Jį mato visi, nors gal ne visiems bus matoma, kas jame.

Dangaus kraštelio prasivėrimu prasideda saulės giesmė. „Kraštelis“ - saulės patekėjimas kosmine, žemiška ir transcendentine dangaus prasme. „Kraštelis“ gali būti ir pati žemė kaip vietelė, žemelė, kraštelis. Gali būti ir saulės pasirodantis kraštelis, kuriuo prasideda žemės dangus, žydras ir auksinis, ne tik žemiškasis, bet ir kaip simbolis to, kurį meldžiame Dievo. „Prasivėrė“ - kaip aną pirmutinį pasaulio sukūrimo rytą, kaip visada, kaip atsiverti kiekvienam, bet gal pats atsivėrimas bus ne visiems vienodas, nes matyti reikia ne tik kiekvieno akių, o ir Dievo bendrakeleivių dvasinio regėjimo - žemės dangaus atsivėrimas vis viena būtų tik prasivėrimas į Dievo dangų. „Prasivėrė“ dar ir gražiai pavartotas žodis laukimo nuotaikai sukelti. „Jį matė Dievo išrinktieji“ - visa Dievo kūrinija, pasirinkta matyti, o tie, kurie joje iš viso matė, tikrai matė, dieviškai matė ir tapo Dievo išrinktaisiais.

Kiekvienas šio keturposmio eilėraščių ketureilis po dviejų eilučių meistriškai perskiriamas pauze. Nuo to ir „matė“ turi visas pirmajame posme galimas intonacijas - ir konstatavimą, ir gailėstį visų, kurie matė, bet nematė, ir džiaugsmą, kad buvo išrinktųjų - mačiusių. O prie svėrių - laukų ir pūdymų žolelių - jis gauna dar ir naujų prasmų: nejaugi jūs nematėte, matė visos niekinamos žolelės, gal jos vienos tematė ar tebuvo matančios, gal reikėjo taip matyti, kaip matė jos, o gal tos lauko svėrės esate patys, po savo pūdymus bėgiojantys „vabalėlių kojom“? „Svėrės“ čia ne atsitiktinės, bet geltonai žydinčios darbų ir

darbymečių liudytojos. Nuo svėrių geltonumo tuoj kyla mėlyno dangaus su geltona saule vaizdas, lyg svėrės žiedas su rasa, lyg monstrancijos kilimas. Apšaišarojimas dirbamo lauko vargingam džiaugsmui ir garbinimas. Netgi, atrodytų, nereikšmingas žodis „tą“ pasidaro vienas reikšmingiausių. „Rytmetį“ - posmo pabaigoje, jei būtų pradžioje, poetinio stebuklo nebūtų. Pabaigoje jis, viso posmo parengtas išstarti, eina ir prasminga jungtimi kito posmo „dienai“, o pradžioje panaikintų vaizdo išsiaiškinimo laukimą. „Tą“ - ne tik tą rytmetį, kai klestėjo ar matė, ar nematė: pabrėžia dar tą rytmetį atsiminti, nes klestėjo kaip tik tokį rytmetį. Skambūs, nors beveik nejuntami rimai sudaro ir savaimę prasmingus sakinius, lyg varpo skambėjimas aidi pirmam eilėraščio žodžiui „dangaus“: „prasivėrė svėrės“ ir „išrinktieji klestėjo“ arba „prasivėrė išrinktieji“ ir „svėrės klestėjo“. Žydras ir auksinės spalvos simbolika prasideda žemės ir dangaus kalba, kurioje tinkamiausiai parinktas žodis „klestėjo“.

Tik antrame posme, vos pastebimai dėl „ir“ pavartojimo pirma, į visą stebuklingą vyksmą įterpiamas „ir aš“, kaip kad pirmame nejučiomis iš paprasčiausio paties lauko vaizdo žodžių žaidimu leidžiama nepaprastoms spalvoms pasidaryti. Jaučiama nuolanki, besidžiaugianti, mylinti ir graži siela. Lyg „ir aš“ būtų dulkė, menkesnė už svėrę, tačiau šiai sielai, žmogui, visos gyvybės jungčiai, kaip tik lemtas didžiausias stebuklas - skubintis prie šaltinio nuo veido dulkių nusiplauti. Vabalėlių kojom besiskubinančiam po savo pūdymus. „Šaltinis“ išgelbsti ketvirtą posmą, kurį Maceina gal ir patarė nubraukti, o autorius nepaklausė ir gerai padarė. Žemėje krutantis iš jos pačios gelmių šaltinis simbolizuoja gyvybę, taip pat Šventojo Rašto gyvąjį vandenį, krikšto vandenį, Dievo dvasios plazdenimą virš vandenių, Dievo gailėstingumą. O rytmečio spindintis šaltinis, saulės pilnas, nukreipia į visatos stebuklą ir parengia trečio posmo „altoriaus“ įvesdinimą, kaip „dieną“ antram posmui parengė pirmo posmo žodis „rytmetį“. Elipsės ir pauzės džiūgaujanti giedančiame ritme, anaforos, lyg besikalbančios su kilniai ramiais rimais, net vidiniais, lengvai ir natūraliai perlieja sakinių į sakinių išgyvenimui intensyvinti paprasta sin-

takse su skambančiomis eilučių kadencijomis.

Veidą, žmogaus sielos išraišką, apkritusios dulkės, be dirbtinumo, tarp lauko svėrių, kaip darbymečio nuodėmės, tad pačiu gyvenimu ieškoma nuodėmių nuplovimo šaltinio, einant prie paprasčiausio žemės šaltinio. „Tą dieną“ semantika analogiška „tą rytmetį“ semantikai, tik su didesniu prasmės pabrėžimu ligi „tą džiaugsmą“. „Viešpats atrakino kiekvieną jūrų sraigės kiautą“ kaip tik nuo smulkios detalės vienaskaitos į daugiskaitą čia vaizdas gauna didingą visuotinumą, Viešpaties judesys išplinta į pasaulio kūrimą per žemės eras, kraštelių svėrės tartum žvakės įstatomos į monumentalų altorių. Žodis „atrakino“ šiame eilėraštyje yra netikėčiausias krustelėjimas ne lyginant visatai pradžia davusio branduolio sprogi mas. Nuo šio žodžio kitais dviem posmais eilėraštis pakrypsta poetiškojo išgyvenimo išsprendimui. Jūrų sraigės kiautas kaip negyvosios ir gyvosios gamtos junginys aplinkui žmogų, kurio širdis kaip kiautas tik vieno Dievo atrakinama stebuklui - pamatyti žemės altorių su svėrių žvakėmis, viso buvimo sakrališkumą. „Grynas oras“ ne vien ryto skaidrumas, o lyg tas Hölderlino dievų eteris. Hölderlinas per antiki nius dievus savo poezija aptiko dieviškumo buvimą, nekaltą dėl to, kad ir kokiems mūsų šimtmečio tikslams jo poezija būtų panaudojama. Trečio posmo anaforamis džiūgaujama prie degančio altoriaus: visa žemė nuo saulės kaip auksas spinduliuoja maldai, apie kurią eilėraštyje nekalbama, nes pats eilėraštis malda. Džiaugsmingasis „ir buvo“ pabrėžia, kad ne tik buvo tą rytmetį, tą dieną, bet ir... buvo. Jau gal apsiprasta, tartum jau gal nėra. O gal reikia prisiminti ankstesnį žodį "kiekvieną"...

Ketvirto posmo pirmos dvi eilutės po „buvo“ prasideda tartum atodūsiu po didžiosios kitų trijų posmų pauzės „Kas benorėtų šiandien“... „Šiandien“ suintymina ir sukasdienina „atrakino“ iškilnų netikėtumą. „Ta diena“ jau mūsiškė, tapusi „šia diena“, mums Dievo duota. Atsidūstama su švelniu klausimu - kas po šito buvimo šviesos norėtų grįžti į tamsų žemesnio būvio kiautą kaip į nebuvimą? Taip pat gal ir su nuotoliu nuo to, kas buvo. Juk „šiandien“ gali reikšti visai kitą dieną po daugelio dienų nuo „tos dienos“. „Krikšto“ su „malonės vandeniu“ į eilėraščių

įglaudžia žodis „esu“: visų filosofų „esu“, prie kurio jie pridėdavo visus kitus žodžius, norėdami pasisakyti, kada ir koku būdu žmogus yra... „Malonės vanduo“ tryško per visą eilėraščių nuo pat „šaltinio“. Pirmos eilėraščio eilutės pirmas žodis „Dangaus“ ir paskutinės pirmas „Malonės“ susilieja į „Dangaus malonės“, tarp jų anaforų džiūgavimai ir prasmingais sakiniais skambą, lyg eilėraštyje dar vienas eilėraštis, patvirtinantis eilėraščių, įvairūs ir kitų priemonių melodingumo nenustelbiantys rimai („prasivėrė svėrės“, „išrinktieji klestėjo“, „prie šaltinio nusiplauti atrakino kiautą“, „oro gėrė kaip altorius svėrės“, „grįžti į kiautą po krikšto nuplautas“), galintys kaitaliotis keleriopais prasmingais žodžių junginiais, kurie pasidarę patys. Tos pačios prasmės pasikartojimas kaip šviesos šaltinio bangos iš eilėraščio sklinda ratais. Forma tapusi turiniu, o turinys forma. Matome užbaigtą kūrinį, poeto atrakintą žodį, tik reikalingą rakto atsirakinti. Žodis „it“ („kūdikis“) žaismingai viską nuo teologinio žinojimo pakreipia į poezijos žavesį. Ar apgalvotai, ar patys taip žodžiai susidėję, kokiose vietos ir laiko aplinkybėse ir kiek dirbant, visai neturi reikšmės, nes toks kūrinys yra pats sau tekstas ir pats sau kontekstas, tinkantis bet kokiems laikams, nors parašytas aiškiai iš lietuviškų laukų ir pranciškoniškos dvasios. Ką Maccina surašė į storą knygą „Saulės giesmė“, Andriekus giedote išgiedojo keturių posmų lyriniu eilėraščiu, kurį stebuklu pavadino ir Maccina.

Šio eilėraščio šviesa žavėdama sklinda į visą Andriekaus poeziją, net į jos liūdesį. O ar šiame eilėraštyje atsidusimas ne liūdnas? Ar psalmininkai Dievui nėra vaitoję? Andriekaus liūdesys yra žydras, nes jis toks visas Kristaus, jog labiausiai patraukia kilniadvasiškas bei širdingas šiltumas, virtuoziskai išreikštas trapiais žodžiais. Vienas Dievas tikrai nežino, kiek iš tiesų kuris žmogus savo asmenybės gelmėse yra Dievo. O kam poeziją nustelbia šventųjų vardų minėjimas, atsimintina, kad bet kokie vardai pasitelkiami su visu jų kontekstu savo tekstui pagilinti, todėl papildymas visiems vienodas. Kai Andriekus rašo, kad koplytėlės lentelės išlenktos virš galvos kaip dangus, tai nemažiau poetiška, negu Radausko - skruzdės statosi kaip dangų išlenktus namus. Kita vertus, poezijoje nuodėmės ieškančiam ne vienas ir iš geriausių Andriekaus

eilėraščių gali atrodyti per daug išgrynintas, stingantis žemiškumo. Tačiau toks gal pats ieško tik nuodėmės. O kad galima vienodai gražiai „nusidėti poetiškai“, pamatytume, pavyzdžiui susiradę nors ir keturių skirtingiausių gyvenimus gyvenusių ir skirtingai nusiteikusių poetų eilėraščius: Andriekaus „Naktį“ („Pasilikau tik dangų mėlyną“, p. 50), Salomėjos Nėries - „Rudenį“, rinkinyje „Lakštingala negali nečiulbėti“ (1945) atsidūrusiame lyg ne tame skyriuje, Jono Aisčio - „Bernelį“ iš rinkinio „Užgesę chimeros akys“ (1937), arba Pauliaus Širvio - „Su Nemunu pateka saulė“ variantą, kurį, 1961 m. autoriaus manymu baigtą, bet, kitiems prikalbinus, gadintą, iš jo lūpų tada išsaugoti išmokau atmintinai:

Su Nemunu
Pateka saulė.
Su Nemunu
Leidžias toli.

Prie Nemuno
Mano pasaulis,
Prie Nemuno
Mano šalis.

Su Nemunu
Žemėn įaugom,
Įleidom
Galingas šaknis.

Ir motinos
Lopšį kol saugos -
Iš čia neišdegins
Ugnis.

Tokiais banaliais žodžiais dabar nerašo nė gimnazistė, tačiau šie paprastučiai eilėraščiai neturi nei pradžios, nei pabaigos, net ir turėdami savo sandaras. Juos galima kartoti be galo, atmintinai išmokus, nes jų pradžia ir pabaiga yra pati poezija, kažkas vis lieka nepasakyta. Juos pajutus, nesinori nė klausti, kas poezija, norisi tik džiaugtis, kad ji yra. Ji gali būti ir ne tokia, jos ir yra labai, labai kitoniškos, bet ne visiems privalomu rašyti kaip Vytautui P.

Bložei arba Sigitui Parulskiui. Rimai poezijoje nebūtinai, bet, jeigu vartojami, turi ir savo paskirtį. Ar „Stebukle“ jie patys susidėjo į prasmingus sakinius, nesvarbu, svarbu, kad šitaip dalyvauja turinyje. „Bernelio“ rimai tiesiog prasti, o stebuklas toks: jų prastumo visai nejunti, jausdamas, kad jie čia reikalingi ir kad šiam eilėraščiui geresni pakenktų lygiai taip, kaip rimų nebuvimas iš viso. Tų keturių poetų pavyzdžius miniu ne atsitiktinai, nes jie vieni iš labiausiai savo eilėraščius taisyusių, visi savaip ilgiau ar trumpiau turėję išsiskirti su tėvyne ir visi skirtingų likimų jos tragiškame likime. O racionalių konstrukcijų yra pamėginę ir jie, tik beprasmiška lyginti, nes visų vienodos - ar jos religinės, ar politinės, ar tautinės, ar estetinės... Ne kiekvienas iš racionalumo išeina kaip Osipas Mandelštamas su „Pasagos radėju“. Bet ne kiekvienam, kaip šiems keturiems, paprasčiausiais žodžiais net iš mūsų žemelės pavyksta sukurti žavingos lyrikos. Tokių eilėraščių pasaulis nesupras ir neišvers, net jei išmuktų lietuviškai. Anais laikais demagogišką klausimą - ką iš XIX amžiaus savo poetų jūs galite prilyginti mūsų Puškinui - tuojau nutildydavau klausimu - o ką iš XVIII amžiaus savo poetų jūs galite prilyginti mūsų Donelaičiui ir dar pridėdavau: kiek žmonių mes, maža tauta, valdydama jus, dideles, ištrėmėme ir išnaikinome per šimtmetį, o kiek jūs, didelė, valdydama mus, mažas, ištremiate ir išnaikinate per metus? Keturių poetų gyvenimus gali aprašinėti kaip nori ir kiek nori, tačiau tokių tyrų miniatiūrų sukūrimo paslapties akivaizdoje teisėjas jiems tik Dievas. Todėl ir Putino poezijos vainikas yra gal ši didinga būseną:

Pasilypėk į tą kalnelį
Ir vasaros nakties ramybei
Nulenki galvą.

Andriekaus į tokią būseną mūsų kalneliais pasilypėta su Kristumi. Gyvenime daug esu mąstęs apie Putino „Rūpintojėlį“. Man rodos, per lengvai mėginta tokį eilėraščių nurašyti į panteizmą. Be gilinimosi į Šventosios Trejybės paslaptį šio eilėraščio poetinės mistikos nebūtų buvę. Juk iš bet kokių „atvirų marių“ per bet kokias poetines transformacijas Dievuliu va-

dinamas Rūpintojėlis be jokios papildomos krikščioniškosios emblematikos visada orientuotų į Kristaus kontūrus. Andriekus mėlyno dangaus pasilikimu prašo nepasmerkti poeto, „liūdėt prinokusio“ (p. 26). Jo sugraudintos širdies visa viltis Dieve. „Prinokusio“ taip vykusiai pavartota, jog panaikina „liūdėt“ bet kokį beviltiškumo turinį. Kaip varpa pjūčiai, žmogus prinoko liūdesiui. Kūrinijos kančiose. Eil. „Galaktikos“ (p. 22) pasigirsta galaktikų vaitojimai: matyt, labai skaudu ir besiplečiančiai „Dievo visatai“. Visata gal čia bus ir kaip Dievo kūrinys priklausanti Dievui, ir kaip Dievas visatoje, viso, kas dieviška, visuma visatoje. „Dievo gaiso šviesoje“ („Pervėrimas“, p. 254) perverta Nukryžiuotojo: „O Dieve, Dievulėli, / Kiek Tavyje gėlos!“ (p. 234). Keliuočio žodžiais apie Hölderliną tariant, dieviškumo su žemiškumu ir žemiškumo su dieviškumu žmogiškame susitikime Andriekui kaip „Dievo gaisas“ Kristaus dvasia apšviečia dulkėtas atsiminimų pakeles - šiurkščiausią mūsų tikrovę, baudžiamą, priespaudą, žmonių likimus, darbus, kančias ir džiaugsmus. Vienas gražiausių suvirpėjimų religinėje lietuvių lyrikoje, netikėtai išsiveržiantis iš tradicijos tik žodžio „savižudystę“ pavartojimu, yra eilėraštis „Jei man lemta“:

Tuoj į naują žemę iškeliausiu.
Liks ramybės jūros ir kalnai. -
Pasakyk man, Viešpatie mieliausias,
Ko tos žvaigždės krinta taip dažnai?

Gal jos puola į savižudystę,
Kad išsivaduočiau iš nakties? -
Jei man lemta į tamsybės kristi,
Savo delną krintančiam ištiesk.

(P. 63)

„Viskas Dievo rankoje“ - taip kasdienybės nuvalkiota, jog tik iš savo skaudžių išgyvenimų tai ištaręs tegali atnaujinti ir meniškai įpavidalinti. Gražus Andriekaus talento paprastumas ir sugebėjimas žaisti prasmėmis apgaulingas. Neatidesnis gali to ir nepastebėti, pasiklydęs tarp (kad ir Maceinos priekaištautinų ar panašių) bendrybių sueiliavimo. „Savižudys-

tė“ yra šiurpinantis žodis. Susisieja žmogaus ir visatos prasmė ar beprasmybė. „Krintančiam“ gali reikšti ne tik save, bet apskritai „krintantį“. Gal nebūtina prisiminti Rainer Maria Rilke „kritimus“. „Man“ gal buvo lemta kristi, bet ištiesk, ir „man“ į tamsybės nukristi neleisdamas, savo delną „tam“, kuris krinta ar kris, kad nenukristų, jei nukrisčiau. „Galaktikų vaitojimai“, kada ir žvaigždėlė krinta „į kosmines tamsybės klykdama“ (p. 71), kaip ir pavainikio raudojimas. Per Kristaus kryžių Asyžiaus šventajam nukryžiuotas pasaulis ir jis pasauliui nukryžiuotas, tad giriasi kaip tik tuo kryžiumi. Nors „šiaurėj kryštauja pašvaistės“, bet jis negali meluoti: dramą regėti šiurpu, ir geriau būtų laukti žolelės ramybės, kad visi sakytų, „kaip lengvai ta žolelė miršta“...

Kartais eilėraštis išaiškėja tik per variantus ar vietą rinktinėje. Pavyzdžiui, gal ir be reikalo taisytas „Auka“:

Padangė be žvaigždžių.
Ir niekas nebugundo.
Dabar lengviau girdžiu
Aš tavo skundą.

Dabar tikrai matau,
Jog mum šviesos užteks.
Kai paaukojau tau
Visų naktų žvaigždes.

Ar to dar nežinai,
Kad manyje verki? -
Išplėšiau kruvinai
Vidurnakčių akis.

(„Dvidešimto amžiaus lietuvių poezija“,
1991, t. I, p. 636)

Tokio gryno krislo tiesiog nesinori ardyti. Jis ne tik skaudus, bet ir neaiškus. Tik ar nuo to slaptingas grožis mažesnis? Juk neaiškiausias mūsų poezijoje vienas gražiausių Maironio eilėraščių „Užmigo žemė“, kur poetas aiškiai įveda į labirintą. Čia visai ne dvasininko drabužiai kalti. Savo šalčiausius eilėraščius, man rodos, Putinas parašė su profesoriaus drabužiais. O Andriekaus šis eilėraštis nuskaidrėja

ne nuo taisymo ir pavadinimo pakeitimo iš „Aukos“ į „Kai paaukojau tau“ (p. 92), bet, kaip ir kitas neaiškus perlas „Ašara“ (p. 85), nuo patekimo rinktinėje į skyrių „Nemuno žeme, žeme raudų“.

Gal Andriekaus rūpestis prašo krintančiam ištiesiti tą ranką, kuri parėmusi Rūpintojėlio galvą. Prsiminkime Putino didingąjį imperatyvinį galvos nulenkimą - ne vasaros nakčiai, o tos nakties ramybei. Kristaus ilgesiu poetas ieško visagalės rankos ant gimtosios žemės kryžių, rūpintojėlių, senkapių, spragilų, ražienų ir kitų simbolių. Šiandien rašytojai spaudoje iškelia kaip lietuviškos dvasios išsiskleidimą Dieve Antano Baranausko „Anykščių šilelį“. O ar nereikėtų iškelti ir Jurgio Baltrušaičio „nusilenk žemiau rugienai“? Andriekus sakosi laimingas, kad galėjo gyventi tarpukario nepriklausomoje Lietuvoje su jos peizažais ir papročiais. Aš taip pat laimingas jos užaugintas... Anos tikrovės tapatumą esame atsiminimais išlaikę ir Baltrušaičio, ir Brazdžionio, ir Andriekaus, ir Bradūno, ir mano kartos... Kiekvienas savaip, tačiau visiems kraujyje dainuoja tas Aisčio ilgesingas sopulys. Kokia ji būtų šiandien, jeigu pusę šitokio šimtmečio būtų ne priespaudos siaubta ir keista, o natūraliai kilusi į dvidešimto amžiaus galą iš to, ką mes visi tada esame matę ir išgyvenę? Kitoms kartoms gal tai ir nesuprantama. Tai kelių generacijų tragedija. Man šiandien, Kazio Bradūno žodžiais, „lyg darytų širdies operaciją“, kai, tarsi kokia antikinė Troja, atrausiamą iš viso pasaulio svetimybų apnašų ir mums aiškinama netgi tai, ką mes nešiojamės savo atsiminimuose ir sapnuose, kurie ir Lietuvoje mus gyvus išlaikė. O kai kitos kartos žiūri į juos kaip į psichoanalizės tevertą muziejų ir, lyg Andriekaus žvaigždės, „puola į savižudystę“ arba, anot Rimvydo Šilbajorio, lyg Aisčio saulė „užmarin be rūpesčio nuėjo aukso tiltu“, kartais pasijunti lyg po operacijos pabudęs: ar šis ir tokios priespaudos šimtmetis mus ko nors išmokė, ar per kitus nepasiskubinome į savo savimonės susilikvidavimą patys? Juk net savo poezijos mes dar nesame pažinę ir tebesiblaškome po svetimųjų primestą su kitomis palyginimų kompleksą, lyg ne savo žemėje būtume gyvenę ir savo kovų nebūtume turėję. Povilas Gaučys savo atsiminimuose („Tarp dviejų pasaulių“, 1992)

stebisi, kad tokia gausi lietuvių bendruomenė be kūrybos žymių sutirpsta Pietų Amerikoje. Tikrai galima nusigąsti: trečdalis tautos svetimose šalyse, net Antrojo pasaulinio karo nublokštieji, neišugdė beveik nė vieno ne Lietuvoje gimusio žymesnio poeto, galinčio savo kūryba gyvastingai įsiterpti dabar į Lietuvos literatūrinį gyvenimą ar negyvenimą. Ką ir kalbėti apie kataliką poetą. Tai šurpus faktas, tačiau tai tragiška tikrovė. Jaunas išvažiavęs iš Lietuvos, nebe jauname amžiuje Andriekus sugrįžta jaunesnis už jaunuosius. Ir toks pat nežinomas kaip Algimantas Mackus ar Liūnė Sutema ta prasme, kad, būdamas tėvynėje, nepradėjo spausdintis, visas „iš ten“. Tiek nenustelbtas teologinių universalijų, jog nematytų savęs kaip poeto ne savo tautoje.

Andriekaus Rūpintojėlis žiūri į dabartinio pasaulio dramą su kelių šimtmečių mūsų generacijų veidų bruožais, „į mūsų vargą nusileidęs“ (p. 243) ir susisielojęs dėl to, ką mes vienas kitam padarę. Brazdžionio „žydro veido kaip žydras dangus“, Aisčio „ir veidas, pilnas sopulio, tyru dangum giedrėjo“ dieviško mėlynumo analogijose tarp šiuolaikinės literatūros griozdiškų fantasmagorijų, brutalaus nihilizmo, nepadoriausių pasaulinio lygio pretenzijų išsipasakoti, kaip visi vienodai „apsikabinę dykumą“, Andriekaus nuoširdžiam graudulyje mėlyniau pabrauktas tik vienas klausimas: kur kristi - į savižudystę ar į Dievo delną?

Andriekaus geriausiuose eilėraščiuose pagaunamas tas „nedalomas būties vientisumas“, anot Vytauto Kubiliaus („Dvidešimto amžiaus lietuvių poezija“ t. I, p. 7), ir išlaikomas dabartinės lietuvių poezijos lygyje, pvz., „Tegul dar mūsų džiaugsmą slepia po sniego antakiais kalnai“ (p. 24), „Ir išbudusių žvaigždynų mirgulys / Sidabru papuošia mano plaukus“ (p. 27), „Aplink saulę erškėčių vainikas, / O manyj jo spygliai“ (p. 43), „Aš klosiu Tau po kojų rykštes, / Kuriom plakei mane“ (p. 133), „Tau nuo kryžiaus Dievą nukabinus, / Liovėsi žvaigždynai keikti mus“ (p. 136), „Lakštingalom virpėjo mėnesiena“ (p. 207). Kas kito būtų nuskandinta metaforose, Andriekaus vaizduose netikėtoms asociacijoms panaudojamas kaip paprastas abstraktus ir konkretus junginys, peizažo detalės ir atsiminimo fragmento skoningas

suderinimas, pvz., „Nebėra grįžimo į ganyklų nuošalytę“ (p. 72), „Su ašarom, giesmėm, prie lango jurginu“ (p. 101), „Ir tematė skausme Kristaus veidą / Išduotos žemės lygumos“ (p. 137). Dievas rytą su galinga jėga iškelia saulę, tačiau „vyzdžiai net rytmetinės saulės išverkti“ (p. 138) ir „Aš nieko kito neturiu, kaip tik tas rykštes“ (p. 133). Pratarinėje poetas taikliausiai apibūdina tokį sopulį, sakydamas, kad „beveik visą gyvenimą praleido toli nuo savo tėvynės, išjausdamas visas jos širdgėlas“ (p. 9). Iš tų išjautimų ir geriausios kristolinio skaidrumo ir trapumo jo lyrikos žavesys, pvz., „Kas bus vėliau“, „Naktį“, „Žara“, „Stebuklas“, „Galaktikos“, „Gintarinė pilis“, „Šventovė“, „Jei man lemta“, „Liepsnelė“, „Ašara“, „Vėlinės“, „Žemė kryžių ir madonų“, „Daina“, „Tie žmonės“, „Gegutė“, „Voratinkliai“, „Fontanas“, „Šešėliai“, „Žolė“ ir kiti. Andriekų turėtume minėti ne sugrįžimo ar sukaktuvių proga, o nuolatos.

Čia nekalbėta apie paskutinį skyrių „Balsai iš anapus“, istorinį ir epinį, dėl kurio spaudoje yra pasirodę polemiskų vertinimų, o ir pats poetas linkęs savo kritikams lyg pritarti. Man rodos, su šiuo skyriumi laukia eilės dar viena iškilusi visos mūsų poezijos abipus vandenyno problema - istorinė tematika poezijoje ir jos sprendimai. Bekompromisiniu požiūriu.

Kai kurių kritikų priekaištauta, kad Andriekus rašęs lyg ne dvidešimto amžiaus pabaigoje, o pradžioje gyventų. Manau, į tokį priekaištą poetas yra atsakęs eilėraščio „Jau ta diena arti“ (p. 14) eilute: „Aš aukso amžių liudiju“. Nors pabaigia gal šios mūsų dienos, gal visų ateities viltimis, tačiau iki tol dar taria:

Sakau tiktai, ką jaučia
Graudulyje širdis,
Ką giesmėmis apreiškė paukščiai
Ir žvaigždėmis naktis.

Pasisako aukso amžiaus be poezijos paliudyti negalys. Pati poezija nejučiomis tampa aukso amžiumi. Visų amžių visi poetai savo poezija liudija nesibaigiantį aukso amžių. Andriekaus lyrikos intonaci-

jos - tai ištisinis giedojimas, išsiskiriantis žydro intymumo "visatos gedulu" iš mūsų religinės poezijos. Eiliavimas atrodo tradicinis, tačiau vieno skiemens praleidimu eilutėje, eilučių pailginimu, kaitaliojimu poetas jausmingai, bet taip užslėptai gieda savo giesmę, jog dabartinių triukšmų apkurtintieji gali jo nė neišgirsti. Antanas Maceina aiškino, kad altoariaus pridengimas šydu simbolizuoja, kiek žmogus pajėgtų priimti Dievo, Vytautas Landsbergis - kad Čiurlionio „Bičiulytė“ galėtų būti ne tik saulės dėjimas į rankas, bet ir rankų dėjimas prie saulės. Tad gal dar turėtume daug ką aiškintis ir dėl Putino „Rūpintojėlio“, ir dėl Andriekaus Rūpintojėlio. Klausimas nebent kiltų, ar visi Andriekaus eilėraščiai liudija aukso amžių. Tačiau tai vėl - visos mūsų poezijos problema.

Man graudu žiūrėti spaudoje į nuotraukas, kur kunigas Leonardas Andriekus laidoja mūsų poetus. Faustą Kiršą, Joną Aistį... Bet man aišku, kad poetas Leonardas Andriekus, atlaikęs priekaištą „nusidėti poetiškai“, juo ir mūsų poetus patikrino. Mūsų literatūros istorija perrašinėjama, mūsų rašytojai perlaidojami. Vydūnas, Krėvė, Nėris... Vaižganto kaulams abiejose nepriklausomybėse sunkiausia, nes kitiems tada jo tartieji žodžiai - tegul ilsisi ramybėje - gal bus dabar sulaužyti jo paties atveju dėl testamento sulaužymo. Juk „atrakciją“ į savo testamentą įrašė pats Vaižgantas... Užtat lengviausia Broniaus Krivicko kaulams. Mūsų didžiausias poetas Kristijonas Donelaitis nepaliko savo veido, užtat nė mažiausias dabar negali išspausdinti eilėraščio be nuotraukos, kurie ilsėsis spaudos puslapių ramybėje. Dar lietuvių poezijos reikalingiems. Literatūros istorijoje tegu išlieka mėlynas dangus, o rašytojų perlaidojimuose sugraudinta širdis, nes tokio literatūros istorijos perrašinėjimo ir tokio rašytojų perlaidojimo dar nėra buvę. Pasaulyje, kur kapitalistiniame vyksta didžioji komunizmo statyba, o komunistiniame - didžioji kapitalizmo statyba ir amžiaus auksu griaunamos mūšiuose nyksta mažos tautos su Dievo garbei joms duotais veidais.

TARP LOGIKOS IR TIKĖJIMO

JAN PARYS kalbina JÓZEFĄ MARIA BOCHEŃSKI

Ar įmanoma šiandien plėtoti tomizmą ir ką tai reikštų?

Papasakosiu Jums anekdočiuką. Kartą viename kongrese referuoju savo atradimą, kad nėra labiau nearistoteliškos logikos už scholastinę. Atsistoja kažin koks jaunas profesorius, pasaulietis, bet iš katalikiško universiteto, ir sako: „Tėvui, kaip tomistui, privalu...“ Aš sakau: „Pala, pala, filosofas niekada nėra -istas.“ O visi jėzuitai net suvaitojo. Jei kas nori, tai esu tomistas ta prasme, kad pripažįstu principinę Tomo poziciją, tačiau nesirengiu daryti jokio tomizmo, netgi jo nemėgstu. [...]

Bet ar apskritai galimas grįžimas prie praeities mąstytojų?

Tas grįžimas filosofijoje yra faktas, kitaip negu gamtos moksluose. Kodėl taip yra, kaip tai įmanoma? Manau, pagrindinė priežastis ta, kad filosofijoje nėra pažangos, jei kalbėsime apie principines išvagas. Būti tomistu reiškia pritarti ne šv. Tomo pažiūroms, bet jo principinei filosofinei pozicijai. Žinoma, reikia savęs paklausti: kokia toji pozicija? Šv. Tomas iš principo buvo aristotelininkas. Jis tikrai pasakytų: nesu tomistas. Jis laikė save aristotelininku filosofijoje. O teologijoje - augustinistu. Šv. Tomo priešini-

mas šv. Augustinui yra nesąmonė. Tomas tikriausiai yra vienas didžiausių augustinistų istorijoje. Būti tomistu reiškia būti aristotelininku, tai reiškia būti natūralistu ir nuosaikiu racionalistu. Tačiau šv. Tomo filosofijoje yra šio to daugiau. Yra dalykų, kurių, pavyzdžiui, aš iš jo neperėmiau. Yra pora lašų neoplatonizmo, kuriuos jis įvarvino, nes turėjo keblumą dėl religijos, dėl teologijos. Aš, pavyzdžiui, negalėjau suvirškinti ketvirtojo Dievo buvimo įrodymo - jis visai be ryšio, yra neoplatoniškas, ne aristoteliškas. [...] Tuo tarpu principiniu proto ir tikėjimo santykio klausimu, priešingai negu daugelis neotomistų, kaip šv. Tomas manau, kad tarp šių sričių negali būti prieštaravimo.

Pažinimo ir tikėjimo santarvė?

Taip. Šiuo atžvilgiu esu įsitikinęs Tomo požiūrio šalininkas. O kalbant apie filosofijos sintezės įjungimą į teologijos [sintezę], negaliu juo sekti, nes kaip analitinis filosofas netikiu filosofinės sintezės galimybe. Tai neįmanoma, nes nėra bendros filosofijos sintezės. Jei sutikčiau su tuo, ką po šv. Tomo pasakė jo interpretatoriai, tai būtų visiška katastrofa. Pagaliau laikyti tiesa visa, ką kas nors yra pasakęs, neverta filosofo. Filosofas pats turi judinti smegenis.

JÓZEF MARIA BOCHEŃSKI OP (1902-1995) - logikas ir filosofas. 1935-1940 m. logikos profesorius Popiežiškajame *Angelicum* universitete Romoje, vėliau Fribūro universiteto filosofijos fakulteto profesorius ir dekanas (1950-1952), universiteto rektorius (1964-1966). Dėstė įvairiuose Amerikos universitetuose. Buvo pripažintas vienu geriausių marksizmo žinovų. 1957 m. Fribūro universitete įkūrė Rytų Europos institutą, kuriame studijavo dauguma sovietų filosofijos specialistų Vakaruose. Svarbiausias veikalas - logikos istorija „Formalioji logika“ (*Formale logik*, 1955). Daug dėmesio skyrė didaktikai, išleido kelis forma-

liosios logikos vadovėlius, septyntomę sovietinės filosofijos bibliografiją, knygas „Bibliografinis įvadas“ (*Bibliographische Einführungen*, 1948), „Šiuolaikinė Europos filosofija“ (*Europäische Philosophie der Gegenwart*, 1947), „Šiuolaikiniai mąstymo metodai“ (*Die Zeitgenössischen Denkenmethoden*, 1954). Vienas įdomiausių veikalų - „Religijos logika“ (*The logic of Religion*, 1965).

Spausdinamas ištraukas iš lenkų žurnalisto bei politiko Jan Parys pokalbių su tėvu Bocheńskiu Fribūre 1986 m. (žr. *Między Logiką a Wiarą*, 1992) iš lenkų k. vertė *Saulius Drazdauskas*.

Ką turėtų reikšti proto ir tikėjimo santarvė?

Kad nėra prieštaravimo.

Bet kas prie ko turi prisitaikyti? Tikėjimas prie proto ar protas prie tikėjimo?

Ne, taip klausti negalima. Tiriame gamtą, kita vertus, turime tam tikrų duomenų iš tikėjimo, kuriuos plėtojame teologijoje. Darome prielaidą, kad prieštaravimo neturi būti. Jeigu yra, vadinasi, tai koks nors nesusipratimas.

Tad kur gi daryti pakeitimus?

Vienur ir kitur. Teologija taip pat yra žmogaus gaminys, ar ne?

Kalbėdami apie proto ir tikėjimo sutarimą, turime galvoje mąstymo dėsnius ar mąstymo gaminius?

Abiejų sričių rezultatus. Nėra teologinės logikos, nebent ta prasme, kad joje negalima naudoti daugia-

valentės logikos. Bet ir ši logika yra žmogiška logika. Daugelis protestantų teologų mano, kad tikėjimas yra kažkas dieviška ir kad reikia mąstyti apie jį dievišku būdu. O mąstome juk mes, žmonės. Nėra kitokio mąstymo, išskyrus žmogišką. Vadinasi, žmogiškas mąstymas gali klysti.

O koks viso to santykis su apreiškimo kategorija?

Kas yra apreiškimas? Tai abstraktus žodis. Pamatinė filosofijos taisyklė reikalauja tai, kas abstraktu, atvesti prie to, kas konkretu. Taigi turime kalbėti apie apreiškėtus teiginius, t. y. laikomus teisingais, nes juos pranešė Dievas. Bet tai yra teiginiai. Žmogus iš prigimties nori tuos teiginius sutvarkyti, kad tarp jų nebūtų prieštaravimų, žiūri, kas iš jų išeina, ir kuria sistema. Vėliau ta sistema lyginama su tuo, ką žinome apie pasaulį mokslo dėka. Žiūrime, ar neatsiranda kokių nors prieštaravimų. Užduotis - tuos prieštaravimus pašalinti, padaryti tvarką. Šia prasme daroma prielaida, kad prieštaravimo nėra.

Józef Maria Bocheński lėktuve „Cessna 172“. 1983

Kodėl daroma tokia prielaida? Mat pasaulis buvo sukurtas Dievo, ir jei gerai pasaulį perskaitome, tai kaipgi gali būti prieštaravimas tarp apreiškimo ir pasaulio? Iš principo ginu intelektualinį optimizmą.

Kokia prasme šiame kontekste kalbama apie protą?

Protas - tai filosofija, mokslas. Pažinimas, nepriklausantis nuo tikėjimo. „Religijos logikoje“ fiziką palyginau su teologija. Nepaisydamas Tomo, manau, kad teologija panašesnė į fiziką negu į matematiką, kitaip sakant, ji elgiasi ne dedukciškai, o redukcistiškai. Fizika turi bandymų duomenis ir tuos duomenis aiškina dėsnių ir teorijų pagalba. Teologija vietoj bandymų duomenų turi apreiškintus duomenis, dogmas. Tos dogmos aiškinamos teologinių teorijų pagalba. Loginė struktūra yra panaši ir abiem atvejais gali būti apgaulinga.

Ar kalbėdami, kad tas protas - tai filosofija, kreipiame dėmesį į konkrečių mokslų pasiekimus?

Taip. Viskas kartu - tai filosofija aristoteline prasme. Šv. Tomo pozicija iš principo optimistinė. [...]

Taiigi kas yra Tomas šiandien?

Šv. Tomas norėjo padaryti visko, ką Bažnyčia pasiekė, sintezę. Anuomet jis buvo vienas geriausių Bažnyčios Tėvų žinovų. Tai atmintinas Šventojo Rašto komentatorius ir kartu vienas žymiausių aristotelininkų istorijoje. Būtent tai jam teikia ypatingą vietą Bažnyčioje. Kiti kūrė savo sistemas, o jo lūpmis kalbėjo Bažnyčia. Todėl šv. Tomo darbą reikia tęsti. Tačiau priimti ne viską, ką yra pasakęs jis, juo labiau jo įpėdiniai, o tik principinę poziciją. [...]

Vatikano II Susirinkimas nurodo naudotis tyrimo metodu pagal šv. Tomą, bet nenurodo priimti jo filosofijos.

Negali. Galėtų rekomenduoti, bet negali nurodyti. Bažnyčia niekam negali nieko panašaus nurodyti. Bažnyčia egzistuoja, idant skelbtų tikėjimo tiesas, ne filosofijas. Savo filosofijos istorijos vadovėlyje išnag-

rinėjau virš trisdešimt filosofinių sistemų; tik šešių iš jų katalikas negali priimti.

Ar Bažnyčia gali nurodyti metodą?

Ne, tik rekomenduoti. Šv. Tomas užėmė Bažnyčioje ypatingą vietą kaip tas, kuris savo jėgas atidavė Bažnyčios pasiekimų sintezei kurti.

Vatikano II Susirinkimas buvo po daugelio amžių.

Tas tiesa, tačiau teologai privalo bent jau žinoti, kad Bažnyčioje pirmasis laikotarpis buvo vaisingiausias. [...]

Kuo pasireiškia filosofų mentaliteto pasikeitimas, filosofinės problematikos pasikeitimas, žvelgiant į XX amžiaus filosofiją nuo pradžių iki dabar, tai yra daugiau kaip per aštuoniasdešimt metų?

Čia yra daug dalykų. Yra analitinė pozicija. Žmonėms pasidarė gana didelių sintezių, tai labai aiškiai matyti Moore'o, bet ir Husserlio filosofijoje. Tai pirmas dalykas - perėjimas nuo sintezės prie analizės. Dabar išgyvenu tam tikrą krizę ir į fenomenologus pradėdau žiūrėti atlaidžiau. Manau, kad tai analitikų rūšis, tiesa, jaunesnieji broliai, bet vis tiek tai analizė. Antras dalykas - posūkis į objektą. Tai labiausiai matyti Husserlio veikaluose, bet taip pat labai matyti Bergsono antruoju laikotarpiu. Trečia, ką laikau labai svarbiu dalyku, yra naujas santykis su logika. Tai nėra visiškai visuotina, bet daugeliu atveju logika pripažįstama kaip šiuo tuo svarbi. Toliau - tai atsitiktinis dalykas - XX a. išsivystė meilės filosofija, (pvz., Sartre, Freud). Jos nebuvo nuo Renesanso laikų. Taip pat plėtojosi kalbos filosofija ir matematinė logika, dar XIX a. buvusi visiškai ezoteriškas pažinimas. Ją išmanė tik keletas matematikų. Dabar ji tapo filosofijos dalyku. Mano nuomone, tai visiškai nauja. Lūžis, panašus į tą, kurį turėjome Renesanso laikotarpiu.

Taiigi analitinės filosofijos tikslas yra analizė, bet žmonės dažnai laukia iš filosofijos daug daugiau. Turbūt

negalima filosofijos redukuoti į kalbos neaiškumų aiškinimą. Ar sąvokų sutvarkymas gali pakeisti mūsų pasaulėžiūrą, jei paradigma liks ta pati? Ar analitinė filosofija gali pasakyti ką nors apie pasaulį, jei ji vien tvarko empirinių mokslų teiginius?

Ką esminga galime duoti žmonijai mes, analitikai? Tai yra kokiu laipsniu galime praversti žmonėms, turintiems savo pasaulėžiūras, nes kiekvienas žmogus turi kokią nors pasaulėžiūrą? Analitinė filosofija turi dvi funkcijas. Pirmiausia tai pagalbinė disciplina, būtent teikianti aiškumą sąvokų ir metodų analizės pagalba. Todėl scholastai vadino filosofiją „teologijos tarnaitė“. Naujųjų laikų filosofai ne kartą dėl to piktinosi, ir tai nekeista, nes jų filosofija buvo pasaulėžiūrų, konkuruojančių su religija, kūrimas. Joks matematikas nesijaučia įžeistas, kad astronomas panaudoja jo rezultatus. Nematau priežasties, dėl kurios analitinis filosofas turėtų pykti ant teologo, besinaudojančio jo analizėmis. Keblumas tas, kad dabar teologai, kaip girdėjau, mano, kad net šokio menas jiems svarbesnis už filosofinę analizę. Verta užsiminti, kad būtų gerai, jog visi mokslininkai turėtų filosofinę išsilavinimą - taip, kaip buvo Viduramžiais. Juk filosofija yra ne tik teologijos *ancilla*.

O antra filosofijos funkcija?

Antra - tai demoniška funkcija, kuriai asmeniškai atsidavinėjau su užsidegimu, tai prietarų griovimas, laužymas. [...] Tačiau nemanau, kad filosofija galėtų būti ramstelis pasaulėžiūrai. Lygiai taip pat nemanau, kad įmanoma sukurti didelę filosofinę sintezę, kurią būtų galima įjungti į teologinę sintezę. Tokių filosofinių sintezių mes nepajėgūs pateikti.

Kada prasidėjo šiuolaikinė filosofija?

Keturiasdešimt metų skelbiu tezę, kad Naujieji laikai baigėsi apie 1900 metus ir mylių akmenys, žymintys lūžį, yra Bergsono *Données immédiates de la conscience*, Husserlio *Logische Untersuchungen*, Moore'o *The Refutation of Idealism*. Mes gyvename naujoje

epochoje. Ne ta prasme, kad visa, kas seniau, būtų pražuvę. Pavyzdžiui, tarpukaryje klestėjo seno tipo idealizmas ir įvairūs pozityvizmai, bet, taip sakant, visuotinis temperamentas, visuotinė pozicija visiškai kitokia. Tai ne tik pasikeitimas, tai sąskaitų suvedimas su praeitimi. Jis, žinoma, sunkiai skinasi kelią, o kai kuriose tautose, ypač vokiečių, labai sunkiai. Manau, kad gyvename naujoje epochoje, kad apie 1900 metus eina dviejų laikotarpių riba. Naujaisiais laikais tris amžius nebuvo logikos, neįtikėtinas loginis skurdas. Didieji filosofai, kaip antai Kantas, Hegelis, būtų pražuvę per pirmą semestro egzaminą pas scholastus ir stoikus. Taip pat nėra ontologijos, o jei yra, kaip Kanto, tai pasigailėk, Dieve! Nėra kalbos filosofijos nei meilės filosofijos. [...]

Vadinasi, jūs, tėve, atmetate visus Naujųjų laikų filosofijos pasiekimus?

Naujųjų laikų epochą kaip visumą laikau tamsia, tamsiu skersgatviu, akligatviu. Bet, žinoma, yra išimčių. Pavyzdžiui, daug vertingų dalykų analizės srityje yra Hume'o, net Kanto bei Hegelio filosofijoje. Be to, yra vienas filosofas, kurį visi analitikai labai vertina - Leibnizas. [...]

Gerai, bet su kuo dar analitinės orientacijos šalininkai užmegztą kalbą?

Yra toks cistersų vienuolynas Prancūzijoje *Royumont*, kur vyksta filosofiniai susiejimai. Ten net alaus stiklinės negalima gauti, visą laiką reikia filosofuoti. Kartą ten visai savaitei uždare mus, dvidešimt filosofų. Buvo Quine, buvo Austin, buvo Ryle, buvo Sartre, Bachelard ir t.t. Kiekvienas analitikas pradėjo arba baigė Aristotelium. Jis yra analizės meistras, ir metodą iš esmės dažnai imame tiesiog iš Aristotelio.

O po Aristotelio?

Visa jo tradicija. Stoikai, scholastai, Leibnizas.

(...) *Ricoeuras šiandien yra skaitomas.*

Baikite. Jis buvo gana veiksnus filosofijoje, kol

nenupuolė ta savo knyga apie Freudą.

Ar galime filosofiją redukuoti į ženklų analizę?

Ne, tikrai ne.

O į sąvokų analizę?

Taip. Filosofija taip pat yra kalbos analizė, bet pirmiausia sąvokų analizė.

Ar šis jūsų požiūris nėra panašus į Gadamerio nuomonę, pareikštą knygoje „Filosofija kaip sąvokų istorija“?

Šitos neskaičiau. Bet skaičiau jo didįjį veikalą „Apie tiesą ir metodą“, ir man to buvo iki soties.

O jo tvirtinimas, kad dualizmas objektas-subjektas yra neteisėtas, nes tai tie patys vieno reiškinių aspektai?

Keistas tvirtinimas, tai reikėtų įrodyti.

Tai svarbi tezė. Manau, kad Gadameris kartu vengia ir lingvistinių kraštutinumų, ir subjektyvizmo.

Sprendžiant iš to, ką mačiau, jis to neįrodinėja. Neseniai su juo vakarieniauau ir pasakiau: „Pone Gadameri, jūs esate filosofijos Picasso.“ (Nežinau ar žinote, kad jis pradėjo nuo labai rimtų darbų, visai protingai, apie Aristotelį ir t.t.) Klausia: kodėl? Sakau: Picasso taip pat moka tapyti, tiktai nenori. Jis turi, mano nuomone, subjektyvistinių prietarų.

Vienas pastarųjų jūsų veikalų vadinasi „Religijos logika“. Kas ta religijos logika? Kokia buvo veikalo parašymo intencija? Ar yra tokia sritis kaip religijos logika?

Paklausiau savęs: kada logika egzistuoja ir kokioje srityje? Atsakiau, kad egzistuoja, jei įvykdytos dvi sąlygos. Pirma, jei toje srityje egzistuoja savita kalba, ir antra, jei toje kalboje yra aprašomųjų teiginių. Galbūt dabartinėje logikoje būtų galima sukurti kalbos, kurioje nėra aprašomųjų teiginių, logiką. Tačiau jei kokioje nors srityje egzistuoja kalba ir toje

kalboje, be kita ko, yra ir aprašomųjų teiginių, tai sričiai galime kurti logiką. O religijos kalba, be abejonės, egzistuoja, taip pat religijoje esama teiginių, kurie turi tam tikrą *credo*. Todėl manau, kad religijos logika yra galima, ir mėginau ją sukurti.

Ką atitinka jūsų išskirtos trys religijos logikos dalys?

Tris bendrosios logikos dalis. Pirmoji užsiima klausimu, ką reiškia religinės kalbos išraiškos; tai religijos semantika. Antra dalis, nelabai išplėtota mūsų laikais, - religinės kalbos struktūros tyrimas. O trečioji aptaria racionalųjį elementą, tikėjimo pagrindimą, tai, ką scholastai vadino *preambula fidei*. Trys religijos logikos skyriai atitinka tris bendrosios logikos dalis: semantiką, formaliąją logiką ir metodologiją.

Formalioji logika tyrinėtų samprotavimų būdą?

Taip. Tai pagrįstų loginių skaičiavimų teorija, be kita ko, ir silogistinių modusų, negana to, puikus sąvokų analizės įrankis.

Metodologija užsiiminėtų prielaidomis?

Metodologija analizuoja samprotavimus, faktiškai taikomus tam tikrai sričiai. Man atrodo, kad proto atžvilgiu sveikas žmogus negali be jokio pagrindo priimti teiginių, kuriuos laiko sau svarbiais.

Pagrindas gali būti patyrimas arba samprotavimas.

Patyrimas yra pagrindimas. Galima grįsti patyrimu, galima - samprotavimu. Pagrindimas negali įrodyti tikėjimo, bet padaro, kad jis nenukrinta iš dangaus. Tikėjimas, tiesa, priimamas valiai spaudžiant, bet tas valios aktas turi būti kaip nors pagrįstas, ir tas dalinis pagrindimas yra logikos dalykas.

Koks yra tas dalinis pagrindimas? Ar jis turi būti racionalus?

Turi būti racionalus.

Tačiau sakoma, kad tikėjimas duotas per malonę.

Tai kitas dalykas. Šv. Tomo tikėjimo apibrėžimas yra toks: tikėjimas yra proto, intelekto aktas, įvykdytas spaudžiant valiai, kuriai padeda malonė. Bet malonė nėra fenomenali. Mes nežinome, ar turime malonę, ar ne. Fenomenų lygmenyje, vieninteliame prieinamame filosofui, turime reikalą tik su valia, ir tik į tą valią atsižvelgiama, kai žmogus nutaria tapti budistu, komunistu ar kataliku. Sprendimas yra laisvas, bet turi būti kaip nors pagrįstas, koku nors patyrimu arba samprotavimu.

Taip pat svarbus principų priėmimas, pvz., islame arba krikščionybėje.

Taip, tai svarbus klausimas. Į ką žmogus atsiverčia? Žmonės paprastai mano, kad atsiverčiama į teiginį „Dievas egzistuoja“ ar ką nors panašaus. Mano nuomone, taip nėra. Žmogus atsiverčia ne į dalykinę dogmą, bet į metakalbinį teiginį, kurį vadinu „meta-dogma“. Katalikų tikėjime tas teiginys skamba taip: „Tai, ką Dievas apreiškė ir ką Bažnyčia teikia tikėjimui, yra tiesa“. Prie to priduriami nurodymai ir kriterijai, rodantys, kokie teiginiai turimi galvoje. Katalikų tikėjime šitie nurodymai suformuluoti labai tiksliai ir yra sintaksinio pobūdžio. Visas religinės pasaulėžiūros turinys plaukia iš metadogmos ir tų nurodymų vartojimo.

Žiūrėkite į mane skeptiškai. Matau, kad turite klausimų.

Prie tikėjimo einame per valios aktą, kuris gali remtis arba samprotavimu arba apreiškimu?

Ne. Kas tai yra apreiškimas? Apreiškimas - tai tam tikro antgamtinio veiksnio, Dievo ar Budos, veikimas, kieno nors, kas mums pateikia tvirtinimus. Galima remtis apreiškimu tik tuomet, kai veiksnys pripažįstamas episteminiu autoritetu.

O mistiniai patyrimai?

Tai patyrimas.

Patyrimas?

Mistikui tai tiesioginis Dievo, taigi ir metadogmos, patyrimas. XX amžiuje turime puikų darbą šia tema - Bergsono *Les deux sources de la morale et de la religion*. Tai epochinis veikalas. Jis dirbo prie jo 25 metus. Jis sakosi esąs empirikas, netikįs jokiais įrodymais, taip pat Dievo buvimo įrodymais. Bet yra žmonių - tai mistikai, - sakančių, kad turi Dievo patyrimą. Reikia pažiūrėti, ko tai verta. Jis ėmė tirti visus mistikus, kokius tik galėjo rasti. Pradeda nuo graikų mistikų ir nustato, kad nėra priežasties jais tikėti. Paskui pereina prie indų ir tvirtina juos esant geresnius už senovės graikus. Žydų - dar geresni, tačiau tikri mistikai yra tik krikščionių. Atminkime, kad Bergsonas buvo žydas. Išanalizavo keletą krikščionių mistikų, tarp kitų šv. Teresę, šv. Kotryną, šv. Kryžiaus Joną. Visais atvejais įrodymas tas pat: tai buvo ypatingai protingi ir ypatingai dori žmonės, iš mistizmo negavę jokios naudos. Priešingai, jie buvo persekiojami laukiniais būdais, pavyzdžiui šv. Kryžiaus Jonas. Mistikai tvirtina turėję Dievo patyrimą. Nėra priežasties jais netikėti, mano Bergsonas.

Tas Dievo patyrimas buvo racionalus ar neracionalus?

Ką norite tuo pasakyti? Patyrimas niekada nėra racionalus. Nebent ta prasme, kad kas nors yra racionalu tuomet, kai suvokiame. Jei patiriu, kad sėdžiu, tai racionalu. Mistikai, anot Bergsono, taip pat patiria Dievą. Aš esu vargšas nusidėjėlis ir niekuomet Dievo nesutikau. Maža to, įtariu, kad daugumos tikinčiųjų situacija panaši į mano. Paprasti tikintieji turi tik vieną patyrimą, būtent apreiškąjo teksto. Tai reikia aiškiai sau pasakyti. Kas mums duota, tai tekstai, popieriaus gabaliukai su įvairiais užrašais.

Turime patyrimą šventųjų tekstų dėka, ir kas toliau?

Turime tekstus. Ir turime turėti kokį nors pagrindą tų tekstų autoritetingumui pripažinti.

Gal būtent tai teikia mistinis patyrimas?

Tokiems žmonėms kaip šv. Teresė, bet ne man. Aš, deja, šitokio patyrimo neturiu ir įtariu, kad mano broliai krikščionys jo irgi neturi.

Taigi suprantu, kad tai pripažinimas: geriau tikėti negu netikėti.

Ne, aš tiesiog nesugebu kitaip mąstyti.

Kokiu pagrindu turime pripažinti tuos tekstus?

Tai svarbus klausimas. Yra daug tikėjimo pagrindimo teorijų. Pasižiūrėjęs į jas, manau, kad tik dvi galima išlaikyti: autoriteto teoriją ir religinės hipotezės teoriją. Autoritetą Švietimo žmonės apšaukė kvailyste, bet tai prietaras. Autoritetas - puikus argumentas. Bet tikėjimo grindimas autoritetu įmanomas tik vaikų ir primityvių glaudžių telkinių atveju. Deja, intelektualams tai netinka. Todėl mums lieka tai, ką vadinu religinės hipotezės teorija. Ji atrodo taip. Žmogus vieną savo gyvenimo akimirką sako: jei tapčiau, pvz., budistu, mano gyvenimas įgytų prasmę. Išvertus į mokslinę kalbą, tai reiškia: teiginių, kuriuos pripažįstu teisingais, klasė taptų kaip nors sutvarkyta. Tai žmonės ir vadina prasme. Tokios hipotezės priėmimas dar nėra tikėjimas. Žmonės dažnai turi religinę hipotezę, tačiau neturi tikėjimo. Toks mano požiūris į racionalų veiksnį priimant religiją.

Tikėjimas mums tvarko pasaulį?

Kiekviena pasaulėžiūra tvarko tai, ką žinome apie pasaulį.

Tačiau galime rasti kokią nors filosofiją, kuri mums laiduotų gyvenimo prasmę.

Ne filosofiją. Mokslinė filosofija negali paaiškinti, pavyzdžiui, egzistencinių klausimų. Antai, Hegelio ar Engelso filosofijos nėra mokslinės filosofijos, o pasaulėžiūros.

Tikėjimas turi tam tikrą moralinį kodeksą.

Taip, jis turi teiginius, atitinkančius tam tikrą moralinį kodeksą. Norma „nežudyk nekaltą“ atitinka teiginys: nekaltą žudyti yra negerai. Tai pirmas mokslo ir religinės hipotezės skirtumas. O antras skirtumas tas, kad kitaip negu mokslinės, religinė hipotezė apima konkretaus žmogaus gyvenimo patyrimo visumą. Bent jau pretenduoja paaiškinti visus teiginius, kuriuos tas žmogus priima. Pasekmė - religiją labai sunku falsifikuoti. Galima pateikti šimtą argumentų prieš religinius tikėjimus, bet tikinčiojo tuo nesujaudinsi. Kodėl? Todėl, kad sunku sugriauti bendriausias hipotezes. Ką ir kalbėti apie hipotezę, aiškinančią tam tikro žmogaus patyrimo visumą. Kodėl taip sunku diskutuoti su kitomis religijomis? Todėl, kad kiekvieno iš mūsų patyrimas visai kitoks. Indo patyrimas tolimas manajam, jo bramanizmo aiškinimo hipotezė galbūt geresnė, negu mano krikščioniškoji. Kartoju, tai sunkūs, labai sunkūs klausimai.

Net religijoje?

Religija parašyta žmonių kalba, vadinasi, ji turi paklusti žmogiškosios semantikos dėsniams. Teologai, tvirtinantys, kad jei religija duota kokio nors anapusinio veiksnio, tai jai netaikomos žmogiškosios semiotikos taisyklės, smarkiai klysta. Tai netiesa.

Bet, tėve, šitai religijoje neliktų jokios paslapties!

O kas yra paslaptis? Tai vienas filosofinių klausimų. Tai, ką teologai rašinėja apie paslaptį, kartais būna neįtikėtinas kliesesys. Religinę kalbą jie daro beprasme kalba. Nenoriu kaip papūga tikėti žodžiais, kurių nesuprantu. Negaliu tokių teiginių laikyti teisingais.

Tačiau tuomet jūs peržengiate tikėjimo ribas ir atsiduriate pažinimo sferoje.

Ne, kalbama apie supratimą, o ne apie tikėjimo tiesų pagrindimą. Tai du visiškai skirtingi klausimai: ką teiginys reiškia ir kodėl yra teisingas?

Klausimas skambėtų taip: kas yra tai, kuo tikiu?

Ką aš, tiesą sakant, tikiu? Tikėjimo teiginiai turi turėti prasmę tikinčiajam. Tai reiškia, kad turi egzistuoti koks nors patikrinimo metodas. Koks? Paaiškėjo, kad neturime geros patikrinamumo analizės. [...] Pirmą religijos logikos klausimų grupę tokia: koks yra tikėjimo tiesų tikrinimo metodas? [...] Antra grupė, priešingai negu pirmą, yra sena. Aki vaizdu, kad kalbame pasakymais, iš prigimties kasdienės, pasaulietinės kalbos pasakymais, arba kaip tokiais apibrėžiamais. Taikydami tuos pasakymus Dievui, žinoma, gauname klaidingus teiginius. Pavyzdžiui, yra tokia krikščionybės dogma, kad Dievas yra mūsų Tėvas. Kas tuo norima pasakyti? Nuo Viduramžių egzistuoja du tradiciniai aiškinimai. Vienas - antropomorfinis, t. y. spyrimasis, kad Dievas yra mūsų tėvas kasdiene prasme. O antras - kad apie Dievą apskritai negalime nieko pasakyti. [...] Nuo žydų mąstytojo Maimonido laikų daugelis žymių filosofų neoplatonikų skelbė, kad Dievas yra nenusakomas. Šios teorijos priešininkai teigia, kad tai prieštaravimas. Jūs sakote, kad apie Dievą nieko negalima pasakyti, o paskui rašote apie jį storus tomus. [...]

Apibendrinkime. Kuriame visų kalbų klasę ir apibrėžiame objektą, kuris nenusakomas kiekvienoje jų. Tai Dievo apibrėžimas, pseudodionizininkų apibrėžimas, visai prasmingas, nes suformuluotas metakalba. [...] Tačiau religijos logikos požiūriu jis absurdiškas.

Kodėl?

Klausiu tų ponų: kodėl jie garbina Dievą? Juk žino apie jį tik tai, kad apie jį nieko negalima pasakyti. Juk tai galėtų būti ir velnias. Čia slypi prieštaravimas kitoms religijos prielaidoms. Taigi šis samprotavimas nepriimtinas tikinčiajam. Negalima būti nei antropomorfistu, nei visiškai atsisakyti Dievo pažinimo. Koks nors tarpinis kelias turi būti,

ir jį rado šv. Tomas Akvinietis. Tas kelias - analogijos teorija. Aš ją formalizavau. Tai sudėtinga sąvoka. Tai vienuolikos narių jungtis, jos analizei reikia veikti trijuose semantiniuose lygiuose. [...] Tai mano atsakymas į prasmės klausimą. Reikia rasti tarpinį kelią. Tas tarpinis kelias - analogija.

Kas yra racionalūs elementai religijoje?

Religijoje yra racionalių elementų, tačiau jos negalima į juos redukuoti. Religijai trūksta objektivizmo, egzistuojančio moksle, religija nėra tik pažinimas. Teologijoje patyrimo teiginių funkciją atlieka dogmos. Religijos teiginių nereikia tikrinti jusliškai, nes jie liečia transcendentinę tikrovę. Teologijoje vietoj patyrimo teiginių egzistuoja tikėjimo teiginiai, o vietoj aksiomų - teologinės koncepcijos, pvz., škotizmas arba tomizmas. Teologija - tai redukcinė sistema, panaši į fiziką, kur yra aksiomos ir patyrimo teiginiai. Nedera religiją lyginti su mokslu. Net jeigu religiją ir teologiją traktuotume kaip paradigmas, nereikia religijos lyginti su gamtos mokslais. Tikėjimas nėra logiškai susietų teiginių rinkinys.

Ar galime pasakyti, kad Dievas tikintiesiems yra autoritetas? Ar be Dievo autoriteto gali būti kitų religinių autoritetų?

Dievas yra episteminis autoritetas, jis žino geriau už mus. Jis taip pat deontinis autoritetas, nes yra vyresnysis didžiaja V. Religiniu autoritetu taip pat gali būti žmogus. Galbūt pavyzdys leis suprasti, ką turiu galvoje. Nesu tikras, ar galiu ką nors daryti. Pažįstu ką nors, kas yra negirdėtai sąžiningas, einu pas jį ir klausiu: „Žmogau, pasakyk man, ar galiu tai daryti.“ Jeigu situacija tokia, galiu sakyti, kad tas žmogus man yra moralinis autoritetas. Iš to plaukia, kad gali egzistuoti episteminis moralinis autoritetas, mums sakantis, kad tam tikra norma galioja. Pažįstu tokių žmonių, kuriuos būtų galima laikyti moraliniu autoritetu. Panašiai yra ir religijos atveju.

Apžvalga

Religija

JAV KATALIKŲ BAŽNYČIA ŽVELGIANT IŠ ROMOS IR LIETUVOS

Keletą metų studijuodama ir dirbdama Romoje dr. Irena Vaišvilaitė ne kartą lankėsi JAV, turėjo progų iš arčiau susipažinti su tenykščių katalikų gyvenimu. "Naujojo židinio" prašoma ji mielai sutiko atsakyti į Gedimino Mikalaičio klausimus.

Ar galima pastebėti skirtumų tarp katalikų Bažnyčios Europos šalyse ir JAV?

Katalikų Bažnyčios istorija JAV iš pat pradžių ir iš principo kitokia negu Europos šalyse.

Bažnyčiai kuriantis Amerikoje, Europoje tarp Bažnyčios ir valstybės buvo tartum galių pasidalijimas. Pvz., Bažnyčia čia turėjo nemaža teisinių privilegijų, išskiriančių Bažnyčios hierarchus ir bažnytinę nuosavybę iš valstybės teisinės sistemos. Bažnyčia turėjo vadinamąją "bažnytinio forumo teisę" ir tvarkėsi pagal savo kanonus. Visi su Bažnyčia susiję reikalai būdavo sprendžiami bažnytiniuose teismuose. Antra vertus, Europoje beveik kiekvienos valstybės pasaulietiniai valdovai turėjo teisę kištis į vyskupų, dažnai ir į kitų dvasininkų skyrimą. Tokie buvo konkordatai su Vatikanu. Be to, Europoje valstybė dažniausiai buvo konfesinė. XVII a. žlugo bandymai suvienyti krikščionybę (pvz., tai bandė daryti Gottfriedas Wilhelmas Leibnizas), Prancūzijoje ir Vokietijoje praktiškai įsitikinta, kad nereali ir krikščionybės vienybė, ir religinė tolerancija to meto valstybėse (tolerancija buvo labiau utopija). Vis dėlto kiekviena konfesija stengėsi išsikvoti valstybėje privilegijuotą padėtį.

JAV, priešingai, kūrėsi nemaža žmonių, Europą palikusių dėl vienokių ar kitokių persekiojimų. Tai buvo politinių ir religinių pabėgėlių kraštas. Visi tie žmonės dažniausiai priklausė skirtingoms konfesijoms ir buvo karšti savo religijos išpažinėjai. JAV buvo pirmoji valstybė, kurioje pagal konstituciją Bažnyčia atskirta nuo valsty-

bės, t. y. valstybė nesikišo į jokios konfesijos gyvenimą ir kartu niekaip jų nerėmė, laikė lygiomis prieš įstatymą. Toks neutralus santykis tuo metu buvo labai naujas, ir Europoje, pavyzdžiui, Vatikane, jo nepajėgta suprasti. Kitas dalykas, kad Europoje, ypač po Prancūzijos revoliucijos, Bažnyčia būdavo agresyviai atskiriama nuo valstybės. Besikuriančios pasaulietinės valstybės bandė labai aktyviai kištis į Bažnyčios reikalus ir stumti ją iš visuomenės gyvenimo, atimti politinę galią.

Panašūs santykiai kaip JAV tarp Bažnyčios ir valstybės Europoje nusistovėjo tik XX a., bet tiesioginę analogiją sunku daryti, nes nė viename pasaulio krašte nėra tokios konfesinės įvairovės (net mažiausiame Amerikos miestelyje dažnai yra 4 ar 5 krikščioniškų konfesijų bažnyčių).

Ar teisinis valstybės ir Bažnyčios atskyrimas nebuvo sekularizacijos pagrindas? Ar jis neskatino kultūros sekularizacijos?

Manychiau, kad iš pat pradžių neskatino. Vadinamieji JAV valstybės tėvai, rašydami konstituciją, ypatingą dėmesį skyrė savi valdai.

Visas JAV socialinis ir politinis gyvenimas grįstas savivaldos idėja. Įstatymas atlieka arbitro vaidmenį, bet žmonės tik tarnauja įstatymui, o įstatymo gynėja yra pati valstybė. Tad pagal įstatymą nuo valstybės atskirtos Bažnyčios JAV kūrė savo kultūrinės zonas. Mat čia, panašiai kaip Žečpospolitoje, nėra unitarinės kultūros, valstybės valdomos, jos sponsoriaujamos kultūros. Prancūzai pasakytų, kad valstybė atlieka auklėjamąjį vaidmenį, o JAV tai pirmiausia šeimos asmeninis reikalas, miesto, bendruomenės, Bažnyčios reikalas. Prancūzijoje dėmesys pirmiausia skiriamas valstybei, JAV - žmogui, piliečiui. Galima sakyti, kad tai įvairios piliečių asociacijos, ir kiekviena jų pavaldi įstatymui, bet ne valstybei.

JAV, ypač XIX amžiuje, buvo labai stipri konfesinė kultūra. Pvz., katalikai turėjo

savo pačių jėgomis sukurtą mokyklų (nuo vaikų darželių iki universitetų), socialinės rūpybos, ligoninių tinklą. Istorikai dabar kalba apie "katalikų getą" JAV, bet tokius "getus" kūrė ir kitos konfesijos. Čia dechristianizacija ir sekuliarizacija daug mažesnės negu Europos šalyse. JAV kultūra krikščioniška tradiciškai, bet ne instituciškai. JAV valstybinė sistema kaip tik nepripusėjo prie kultūros dechristianizacijos. Labiausiai dechristianizuotos zonos Europoje yra Prancūzija ir buvusi Popiežiaus valstybė, nes čia valstybė labai aktyviai kišosi į žmonių religinį gyvenimą. Bandyta įvesti "gryną" tikėjimą, naikintas gyvas, apatinis, liaudiškasis religijos pagrindas. Pvz., aplink Romą visas gyvenimas labai pagoniškas.

Bet, palyginti su JAV, Europos politikų programose (taip pat ir Lietuvoje), pvz., krikščionių demokratų, fundamentaliosioms religinėms vertybėms kaip tik skiriama daug dėmesio, stengiamasi išlaikyti vyraujančią religijos vaidmenį krašte. O rezultatai dažnai būna priešingi. Iš kur kyla šis paradoksas?

Valstybė gali vertybes ginti, palaikyti, bet, manau, jai labai sunku jas diegti.

Sociologiniai tyrimai rodo, kad religingų žmonių skaičius JAV yra vienas didžiausių tarp krikščioniškų šalių (daugiau kaip 80 % žmonių aktyviai išpažįsta savo religiją). O visuomenę cementuoja žmonių pilietinė tapatybė, panašiai kaip LDK iki XVII a. Iš mūsų teritorijos ir kyla principas: padarysiu viską, kad tu sutiktum su mano nuomone, bet esu pasiryžęs numirti, kad tu turėtum teisę savo nuomonę reikšti ir ginti. Amerikiečius cementuoja Amerika. Jų pagrindinė teisė - būti tuo, kuo jie yra, ir lygiems prieš įstatymą. Juk ir LDK viena pagrindinių vertybių buvo laisvė. O nuo XVII a. LDK pasireiškia gana aiškios unitarinės tendencijos. Atsiranda tautinės valstybės idėja. Kontrreformacija atneša religinio unitarizmo idealą - daryti valstybę katalikiškesnę. Bet tai veiksmai iš viršaus. LDK tarsi atsiduria tarp dviejų unita-

rizmų: europietiškojo ir iš Rytų, iš Maskvos einančio bizantiškojo, rusiškojo.

JAV daug platesnis laisvės kaip žmogaus saviraiškos supratimas. Čia nėra tokios sudėtingos įstatymų sistemos, kuri ribotų laisvę. JAV laisvės ribojamos tik esant interesų konfliktui. Kiekvienas žmogus pats atsako už savo interesų gynimą, jeigu jaučia, kad jie pažeidžiami. Ir ginant savo interesus neišvengiamai tenka apeliuoti į vertybes.

Per pastaruosius 3-4 dešimtmečius ginant savo interesus JAV kvestionuojamas vertybių bendrumas. Maždaug nuo 1968 m. imama propaguoti labai liberalų nusistatymą: tavo vertybės nėra mano vertybės, aš turiu savo vertybių sistemą. Net sunku pasakyti, kada JAV nustota apeliuoti į Dievą kaip vertybių sistemos šaltinį, nes visos vertybės esančios lygios, be jokios hierarchijos. Taip religines vertybes bandoma išstumti į privataus gyvenimo sritį.

O kuo savita JAV katalikų teologija?

Liberalioji JAV katalikų teologija iš esmės nesiskiria nuo Šveicarijos, Olandijos, Vokietijos katalikų teologijos. Tiesa, yra objektyvus pagrindas konfliktui tarp Bažnyčios tradicijos, Magisteriumo ir amerikietiškojo mentaliteto. Amerikietis jaučia, si turįs teisę pasakyti savo nuomonę tiek kunigui, tiek vyskupui, tiek prezidentui. Ir amerikiečiai katalikai tradiciškai nekatalikiškame krašte yra katalikai iš įsitikinimo ir laisvo apsisprendimo. Dalis katalikų įsivaizduoja, kad jų Bažnyčia turėtų būti demokratiška. Naujausios popiežiaus enciklikos įvairiuose Amerikos katalikų sluoksniuose sukėlė labai gyvas diskusijas. Kitur (pvz., Europoje) jos gali būti suvokiamos kaip neklusnumo Vatikanui ženklas. Bet Amerikoje diskusijos kaip tik rodo klusnumą, nes bandoma priimti ir įsitikinti.

JAV yra katalikų teologų, nepriklausančių katalikų Bažnyčiai, ir laisviausia zona jiems veikti yra akademinės struktūros (universitetai). Jose įsitikinę katalikai dirba kartu su vadinamaisiais nominaliais katalikais. Tai sudaro įspūdį, kad JAV katalikų Bažnyčia yra neortodoksali. Man atrodo, priešingai - ortodoksali.

Nors... kad ir ką kalbėtum apie Ameriką, viskas teisybė ir viskas nevisiška teisybė.

Žinome, kad JAV veikia daug krikščioniš-

kų konfesijų. Ar esama čia ekumenizmo ir kaip jis pasireiškia?

Krikščionys Amerikoje dažniausiai vienijasi, kai reikia spręsti bendras socialines problemas. Bet tai, žinoma, tik pirmas žingsnis į krikščionių vienybę. Kaip ir kitoje šalyse, Amerikoje sekuliari visuomenė labiausiai perša abejingumą kitam žmogui. Kaip išlaikyti pusiausvyrą tarp agresyvumo ar paniekos kitam ir savo tikėjimo tvirtumo? Daugiausia Amerikos katalikų gyvenimą, pirmiausia maldos gyvenimą, po Vatikano II Susirinkimo atgaivino charizminis sąjūdis. Charizmiškumas, galima sakyti, yra tam tikra Amerikos katalikiškos kultūros dalis. Dabar charizminio sąjūdžio įkarštis atslūgęs. Bet Popiežiaus vizitas Denveryje parodė, kad tarp Amerikos jaunimo labai stiprios katalikiškos tradicijos, konservatyvios švariausia prasme.

Kuo Amerikos lietuviai katalikai skiriasi nuo amerikiečių? Ar galima pastebėti Amerikos lietuvių katalikišką savimonę?

Kalbant apie Amerikos lietuvių katalikišką savimonę, reikia atsižvelgti į kartas. Pokario lietuvių karta, daugiausia išvažiavusieji iš Lietuvos ne savo noru, tikrais amerikiečiais niekada nesijautė, bandė kurti lietuviškas struktūras ir sąmoningai priešintis (pvz., neįsileisti Mišių anglų kalba į savo parapijas, palaikyti santuokų tautiškumą ir pan.).

Vyko silpstanti, bet kryptinga rezistencija, bandant kurti Lietuvą Amerikoje. Dabar, Lietuvai atgavus nepriklausomybę, Amerikos lietuviai išgyvena intelektualinę krizę. Daugelis jų, nors ir nenori prisipažinti, jau yra Amerikos lietuviai, amerikiečiai. Dabarties Lietuvoje jie neberanda ikikarinės Lietuvos. Tai skausmingas dalykas.

Į VILNIŲ SUGRIŽO ŠV. ANDRIEJUS BOBOLĖ

Šių metų kovo 11 d. šv. Kazimiero bažnyčios zakristijos salėje įvyko konferencija, skirta šv. Andriejui Bobolei. Panašias konferencijas šios bažnyčios rektorius kun. Jono Borutos iniciatyva kone kiekvieną šeštadienį po šv. Mišių rengia įvairios Lietuvos katalikų mokslo akademijos sekcijos. Lietuvos katalikams šv. Andrie-

Amerikos lietuviai atsivežė iš Lietuvos ir lietuvių parapiinį gyvenimą. Bažnyčia buvo kartu tautinio susirinkimo vieta. O štai naujas dalykas Šiaurės Amerikos lietuvių katalikų gyvenime - Toronto lietuvių Priskėlimo parapijos pavyzdys. Ji buvo įkurta kaip naujo tipo parapija dar prieš Vatikano II Susirinkimą. Ji pasisavino visa, kas geriausia, iš amerikietiškos parapijos ir kartu tautinės parapijos. Čia parapija yra ir religinio, ir kultūrinio, ir visuomeninio gyvenimo centras. (Pvz., Niujorke tokio lietuvių židinio kaip ir nėra.) Panašiu principu tvarkosi Lemontas Čikagoje.

Ar JAV katalikų Bažnyčių galima lyginti su Lietuvos katalikų Bažnyčia? Kokius dalykus iš JAV katalikų gyvenimo būtų galima pritaikyti Lietuvos krikščioniškam atsinaujinimui?

Ar galima JAV Bažnyčių lyginti su Lietuvos katalikų Bažnyčia? Lyginti tikrai sunku, nes JAV Bažnyčia mums nepažįstama. Nors suartėjimo esama: yra ten studijuojančių katechetų (pvz., "katalikiškiausia me" JAV Steubenvilio universitete mokosi keli lietuviai), JAV vyskupai remia Lietuvos religinį atgimimą.

Amerikietiškos patirties tiesioginis perkėlimas tiesiog neįmanomas, nes pernelyg skirtingos visuomenės, kultūrinės tradicijos ir t.t.

Įmanomiausias būtų kelias per JAV lietuvius. Kita vertus, dabar Lietuvoje erdvė religiniam augimui labai didelė. Patraukliausias dalykas JAV katalikų gyvenime - motyvuotas angažuotumas savo parapijai, savo religinei bendruomenei. Bet sunku prognozuoti, kas ir iš kokios šalies pas mus bus perimta.

Dėkoju už pokalbį.

jus Bobolė nedaug žinomas, todėl pirmiausia - keletas kun. Borutos pateiktų istorinių faktų apie šį šventąjį ir jo epochą.

1940 m. jėzuitų kalendoriuje rašoma: "Šv. Andriejus Bobola (1592-1657) mums, lietuviams, yra ypač artimas, nes visą savo amžių dirbo tų laikų Lietuvoje, gudų ir unitų tarpe, stiprindamas svyruojančius, gražindamas į Bažnyčią katalikus. Savo sėkmingą darbą baigė baisia mirtimi: jo

kankinimas - vienas žiauriausių Bažnyčios istorijoje”.

Deja, apie šį šventąjį mažai išliko dokumentinės medžiagos, nes tose vietose, kur jis gyveno, nuolat liepsnojo karai. Jėzuitų leidiniuose (Koch L. *Jesuiten Lexikon*. - Paderborn, 1934. - S. 220; *Po kryžiaus vėliava*. - K., 1940. - P. 260) rašoma, kad būsimos kankinio šeima kilusi iš Silezijos, vėliau persikėlė į Lenkiją, kur jos nariai užėmė garbingas vietas valstybės gyvenime. Andriejus Bobolė gimė 1592 m. Sandomiro apskrityje, 1611 m. atiduotas į jėzuitų ordino globą. Vilniaus naujokyne, kurį po didelio gaisro buvo atstatęs Bobolės senelis, šventasis turėjo puikų mokytoją ir išmintingą dvasios tėvą, kunigą Lauryną Bartylių, gerai susipažinusių su Romos naujokyno papročiais. Beje, po mirties Bartylius buvo garbinamas kaip šventasis.

Apie 1640-uosius metus Lenkijoje ir Lietuvoje itin sustiprėjo religinis sąmyšis. Iš

vakarų Bažnyčiai grėsė protestantizmas, o iš rytų - stačiatikybė. 1623 m. Vitebske nuo schizmatikų peilių žūsta uolusis Polocko arkivyskupas šv. Juozapas Kuncevičius. Silpni Lietuvos-Lenkijos kazokai nesugebėjo pasipriešinti armijai, naikinusiai svarbiausius 1595 m. Bresto unijos ramsčius - vienuolynus. Visa tai buvo akstinas Andriejui Bobolei dar aktyviau apaštalauti. Nepaisydamas jokių pavojų, jis ėjo per kaimus ir miestus ir buvo pramintas “sielų medžiotoju”, nes turėjo nepaprastą sugebėjimą palenkti stačiatikius. Ypač gausią pjūtį Bobolė turėjo Pinske ir jo apylinkėse, kur kunigaikštis Stanislovas Radvila, siekdamas atsilaikyti prieš stačiatikius, buvo įsteigęs Jėzuitų kolegiją. Per trumpą laiką šventasis sugrąžino į Bažnyčią beveik visą Janovo miestą. Tačiau tai buvo ir jo žūties priežastis.

Iš keturių konferencijoje skaitytų pranešimų tik vienas - kun. Mirosława Pa-

ciuszkiewicziaus SJ (Šv. Andriejaus Bobolės parapijos klebono Varšuvoje), buvo tiesiogiai skirtas šventojo gyvenimui, jo ryšiams su Vilniumi ir jo kulto pradžia.

Vilniuje šventasis praleido beveik trečdalį savo gyvenimo. 1611 m. liepos 3 d. jis įstojo į jėzuitų naujokyną. Vilniaus universitete trejus metus studijavo filosofiją. Po Braneve atliktos pedagoginės praktikos 1618 m. grįžęs į Vilnių iki 1622 m. tęsė filosofijos-teologijos studijas. Vilniuje Bobolė sutiko visas pagrindines savo vienuolinio gyvenimo šventes: pradėjo naujokyną, atliko pirmuosius ir galutinius įžadus, 1622 m. kovo 12 d. Šv. Kazimiero bažnyčioje gavo ir kunigystės šventimus.

Nušviesdamas Bobolės veiklą po dvejus metus trukusių teologinių studijų Nesvyžiuje, kun. Paciuszkiewiczius išskyrė 1624-1630 m., kai būsimasis šventasis buvo Šv. Kazimiero bažnyčios pamokslininkas ir šios bažnyčios rektorius. Po kelionių sugrįžęs į Vilnių 1646-1652 m. Bobolė toliau sakė pamokslus Šv. Kazimiero bažnyčioje, vadovavo Šv. Rašto būreliams, kitoms jėzuitų organizacijoms, tapo jėzuitų namų vyresniuoju patarėju. 1652 m. jis išvyko į Pinską ir ten praleido paskutinius gyvenimo metus.

Kun. Paciuszkiewiczius pabrėžė, kad “viskas liudija apie tai, jog Bobolė buvo įsimylėjęs Vilnių”. Kai įsikūrė Lenkijos jėzuitų provincija su centru Krokuvoje, Bobolės tėvai ir giminės paprašė jėzuitų generolo leidimo persikelti Bobolei į Lenkiją. Nors toks leidimas ir buvo gautas, jis liko Vilniuje. Nuo 1657 m. gegužės 16 d., kai šv. Andriejus Bobolė buvo nužudytas, iki pat XIX a. pradžios jo palaikai ilsėjosi Pinske, šalia kitų jėzuitų. Kodėl vėliau šventojo relikvijos buvo pervežtos į Polocką?

Kun. Paciuszkiewiczius prisiminė trečiąją Lietuvos-Lenkijos valstybės padalijimą, kurio metu Rusijos valdovė Jekaterina II Pinsko jėzuitų kolegiją atidavė stačiatikių vienuoliams. Iš pradžių vienuoliai pagarbiai globojo Bobolės palaikus, tačiau pastebėję prie kankinio karsto atvykstančius mokslininkus - ne tik katalikus bei unitus, bet ir stačiatikius - susirūpino ir kreipėsi į stačiatikių sinodą. O šis davė nurodymą užkasti Bobolės relikvijas taip, kad niekas nerastų. Polocko jėzuitai per didelius vargus gavo leidimą 1808 m. parvežti kankinio palaikus į Polocką. Ten 1865 m. Bobolė buvo paskelbtas palaimintuoju. Polocke jo palaikai išbuvo iki 1922 m. Tais metais Vitebsko

B. ANDREAS BOBOLA S. I.

Qui Martyr occubuit Innoviae in Lituania

XVII. Kal. Iun. an. Chr. MDCLVII.

Nežinomas autorius. *Palaimintasis Andriejus Bobolė SJ kankinio mirtimi miręs Lietuvos Janove 1657 Kristaus metais per septynioliktąsias birželio kalendas*. XVIII a. pab. - XIX a. pr. Raižinys. 18,9x13 cm. VU MB grafikos kabinetas

„Izvestijose“ pasirodė straipsnis, tvirtinęs, kad tikintieji falsifikuoja šventųjų relikvijas. Buvo paminėtas atvejis su stačiatikių šventąja Eufrozina, kai atidengus jos karsat terastas tik dulkės. Pasišaipiusi iš stačiatikių valdžia užsipuolė ir katalikų kunigus, esą jie irgi padirbinėja savo šventuosius. Raudonarmiečių būrys nuvažiavo į Polocką, sumušė Bobolės relikvijų saugotojus ir, atvėrę kapą bei nuplėšę liturginius rūbus, trenkė kūną į žemę. Tačiau jis nesuiro. Nustebinti fakto, jog po 260 metų mirusiojo kūnas išliko sveikas, jie nuvežė Bobolę į Maskvos sveikatos apsaugos muziejų kaip įdomų eksponatą. Tačiau ten jis išbuvo neilgai, nes prie šio „eksponato“ žmonės ėmė melstis. Tada kūnas buvo paslėptas. Kai 1922 m. po pirmosios žemės ūkio reformos Sovietų Sąjungoje prasidėjo badas, Apaštaly Sostas ėmė siųsti badaujantiems grūdus. Popiežius Pijus XI, sovietų pareigūnų paklaustas, kuo jie galėtų atsidėkoti už suteiktą pagalbą, atsakė turįs tik vieną pageidavimą - kad atiduotų

Andriejaus Bobolės relikvijas. Sovietų pareigūnai neprieštaravo, bet leido išvežti su viena sąlyga, kad Bobolės palaikai į Romą būtų išgabenti be jokių iškilnių ir aplenkų Lenkiją. Mat baimintasi, jog lenkai nuspręš jį pasilikti. Tad traukiniu nugabenti iki Odesos, o iš Odesos laivu nuplukdyti iki Konstantinopolio Bobolės palaikai atsidūrė Romoje ir 1934 m. perkelti į garsiąją barokinę jėzuitų centrinę Jėzaus bažnyčią. 1938 m. Andriejus Bobolė buvo kanonizuotas. Netrukus tikintieji ėmė prašyti, kad šventojo relikvijos būtų perkeltos ten, kur jis praleido didesnę savo gyvenimo dalį. Jėzuitai galvojo apie Vilnių ir Pinską, tačiau popiežius Pijus XI, buvęs Varšuvoje nuncijumi, nutarė Bobolės palaikus perkelti į Varšuvą, kur jie yra ir dabar. 1990 m. pastatytos modernios bažnyčios klebonas kun. Mirosławas Paciuszkiewiczus pasakojimą baigė žinia, kad vienas jėzuitų vienuolis, dirbantis prie bažnyčios sodininku, išvedė naują gėlių rūšį ir pavadino ją Andriejaus Bobolės vardu.

Konferencijoje kalbėjo ir garbinga viešnia, šv. Bobolės atminimo puoselėtoja Marija Chrynek. Ji yra 1922 m. įkurtos Šv. Andriejaus Bobolės kulto platinimo draugijos (sutrumpintai SSAB) steigėja. Jos pastangomis pernai Janove, kur buvo nužudytas Bobolė, katalikams grąžinta bažnyčia. Draugija siekia vienaip ar kitaip pažymėti vietas, susijusias su šventojo gyvenimu ir veikla. Beje, Chrynek paminėjo ypatingą Jono Pauliaus II pagarbą Bobolei, kuriam jis teikia didelę reikšmę vienijant Rytų ir Vakarų Bažnyčias.

Aplanke Pinską, Nesvyžių, Polocką ir kitas su šventojo gyvenimu susijusias vietas, SSAB nariai atvyko į Vilnių. Čia kovo 12 d. draugijos steigėjos ir kunigo Jono Borutos iniciatyva Šv. Kazimiero bažnyčioje buvo pašventinta lenta, skirta šv. Andriejaus Bobolės atminimui. Taip po daugiau kaip 200 metų šv. Andriejus Bobolė sugrįžo į savo mylimą miestą.

Jūratė Kuodytė

KELRODĖ ŽVAIGŽDĖ IŠ UŽ JŪRŲ MARIŲ

Dr. Jonas Balys šių metų vasario 15 d. pats negalėjo atsiimti vardinės Jono Basanavičiaus premijos už etninės kultūros puoselėjimą ir buvo atsiuntęs juostelę su dėkojamosios kalbos įrašu, tikėdamasis, kad, orams atšilus, per Jonines pirmą kartą galės su dukterimi aplankyti tėvynę.

Dar prieš Antrąjį pasaulinį karą Jono Balio iniciatyva buvo sukurtas Lietuvių tautosakos archyvas, iš pradžių veikęs Kaune, o vėliau perkeltas į Vilnių. Tuo metu jame darbavosi tik trys žmonės: Jonas Balys, Jadvyga Čiurlionytė ir Zenonas Slaviūnas. Jie organizavo tautosakos rinkimą, tvarkė, sistemino, tyrinėjo ir populiarino lietuvių tautosaką. Pats Balys susistemino per 16 tūkstančių pasakų, sakmių ir anekdotų. Tęstiniame leidinyje „Tautosakos darbai“ (iki 1944 m. išėjo 7 tomai) buvo spausdinamos tautosakos antologijos, papročių aprašymai, studijos, bibliografiniai sąvada. Kaip parankinė kataloginio priemonė Balio sudarytas ir 1936 m. kaip „Tautosakos darbų“ II tomas išleistas

„Lietuvių pasakojamosios tautosakos motyvų katalogas“, kuriame kataloginimo pagrindu buvo imama tarptautinė Aarnės-Thompsono sistema ir šiuo metu išlikusi pagrindinė pasaulyje. Balio katalogas tebėra patogus ir dabartiniams lietuvių tautosakininkams.

Pasitraukęs iš Lietuvos, iš pradžių (iki 1945 m.) Balys dirbo *Deutsches Volksliedearchiv* asistentu, vėliau - etnologijos profesoriumi Pabaltijo universitete Hamburgėje (iki 1948 m.). Išvykęs iš Europos, apsigyveno JAV ir pradėjo dirbti Bloomingtone, Indianos universiteto Tautosakos institute žymaus amerikiečių folkloristo, jau minėto Thompsono asistentu folkloro reikalams. Per ketverius metus Indianoje Balys daug nuveikė, talkindamas rengiant Thompsono katalogo *Motif-Index of Folk-Literature* antrą leidimą (1955-1958, 6 tomai), knygą *Oral Tales of India* (1958) bei airių ir čeremisų folkloro katalogus.

Būdamas lyginamojo istorinio metodo šalininkas, mokslinio darbus jis komponavo plačiame geografiniame kontekste. Filosofijos daktaro laipsnis jam suteiktas 1933 m. Vienoje už darbą *Der Schamanis-*

Kultūra

mus in Malakka und Indonesien (vadovas - populiarus to meto kultūrinių ciklų etnologijos kūrėjas ir lyginamosios religijotyros specialistas Coopersas). Aktuali tebėra lyginamoji pasakojamosios tautosakos studija „Griaustinis ir velnias Baltoskandijos kraštų tautosakoje“, išleista 1939 m. kaip „Tautosakos darbų“ VI tomas. Remiantis lyginamuoju aspektu buvo parengtas ir kitas Balio darbas - lietuvių baladžių katalogas, išleistas 1954 m. Vašingtone anglų kalba *Lithuanian narrative folksongs: a description of types and bibliography* kaip „Lietuvių tautosakos lobyno“ IV tomas.

Svarbiausios Jono Balio publikacijos buvo sudėtos į seriją „Lietuvių tautosakos lobynas“:

1. *Dvasios ir žmonės*. - Bloomington, 1951. - 126 p.;
2. *Liudies magija ir medicina*. - Bloomington, 1951. - 94 p.;
3. *Suvalkiečių vestuvės*. - Cleveland, 1953. - 90 p.;
4. *Lithuanian Narrative Folksongs. A Description of types and a Bibliography*. - Washington, 1954. - 144 p.;

5. *Lietuvių dainos Amerikoje*. Pasakojamosios dainos ir baladės. - Boston, 1958. - XLII+326 p., su gaidomis;
6. *Lietuvių dainos Amerikoje. Antrasis rinkinys*. Lyrinės dainos: meilės, papročių, darbo, švenčių ir pramogų. - Silver Spring, 1977. - XXXVI+342 p., su gaidomis;
7. *Lietuvių kalendorinės šventės*. Tautosakinė medžiaga ir paaiškinimai. - Silver Spring, 1978. - XIV+160 p.;
8. *Vaikystė ir vedybos*. Lietuvių liaudies tradicijos. - Silver Spring, 1979. - X+172 p.;
9. *Mirtis ir laidotuvės*. Lietuvių liaudies tradicijos. - Silver Spring, 1981. -150 p.;
10. *Lietuvių žemdirbystės papročiai ir tikėjimai*. Lietuvių liaudies tradicijos. - Silver Spring, 1986. - XXX+242 p.;
11. *Suvalkiečių liaudies kūryba Amerikoje*. Antologija. - Silver Spring, 1989. - 223 p.;

Kai Lietuvių tautosakos lobynas buvo pradėtas spausdinti, Amerikos lietuvių tautosakininkas Antanas Mažiulis rašė:

Reikia nuoširdžiai pasidžiaugti, kad šiandieninėje pinigų galdynėje atsiranda žmonių, kurie savąsias santaupas paskiria lituanistiniais dalykams ir juos padovanoja mums. J. Balio pradėtas leisti *Lietuvių tautosakos lobynas* yra didelės asmeninės aukos išdava ir liudijimas, kad lietuviškasis darbas dirbamas ne tuščiai ginčijantis dėl kokio nors susėdimo bei Jurgio kepurės, bet ir išsaugant visiems laikams savo tautos kultūrinį palikimą (Aidai. - 1954. - Nr. 1).

Lobyno kūrimas yra savo paties surinktos ir kitų užrašytos lietuvių tautosakos, papročių ir tikėjimų skelbimas bei publikavimas. Nemaža dalis tekstų atsivežta net iš Lietuvos, paties nusikopijuota iš Lietuvių tautosakos archyvo (dabar vadinamo Lietuvių tautosakos rankraštyne Lietuvių literatūros ir tautosakos institute), Lietuvių mokslo draugijos fondų (dabar saugomų Lietuvių tautosakos rankraštyne) ir Lietuvos žemės vardyno. Kita dalis tautosakos užrašyta Amerikoje, kai Balys, Thompsono paskatintas, pradėjo kurti naują tautosakos archyvą. 1949 ir 1950 m. vasaromis jis keliavo per lietuviškas kolonijas ir užrašinėjo tautosaką, įveikė kelis tūkstančius mylių ir užrašė beveik 72 kas-

pinus (kiekvienas po valandą). Žmonės, pas kuriuos apsilankydavo, dažnai jį klausydavo: "Ką jūs čia parduodate?" Jis atsakydavo: "Niekio neparduodu, bet perku liaudies dainas ir pasakas, tik už tai nieko nemoku."

Visa Balio surinkta tautosakinė medžiaga perrašyta iš juostų ir dabar saugoma *Folk Songs* archyve Kongreso bibliotekoje Vašingtone.

Rankraščiai, fonogramų originalai, paties sudarytas tautosakos archyvas ir surinktos tautosakinės knygos laikomos Amerikos lietuvių kultūros archyvo muziejuje, tautosakos kambaryje, pavadintame Jono Balio vardu.

Suvokdamas lietuvių tautosakos rinkėjo ir populiariojo paskirtį, jis publikavo tautosakos medžiagą stengdamasis, kad leidiniai pakliūtų į kuo daugiau bibliotekų ir tyrimo įstaigų. Dr. Jonui Baliui tautosaka yra "žodinė tautos kūryba, tautos žinojimas, išreikštas kūrybiškais žodžiais". Tokios pozicijos laikytasi ir "Lietuvių tautosakos skaitymuose" (Tübingen, 1948). 1949 m. apie Balio "Skaitymus" Algirdas Julius Greimas rašė:

Tautosakos darbas, bent savo pradinėje fazėje, savaime suprantama negali išvengti tamprių kontaktų su visuomene ir tuo pačiu - populiarizacijos. Jau vien tik pažvelgus į trumpą, mokslinėmis akimis žiūrint, Jono Balio karjerą, kada jis, nuo 1935 metų ėmėsis vadovauti *moksliniam* mūsų liaudies turtų tyrinėjimui, turėjo iš nieko sukurti pirmutinius darbo įrankius: patį *Archyvą*, tautosakos rinkimo metodus ir techniką, rinkėjų paruošimą ir t. t., ir vis dėlto suspėjo parašyti eilę mokslinių darbų, kurie imponantiškai rikiuojasi bibliotekos lentynoje, - galima nustatyti dvilypį, jo kaip mokslininko ir kaip organizatoriaus - populiarintojo veiklos pobūdį. [...]

Išvada. Tautiniam jausmui reikia at-

sikratyti jaunuoliškumo. Mūsų liaudis įrodė ir dabar įrodo, kad ji sveika ir gabi ir gali austi tautai būrius kultūros kūrėjų ir mokslo darbininkų, kad ir tokių, kaip, pavyzdžiui, Jonas Balys. Tautiškas jausmas turi reikštis noru ir siekimu sukurti tikrą lietuvišką kultūrą.

Praejus ketvirčiui amžiaus, šie žodžiai tebėra aktualūs.

Visuomet siekdamas pateikti autentišką tekstą bei aiškias metrikas ir tiksliai naudodamasis konkrečiais istoriniais šaltiniais, Jonas Balys atsisakė romantinio mitologijos traktavimo. Propaguodamas lietuviškąją kultūrą, jis teigė:

Mano darbų tikslas buvo ir yra aprašyti ir aiškinti tam tikrus lietuviškos pasaulėjautos pasireiškimus tautosakoje ir mitologijoje, pasekti jų kilmę, prasmę ir kultūristorinę raidą, nustatyti, kiek tai įmanoma, tas priežastis, kurios paveikė taip turinį, taip ir menines tų tautosakos kūrinių ypatybes. Tai kultūristorinė pažiūra. Jokių praktiškų ar ideologinių išvadų, siejančių su šių dienų gyvenimu, iš to nebus daroma.

Svarbiausiais savo darbais Jonas Balys pavadino baladžių ir mitologijos tyrinėjimus.

Aktyviai bendradarbiaudamas Amerikos lietuvių spaudoje - "Aiduose", "Drauge", "Naujojoje Viltyje", "Tėviškės žibučiuose", - jis recenzuodavo beveik visus tautosakinius leidinius, išleidžiamus ir Amerikoje, ir Lietuvoje. Naujausioje recenzijoje, išspausdintoje 1994 m. balandžio mėn. "Drauge", aptariamas Lietuvoje išleistas Jono Basanavičiaus "Lietuviškų pasakų įvairių" I tomas.

Dabar Jonui Baliui 85-eri metai. Parašyta, parengta, sudaryta bene 34 knygos ir daugiau kaip 600 straipsnių. Ir visa tai - Tėvynės labui.

Rita Repšienė

IN MEMORIAM ANDRÉ FROSSARD

Vasario 2 d. mirė aštuoniasdešimtmetis André Frossard'as, *Académie Française* narys, pramintas "skeptiškuoju mistiku." Prancūzijos Kompartijos įkūrėjo sūnus be jokio išankstinio ieškojimo pasijunta esąs

"apaštališkasis Romos katalikas". Pagarsėjęs knyga "Dievas yra, aš jį susitikau" (1969), savo plunksną paverčia tikėjimo įnagi. Susižavi Jonu Pauliumi II, "popiežiumi, pilna sauja sėjančiu Evangeliją, žinančiu, kad dykumoje neauga niekas išskyrus Dievo Žodį". Per 33 metus dienraščio

Figaro skaitytojus kasryt budino aitriu kelių eilučių eliksiuru. Prieš iškeldamas spėjo parašyti: "Europoje vis daugiau narių ir vis mažiau sielos".

Gimęs 1915 m. Colombier-Chatelot (Rytų Prancūzija) - motina protestantė, tėvo motina žydė - André Frossard'as Marso tikybos mokėsi iš savo tėvo, 28-erių tapusio socialistų, o įkūrus komunistų - šios partijos generaliniu sekretoriumi. Kiaurai ateistas, dvidešimtmetis André Paryžiaus

jei, pirma, gyvenimas iki tol neteikė jokios užuominos apie tokį posūkį, ir antra, jei vėliau nekrinta joks šešėlis ant to žmogaus tikėjimo. Pats Frossard'as sako: "Tai neišskaidomas kristalas, jo spindesys vos pakeliamas (dar truputis, ir būčiau sunaikintas), tarsi mėlynas. Kitas pasaulis, kitas pasaulis, kitas trykštantis ir virpantis pasaulis, mūsiškį pastatantis tarp trapių nepabaigto sapno pamėnų. Visatoje yra tvarka, ir jos viršūnėje, anapus šio švytinčios

bėjimo problemos." Po kelių dešimtmečių André sutiko, kad jį išrinktų į Akademiją (į Montesquieu ir Dumas-sūnaus vietą), vien tam, kad įrodytų amžinatilsį tėveliui, kad ir jis šio to vertas. Frossard'ui nebuvo nepatogu tik stebuklų akivaizdoje. Ir evangelinių sakmių išminuotojams jis kliudė labiau negu vandens virtimas vynu. Skepticizmas nepaliko André ir po atsivertimo, tik dar labiau įtikino, kad nieko verta tai, kas pastatyta ant smėlio. Jaunuolis net savyje nerado pakankamai turinio, kad būtų vertas egzistuoti ir gauti vardą. Savo knygoje "Yra kitas pasaulis" Frossard'as rašo: "Aš neturėjau tapatybės, Dievas pirmas mane pašaukė, kaip jis slapčia pavadina ir jus, didelį ar mažą, garsenybę ar šešėlį". Kaip ir kiti kolegos iš Pauliaus Tarsiečio padermės (Maritainas, Clavelis), Frossard'as negalėjo pakęsti vadinamojo progresizmo. Kai kurių povatikaninių vyskupų lazdos, anot jo, virto klausukais, jų reformose Dievui vieta nenumatyta. Ne "senojo žmogaus" humanizmas, ne savo galimybių išskleidimas rūpi Frossard'ui, bet įžengimas į netikėtai prasivėrusį nesuvaldomą tikėjimo pasaulį. Skeptikas, nepasitikėjęs savo paties egzistencija, išsina iš koplyčios, viduje rėkdamas iš džiaugsmo, kad tiesa tokia graži, jog ja kartais net sunku patikėti, vos susilaikydamas ir neprabildamas praeiviams, kad jie žingsniuoją palei begalybę, kad jie panirsia į šviesą, įsitikinę, kad nėra skubeseinio darbo, tik šlovinti Dievą, kad jis esąs toks - štai įsitikinimai, kurie atsivertėlius padaro nepatogiais pašnekovais. Frossard'o pirmtasas poetas Léon Bloy, zyziant, kad jis paisas tik absoliuto, atšovė: "O ko aš turėčiau paisyti?". Panašiomis aplinkybėmis Frossard'as atsiduso: "O kas, jei tik lieka vienam tokiam kaip aš tapti popiežinininku." "Skeptiškausias tikintysis, komiškausias apaštalas", sakys bičiulis Jeanas d'Ormessonas, prisimindamas tylų André atodūšį, Akademijai nusprendus priimti kardinolą Decourtray: "Galima tikėtis, kad bent šitas yra tikintis."

Pirmasis nušvitimas kartais užgožia ne menkesnio rango įvyki: 1943 m. gruodį Liono gestapininkai Frossard'ą sučiupo ir internavo Montluc stovyklos "žydų barake". Kai kurie ėmė pavydėti: "Tau gerai, tu bent tikintis." Mėgini aiškinti, kad nuo to nepraecina nei pykinimas, nei baimė, kad tikintis nėra 'antgamtiškai apakintas'. Tuoj po karo, rašydamas pirmąją - kalinio

André Frossard

Dekoratyvinės dailės mokyklos studentas, patiria nušvitimą. Lygiai ketvirtis po penktos 1935 m. liepos 8 d., pusė amžiaus po atsivertusiųjų prancūzų intelektualų patriarcho Paulio Claudelio "amžinosios Dievo vaikystės" patirties Notre-Dame katedroje (tą Kalėdų įvykį menančią grindinio plokštę neišsiblaškęs turistai pastebės kairėje navoje, ties viduriu). Palyginęs Frossard'as pastebėjo, kad Claudelis buvo krikščionis ir atrado, ką pametęs, be to, "jo fenomenas buvo labiau vidinis, o mano - regimai švytintis, apčiuopiamai neįveikiamas. Pagaliau Claudelis tada jau buvo veikiantis genijus, ir su juo nebuvo galima elgtis taip pat, kaip su tokiu tamsybininku kaip aš. Be to, nebūna dviejų vienuodų atsivertimų". André užsuko tiesiai priešais Mokyklą įsikūrusių Atlyginančios adoracijos seserų koplyčion ieškoti draugo, o išėjęs nustebo "tiek pat, kiek būtų nustebeš, pamatęs save žirafa, išsinaščia iš zoologijos sodo." Dominikonas A.-M. Carré, sekdamas Akviniečiu, pripažįsta stebuklą,

miglos dangalo - Dievo akivaizdybė, akivaizdybė, tapusi asmeniu, tuo pačiu, kurį prieš akimirksnį neigiau, kurį krikščionys vadina *mūsų tėvu*, ir iš kurio pažįstu jo nelygstamą švelnumą, ne tai, kas dažnai vadinama šiuo vardu, bet veiklų švelnumą, pajėgų perplėšti kiekiausia akmenį ir kietesnę už akmenį žmogaus širdį". 1969 m. pasirodžiusios eilutės baisiai papiktino... krikščionis, švenčiančius Biblijos numitinimo valpurgiją. Visokia mistinė patirtis rodėsi įtartina iš prigimties, siųstina į psichoanalitiko kabinetą ir sijotina antropologijos sietu. Deja, autorius buvo didesnis skepsio ekspertas negu bet kas kitas. Jau tėvas revoliucionierius buvo nusivylęs, matydamas, kad sūnus paveldėjęs tik volterišką ironiją. Nesugebėjimas kuo nors aistringai domėtis buvo ganėtinai gąsdinantis: "Aš išvedinėju naujas skepticizmo veisles savo vidaus saloje, apsuptoje rūkų, ir taip vykusiai atskirtoje nuo gyvenamos žemės, kad, bendraujant su artimu, kildavo neišsprendžiamos susikal-

atsiminimų knygą Frossard'as nesuokia kaip apologetas: "Fiziniai kankinimai turi ribas. Nebepakeldamas kūnas griūna į pasąmonę arba mirtį. O siela gali kentėti be galo, be atokvėpio, vis labiau. Sakytum, nauja kančia atneša naują galią kentėti". Ir dar: "Kartais atrodė, kad visas barakas yra ant mano pečių, kad visi kartu ilsimės paeiliui ant vieno iš mūsų. Būdavau pilnas kaip baterija, turėdavau sugerti sielvarą, baimę, mirtį. O išliedavau auką, smilkalus, beprotybę". Dar dešimtmetį barako įspūdziai kartosis kiekvienos nakties sapnuose... 1944 m. rugpjūtį 72 iš 79 kalinių buvo nužudyti, vienas iš septynių pabėgėlių - André Frossard'as. Dar spėja įsijungti į Rezistenciją ir, kaip pirmosios karinės tarnybos metu, tampa jūreiviu. Po karo generolas de Gaulle'is jam suteikia Garbės legiono ordiną ir karininko laipsnį. Paskiau Frossard'ui vėl teks permąstyti mirties akivaizdą - jis liudys budelio Klausio Barbie byloje. Jis sugalvos apibrėžimą nusikaltimui prieš žmoniją - "noras nužudyti žmogų už tai, kad jis gimė".

Dar neatsigavęs nuo pergyventų siaubų Frossard'as yra pakviečiamas dirbti į *L'Aurore* karikatūristu ir rašyti į kasdienių pastabų skiltį "Spindulys Z". 1963 m. - gauna "Vienišojo riterio" skiltį *Figaro*. Dabartinis redaktorius aikčioja: "Šnekučiuojamės, suskamba telefonas, atsiprašau, keliu ragelį, keli sakiniai, padėdu. O André jau tiesia kelias eilutes, kurias brūkštelėjo, man kalbantis, - tai rytdienos esė." Frossard'o poetika - paslėpti esmę po atsitiktine detale, šokti ratelį su žodžiais, užgožiant žmonių ir dalykų žiaurumą. Ant pirmos jo triaukščio humoro pakopos - lozungų ir skambių kvailysčių analizė, rimta tarsi Sorbonos veterano: "Gimtoji nuodėmė nėra moksliskai pažini. Nebent jei pažiūri į veidrodį". Antras aukštas - juoku kreipti elgesį: "Baisi savaitė - jokio nuomonių tyrimo; niekis, pamėginsime patys atspėti savo norus". Frossard'as aprašo kvailystes, nekišdamas savo nuomonės: "Prancūzai žavisi revoliucijomis, bet bailsi pasikeitimais", "Prancūzijoje politinės šnekos skrenda pažemiui, bet niekada nenusileidžia ant žemės." Pagaliau žodžių žaismo mohikanas pastato trečiąjį aukštą, savo pramogai parašytas eilutes persmelkdamas slaptu nusivylimu, tarsi seniai permantų pasaulio bjaurumą ir vidu-

tinybių slogutį. Žvelgiant į savo tautos ir krikščionybės istoriją, jam ima suktis galva: "Mūsų intelektualai visada pasiruošę suabejoti klaida, bet labai retai - klaida", "Niekada nereikia palikti samprotavimo nebaigto, ypač jeigu jis klaidingas; tik šitaip jis gali tapti doktrina". O kartais suvaitoja visai atvirai: "Visi režimai nenkenčia asmens, nes tik asmuo gali pasakyti ne, ir valdžia to nepakelia." Išganymo ironija pavadintume Frossard'o teologiją: "Dievas kalba visiems, bet daugelis neleidžia jam įkišti nė žodžio". Paskutiniaisiais metais Frossard'as buvo kviečiamas į telegrumtynes su mokslo entuziastais. Teko matyti jį dalyvaujant diskusijoje "Ar mašinos išmoks skaityti žmonių mintis". Įspūdingo dydžio aparatas, virpesiai ekrane, įtikinanti jaunuolio pranašystė iš vienos pusės ir rūstus, lyg sutrikdyta žodžių lavinos Frossard'o povyza iš kitos. Jis tarsteli keletą nemoksliskų sakinių, ir naujo kameros krypsnio pagautas technikos žinio veidas jau netekęs žavesio.

Iš 32 Frossard'o knygų dvi yra išleistos lietuviškai: "Žemės druska" - apie vienuolijias, platinta pogrindyje (vienas egzempliorius visai neseniai buvo išsiųstas autoriui, bet pasiekė jį tik žinia, sugraudindama iki ašarų senąjį laisvės legionierių), o vėliau išsklaidyta ankstyvuosiuose "Katalikų pasaulio" ir "Caritas" numeriuose, ir "Jono Pauliaus II-ojo pasaulis", užpernai išleista "Baltų lankų". Kitos knygos prabyla apie politiką ("Paradoksali IV-osios Respublikos istorija", "Generolo Prancūzija"). Jis vertė Biblijos dalis iš lotynų kalbos (Psalmynas, Išėjimo knyga, Evangelijos), perteikė šventųjų gyvenimus ("Nepamirškite meilės: Maksimilijono Kolbės pasija", "Jūsų nuolankus tarnas Vincentas Paulietis"), apmąstė Bažnyčios ir visuomenės santykius ("Atleiskite, kad esu prancūzas", "Dievo partija"), kelionių vaizdus ("Kelionė į Jėzaus šalį"). Už himną mozaikai "Evangelija pagal Raveną" miestelėnai jį išrinko garbės piliečiu, ir, žinoma, teologiniai reportažai "33 velnio buvimo įrodymai" - tai neminėtinos būtybės "laiškai redaktoriui", kur dėkojama už veiklą ir neįkainojamą pagalbą (beje, viename iš interviu Frossard'as sumurma: "man nusispjaut, jis manęs nedomina, jis turi tik tiek valdžios, kiek jam paliekame"), "Menas tikėti" ir kt. Visuo-

meninę šlovę jam pelnė 4 "popiežinės" knygos. Per intronizacijos iškilmes, kur "verkė diplomatai, reiškinys toks pat retas kaip kovo šerkšnas Sacharoje", Frossard'as jautė iš po žemių išskylančią Nerono cirką: "Šitas žmogus iš Rytų kvietė liudyti; jei atsisakytumė, nebeegzistuosumė." Po keleto dienų popiežius pats panoręs susitikti iš knygų pažįstamą Frossard'ą. Ir nebeprisitraukė - tikėjimo patrakėliui André buvo leista bet kada skambinti į Vatikaną. Jam suteiktas Pijaus IX ordino didysis kavalieriaus kryžius, antras pagal vertę Vatikanų apdovanojimą. 1986 m. Petro Įpėdinis jo paprašė parengti mąstymus Didžiojo Penktadienio kryžiaus keliui Kolizijoje. Minties sutarimą jiedu išreiškė ne tik pokalbių rinktinėmis. 1993 m. rudenį moralinių klausimų enciklika "Veritatis Splendor" iškart susilaukė "populiaraus varianto" - Frossard'o knygos "Popiežiaus gynyba". Pasakyta viena: yra gėris ir yra blogis, jie visiškai skirtingi, ir dėl to nebereikia ginčytis. Frossard'as įvertina judviejų skirtumus: "Jam pasaulio spalvos ne tokios tamsios kaip man, reginčiam artėjantį žlugimą. Popiežius taisymano pesimizmą: 'tegu klaida susinaikina patį'". Frossard'as mato toli į priekį: "Mirtis? užsimerki, o Priskėlimo dieną atsimerki" arba pastebi tik dabarties akligatvius. "Kodėl katalikų religija pasiligojo? Todėl, kad it kandidatai prieš rinkimus ji trinasi prie žmonių rūpesčių. O jie kaip tik iš politikos ir religijos laukia, kad paliktų juos ramybėje. Bet ne, religija siūlosi prižiūrėti puodus, keisti purvinus rankšluosčius, valyti pėdas. Juo labiau lenda, juo labiau žmonės kratosi. Pagaliau nebesiūlo nieko, ko jie dar neturėtų. Apie didžiuosius klausimus, kaip antai genetika, ji nedrįsta prabilti ir dėl jų visai neapsisprendžia. Šitaip sukiūžta ir moralė. Senovės tautos puikiai suprato, kad įstatymus reikia iškalti ne ant marmuro, bent ant bronzos. Žydų Įstatymas ant Sinajaus buvo užrašytas ugnimi akmenyje. Šitaip moralės amžinumas tampa akivaizdus. Arba yra absoliuti moralė, arba nėra nieko".

André Frossard'as, "vienišasis riteris" mirė naktį prieš Žiburių šventę, Grabnyčias.

Jonas Morkus

RINKIMAI IR AIŠKINIMAI

Įvairių stovyklų stebėtojai dažniausiai nurodo tris didžiausius savivaldybių rinkimų netikėtumus. Skubėjusiems palaidoti Vytautą Landsbergį ir Tėvynės Sąjungą buvo nelaukta konservatorių pergalė; palyginti silpnas LDDP rezultatas buvo nelauktas pačiai LDDP ir tiems, kurie perdėm bijojo vos ne mistiškos buvusių komunistų partijos įtakos tautai; kai kuriuos krikščionių demokratų gerbėjus nuyvlė prastesnis negu tikėtasi krikdemų pasirodymas.

Sakoma, kad konservatoriai laimėjo dėl to, jog į rinkimus atėjo nedaug žmonių ir baigmę nulėmė ištikimi ir drausmingi šalininkai. Konservatoriai įrodė, kad tokių šalininkų turi daugiausia. Taigi konservatorių pergalės šiuose rinkimuose vertinimas priklauso nuo menko rinkėjų judrumo paaiškinimo. Vyrauja du aiškinimai. Pasak pirmojo, žmonės nėjo balsuoti, nes Seimo rinkimus laiko svarbesniais už savivaldybių. Vadinasi, konservatorių pergalė reikėtų laikyti atsitiktine, o per Seimo rinkimus tikėtis kitokio jėgų santykio. Pasak antrojo aiškinimo, rinkėjų abejingumas yra dabartinės valdžios politikos įvertinimas arba politikų nesugebėjimo pasiūlyti svarnesnių alternatyvų pasekmė; kitaip sakant, tariamasis rinkėjų abejingumas iš tikrųjų yra kritiškumas. Šiuo atveju Seimo rinkimuose įmanomas tas pats rezultatas, jei LDDP nesusiğražins savo gerbėjų, o kitos įtakingesnės partijos neįgis naujų.

Ko gero, teisūs ir pirmi, ir antri aiškintojai, tačiau reikėtų pripažinti, kad pirmasis aiškinimas paaiškina gerokai mažiau ir yra malonesnis pralaimėjusioms arba didesnių laimikių nepelnusioms partijoms. Malonesnis dėl to, kad tartum nieko nereikia daryti, tik laukti Seimo rinkimų; į juos ateisį daugiau rinkėjų, tuomet laikykitės, konservatoriai! Tačiau malonesnis aiškinimas nebūtinai teisingesnis. Niekas negali tvirtai pasakyti, koks bus rinkėjų aktyvumas po dvejų metų. O gal rinkimų apylinkės bus dar tuštesnės?

Šiaip ar taip, galima laukti, kad konservatoriai per kitus rinkimus gaus bent jau nemažiau balsų ir, nepriklausomai nuo to, kiek balsų surinks kitos partijos, turės Sei-

me vieną iš trijų didžiausių frakcijų. Konservatoriai skaičiumi didžiausi Lietuvoje, ir vien tai yra labai rimtas veiksnys, arba, kaip rusai sako, "tvirtumo atsarga". Vadinasi, toms partijoms ir lyderiams, kurie orientuojasi į konservatorių izoliavimą ar visišką išstūmimą iš politikos, ne pro šalį peržiūrėti savo nuostatas ir mokyti bendradarbiauti su tokia Tėvynės Sąjunga, kokia ji yra.

Juo labiau, jog matyti ženklų, kad ji ne tokia, kokia buvo. Iš esmės naujoviškas buvo konservatorių rinkimų vėjus. Kas matė, buvo nustebintas konservatorių laidos per LTV, kurioje patyręs renginių vedėjas daktaras Arvydas Vidžiūnas šmaikščiai pristatė norinčius valdyti Vilnių konservatorius ir didžiausią jų viltį savivaldybių rinkimuose - buvusį finansų ministrą Romualdą Sikorskį. Patrauklus ir įtaigus vedėjas, ne mažiau patrauklus, be to, imponantiškas, dalykiškas ir kompetentingas pretendentas - savaime retas derinys mūsų politiniame klotimo teatre, tačiau didžiausia naujovė buvo lengvas ir paprastas bendravimas, gerokai skyresis nuo konservatoriams įprasto perdėto rimtumo ir sunkiasvoriškumo.

Neaišku, kiek toks stilius bus būdingas konservatoriams apskritai. Spaudos konferencijoje po rinkimų Gediminas Vagnorius tartum nerodė tokio didelio susijaudinimo dėl pergalės, kokio buvo galima laukti, tačiau jau kitą dieną iš užsienių grįžęs Vytautas Landsbergis kalbėjo apie triuškinantį LDDP pralaimėjimą ir sakė, jog priešlaikinių rinkimų idėja dar nebaigta laidoti, tad ar ne laikas ją vėl atkasti.

Elgsena ir bendravimo stilius svarbu, tačiau dar svarbiau santykiai su kitomis partijomis. Puikiai žinome, kad Seime bendro pašnekėsio nėra ne tik dėl buldozerinio LDDP stiliaus, bet ir dėl atitinkamo konservatorių "lankstumo". Dabar rinkimų baigtis didžiojoje daugumoje savivaldybių tartum stumte stumia rasti bendrą kalbą su socialdemokratais ir Centro sąjungos deputatais. Daug kur, įskaitant Vilnių, dešinieji negali turėti daugumos be kelių centristų ar socialdemokratų balsų. Gal tai bus akstinas maloniau apsieiti su kitais?

Kol kas girdėti vienas kitam prieštaraujančių pareiškimų. Vagnorius tvirtina pasi-

Visuomenė

rengęs savivaldybėse bendradarbiauti su visais, tarp jų ir su LDDP, o Landsbergis siūlo buvusią komunistų partiją izoliuojančias sąjungas. Kad ir kaip būtų, viltys turėtų būti itin atsargios: jau po 1992 metų rinkimų atrodė, kad bendradarbiavimo būtinumas akivaizdus visiems, tačiau per dvejus metus paaiškėjo, kad akivaizdumo slenkstis gerokai aukštesnis.

Iki rinkimų daugiau mažiau buvo galima nujaušti, kad LDDP prarado balsų, tačiau mažai kas tikėjosi, kad taip daug. Balsavusių už LDDP kiekis vis dar išpūdingas, ypač pridėjus Valstiečių partijos balsus (jos įkūrimas, matyt, ne be pagrindo laikomas vykusiu taktiniu LDDP ėjimu, kuriuo išsaugota bent dalis nusivylusiųjų jos žemės ūkio politika balsų), tačiau niekas nesitikėjo, kad LDDP turės daugumą vos keliose savivaldybėse.

LDDP aiškintojai teigia, jog nesėkme rinkimuose valdanti partija sumokėjo už ūkio reformas. Dėl sutriuškinimo 1992 metais Sąjūdis teisinosi taip pat. O LDDP tvirtino, kad reformų nebuvo, tik ūkio griovimas, vogimas ir raganų medžioklė. Panašiai ir mes dabar galime abejoti LDDP tariamai vykdomų reformų įtaka rinkimams. Kur kas lengviau negu reformas visuomenė galėjo įžiūrėti privatizacijos linksmybes, piktnaudžiavimą, nusikalstamumą, visišką socialinės apsaugos žlugimą.

LDDP rinkimų kampanijos gaida dabar buvo iš esmės kitokia, negu 1992-aisiais. Kur prapuolė pabrėžtinai kuklūs, gudrūs ir, reikia pripažinti, gerokai linksmesni pustrėčių metų senumo pavyzdžio LDDP įtikinėtotojai? Paskutinės mados Darbo partiją galima buvo pamatyti prieš rinkimus, kai kovo 22 dienos spaudos konferencijoje Gediminas Kirkilas itin agresyviai užpuolė LTV dėl pasakojimo apie LDDP labdarą vaikų namams. "Panoramoje" parodyta vaikų namų auklėtoja pasakė: visiškai aišku, kad labdara priešrinkiminė, ir jai dėl to esą koku. Kirkilas spaudos konferencijoje mojavo kitų trisdešimt kelių vaikų namų darbuotojų laišku, kurį pasirašiusieji, girdi, neabejoja LDDP nuoširdumu ir nemano, kad tarp rinkimų ir labdaros esąs koks nors ryšys. Taigi Kirkilas vėl mokė žurnalistus atspindėti visas nuomones ir grasino už šališkumą privatizuoti valsty-

binę televiziją. Vėliau LTV atsakė puikiu balandžio pirmosios pokštu: LTV privatizuoją broliai Matulevičiai - "Krantas" vedėjas ir Pramonininkų sąjungos veikėjas. Šis "primaaprilis" bus apgavęs bene daugiausia žmonių, nes labai tiksliai išreiškė dabartinio LDDP politinio stiliaus esmę.

Per tą pačią spaudos konferenciją Kirkilas pripažino, kad dabartinė valdžia piktinaudžiauja, bet dėl to kalta buvusi valdžia. Esą taip atsitikę dėl to, kad ekonominė reforma padaryta pirmiau už teisinę, o reikėję atvirksčiai. Suprask, Landsbergis su Vagnoriumi ne tik Lietuvą sugriovė, bet ir verčia imti kyšius dabartinius valdininkus. Ne tik Kirkilas, bet ir kiti žymūs valdančios partijos veikėjai, tarp jų partijos pirmininkas Adolfas Šleževičius, baigia nujodyti pagrindinį propagandinį šūkį: "Visa, kas gerai, mūsų, visa kas blogai - buvusios valdžios". Negali sakyti, kad tas pat per tą pat kartojama iš kvailumo ar pasipūtimo. Pasipūtimo, žinia, netrūksta, tačiau kuo gi pakeisi sudėvėtus išvedžiojimus, jei nėra svarbiausio sėkmingos propagandos veiksnio - sėkmingos, patrauklios politikos?

Po rinkimų LDDP savo pralaimėjimą aiškino ne ką išradingiau. Juozas Bernatoniš tvirtino, kad valdanti partija nepiktinaudžiavo populizmu, nes esanti iš prigimties racionali. Gediminas Kirkilas filosofavo, kad konservatorių rinkėjai nekritiški, o LDDP - kritiški, vadinasi mąstantys. Tik kažin, ar daug džiaugsmo iš genialių, bet nebalsavusių rinkėjų... Gal Kirkilas leidžia suprasti, jog demokratija netobula ir visai be reikalo kritiškų rinkėjų balsai sveria tiek pat, kiek ir nekritiškų?

Improvizuotoje spaudos konferencijoje kitą dieną po rinkimų Kirkilas, Bernatoniš ir Karosas sutartinai kalbėjo, kad LDDP pakenkė reformų vykdymas ir kad partija padarys iš pralaimėjimo išvadas - atsiskakys reformų ir daugiau dėmesio skirs socialinei politikai, gal net sąmoningai naudos populizmą. Karosas mėgino guostis mintimi, jog prieš Seimo rinkimus LDDP esanti geresnėje padėtyje, negu konservatoriai ir politinė dešinė apskritai. Laimėję savivaldybėse turėsią apščiai laiko susikompromituoti rinkėjų akyse, ir švytuoklė sugrįžianti į LDDP pusę per svarbiausius - Seimo rinkimus. Užteksią atidžiai stebėti, kaip konservatoriai vykdys savo rinkiminiuosius pažadus, ir buvusi kompartija susigražinsianti politinę laimę.

Ar pavyks LDDP antrą kartą laimėti

rinkimus vien priešininko stebėjimu ir klaidų nurodinėjimu, kaip pavyko 1992-aisiais? Kažin, ar galima rimtai žiūrėti į Kirkilo grasinimus vykdyti populistinę politiką, nes sunku įsivaizduoti, jog LDDP galėtų būti didesnė populistė, negu yra dabar. Populizmo atsargos seniai sunaudotos. Nepakeitusi savo politikos iš esmės, valdančioji partija rinkėjų pasitikėjimo neatgaus, bent jau tokio, koks buvo 1992 metais. Tačiau net geriausių norų turint sunku būtų patarti, kaip LDDP galėtų tą politiką pakeisti...

Populiarumas tartum išėikvotas. Nereikia pamiršti, jog išvakarėse dalyvauti rinkimuose kvietė stipriausia karta LDDP kaladėje - Algirdas Brazauskas. Speciali kalba per valstybinę televiziją nepadėjo - kritiškieji LDDP rinkėjai liko namuose. Paties Brazausko populiarumas nebe toks, kaip prieš dvejus metus, tačiau jis vis vien tebėra populiariausias Lietuvos politikas. Jo raginimas liko neišgirstas. Sunku patikėti, kad būtų išgirstas, jeigu Brazauskas būtų dar populiariesnis... Arba, koks populiarus turi būti Prezidentas, kad jo raginimas galėtų pagelbėti LDDP?

Ištikimiausius gerbėjus apvylė krikščionių demokratų pasirodymas. Populiarumo lentelės, vis savarankiškesnė laikysena iki rinkimų vertė manyti, jog krikdemai gali užimti vidurio dešinės vietą ir tapti opozicijos pirmūnais. Atrodė, jog tvirta krikdemų laikysena prieš rinkimus slepia savyje atitinkamas ambicijas valdyti kraštą, pakreipti jo likimą.

Tačiau jau rinkimų vėjus, tiksliau jo nebuvimas, atrodė įtartina. Neskaitantis laikraščių ir nežiūrintis televizoriaus tūlas pilietis paskutinius mėnesius prieš rinkimus net Vilniuje neturėjo jokių galimybių patirti, jog krikdemai varžybose dalyvauja. Vilniuje buvo daug LDDP ir socialdemokratų plakatų, pašto dėžutėje galėjai aptikti socialdemokratų ar konservatorių partinį sąrašą su pretendentų atvaizdais, tačiau krikdemai, regis, labai sėkmingai nudaė neegzistuoją.

O jei ir išsiduodavo, tai ne geriausiu būdu. Neliko nepastebėtas monsinjoro Alfonso Svarinsko pasirodymas paskutinėje prieš rinkimus LTV laidoje. Palyginti su daktaro Vidžiūno sustyguotais gyvaisiais paveikslais, atrodė, kad krikdemai prieš pat rinkimus perėmė stilių, kurio bent jau kai kurie konservatoriai tuo tarpu atsisakė.

Galima gerbti monsinjoro asmeninę ko-

vą su komunizmu arba jos nemėgti (reikia manyti, Lietuvoje ne vienas didžiai vertina jo ekstravagantišką laikyseną, kiti ne mažiau karštai jos nepakenčia), tačiau monsinjoro asmenybė - viena, o partijos paradinė iškaba - kas kita. Jeigu dvi dienos iki rinkimų "žydruosiuose ekranuose" krikdemams atstovauja Alfonsas Svarinskas, vadinasi, tai visos partijos požiūris. Sunku patikėti, kad šis pasirodymas nebuvo derintas partijos vadovybėje. Spaudos konferencijoje po rinkimų partijos pirmininkas Povilas Katilius nepajėgė atsakyti į klausimą, kas nusprendė, jog būtent monsinjoras turi būti paskutinis ir skambiausias krikdemų rinkimų vajuos akordas. Partijos valdybos narys Ignacas Uždavins aiškino, jog tie krikdemų gerbėjai, kuriuos nubaidė monsinjoro pasirodymas, esą labai paviršutiniški; krikdemams tokių rinkėjų balsų nereikia. Bet ar tai nepanašu į Kirkilą, kuriam mieli tik kritiškų rinkėjų balsai? Šiaip ar taip, prasikiša pralaimėjusios partijos psichologija: vis pasitaiko kažkokie nesusitupėję rinkėjai... Beje, krikdemų vadovybės aplinkoje dar prieš rinkimus galima buvo išgirsti samprotavimų: savivaldybių rinkimų esą neapsimoka laimėti - vis viena savivaldybėse nieko nebūsią galima padaryti...

Monsinjoro Svarinsko pasirodymą galima vertinti dvejopai - kaip partijos vadovybės klaidą arba kaip partijos vidaus gyvenimo tikrovę, kaip ženklą, jog dauguma partijos narių mąsto ir linkę politikuoti taip, kaip vyriausiasis karo kapelionas. Jei tai vadovybės klaida, ją galima ištaisyti. Matyt, netruksime patirti, ar pavyks tai padaryti - girdėti kalbų apie netrukus įvyksiančią neeilinę partijos konferenciją.

Vangi kampanija ir rinkimų rezultatas negali patenkinti krikdemams gera linkinčių. Keistai atrodo rinkimų analizė ir vertinimas, kurį atliko dabartinė partijos vadovybė. Povilas Katilius tvirtino, kad krikdemai gavo tiek, kiek nusipelnė, ir po rinkimų atsakomybės žadėjo imtis ne daugiau, negu gavo balsų. Ignacas Uždavins kalbėjo, jog krikdemų rezultatu nepatenkinti tie, kurie dirbtinai kėlė ažiotažą, jog partija turinti laimėti rinkimus. Krikdemų taktika visiškai pasiteisinusi, - LKDP ne neigė ar kritikavo kitus, o teigė ir pabrėžė savo nuveiktus darbus. Teisybė, nurodyti tuos darbus buvo sunkoka.

Rinkimai parodė, jog iki šiol efektyvi ir laukimo ir nesivėlimo į didesnius politinius ko-

nuotykius taktika jau išsemta. Ji tiko partijos augimo ir brandos laikui, kai reikėjo kurti kuopelių tinklą ir burti rėmėjus. Tačiau ši taktika nebetinka, kai reikia imtis ryžtingų veiksmų, ne tik kasti apkasus bei statyti įtvirtinimus, ir kelti vieną kitą vėliavą. Prieš metus ar dvejus niekas nesitikėjo, kad krikdėmai gali siekti svarbiausių vaidmenų valstybėje, o dabar tokių vilčių esama, tad atitinkamai turi keistis elgsena.

Dabartinė partijos vadovybė puikiausiai tvarkėsi "techniniu" laikotarpiu, tačiau pats laikas pradėti ideologinę ir politinę erą, lįsti iš krūmų į atvirą vietovę ir imtis ambicingesnių žygių. Todėl be techninio pobūdžio vadovybės reikia politinio lyderio, o jo bent formaliai krikdėmai iki šiol neturi. Algirdas Saudargas labiau žinomas kaip buvęs Užsienio reikalų ministras, negu kaip krikščionis demokratas. Įmanoma suprasti, kad jis nėra sutvertas techniniam darbui, tačiau politinėje eroje jį laikyti atsargoje būtų per didelė prabanga.

Centro sąjunga ir socialdemokratai neprarado galimybės tapti stipriomis partijomis, ir tenka apgailestauti, jog per savivaldybių rinkimus nepadidino savo politinio kapitalo. Ko gero, visiems būtų geriau, jei šios partijos, ypač socialdemokratai, būtų stipresnės. "Ypač socialdemokratai" rašau dėl to, kad jų ideologinis stuburas atrodo tvirtesnis, tuo tarpu Centro sąjungos idėjinis apibrėžtumas vis dar pakibęs Ozolo ir Bičkausko.

Tie patys rinkėjai, kurie vieniems atrodė nekritiški, kitiems paviršutiniški, pasirodė esą pakankamai nuovokūs vadinamųjų mažųjų partijų atžvilgiu. Demokratų partija, Nepriklausomybės partija, Tautininkų Sąjunga, Liberalų sąjungos liekanos, respublikonai, staiga atgiję žalieji ir tautapažangiečiai dar kartą triuškinančiai pralaimėjo. Reikia pasakyti tiesiai: tai la-

MAŽIEJI PO RINKIMŲ

Praėjus pustrėčių metų po Seimo rinkimų, jau tapo akivaizdu, kad Lietuvoje nebus dvipartinės sistemos. Ramiai, garantuotai ir ilgam politinio centro vietoje įsitvirtino trečia didžioji partija - krikščionys demokratai. Kairėje stabiliai laikosi socialdemokratai. Tvirtai apsisprendę orientuoti į pramonės darbininkų profsąjungas bei socialinės paramos laukiančius

bai gerai. Regis, pereinamiems laikams būdingas 'partijėlių' gausybės ragas Lietuvoje baigia užakti.

Lenkijoje prieš ketverius metus buvo vos ne šimtas partijų, dabar liko tik šešios ar septynios. Po paskutinių rinkimų partijų apsimazino Estija, pvz., nebeliko parodijinės rojalistų partijos - kolektyvinio estiško Vilkaičio. Dauguma šios partijos narių laiko save menininkais avangardistais, niekina politiką iš principo ir per rinkimų laidą vietoj programų dėstymo gali gitara profesionaliai sugroti barokinę pjesę.

Lietuvių Vilkaitis ir estų rojalistai gali teisintis, pašaipą ir parodiją besiginą nuo politinio gyvenimo absurdu ir banalybių. Tačiau šitaip neišvengiamai diskredituojama politika apskritai. Teodoras Adorno (teisybė, kitoje plotmėje - samprotaudamas apie ne mažiau sunkią menininkų kovą su banalumu) teigė, kad pabėgimas į parodiją nėra išeitis ir neapsaugo nuo banalumo, nes publika parodiją priima už gryną pinigą. Kaip pavyzdį Adorno nurodo Mekio Peilio dainelę iš "Trijų grašių operos", kuri buvusi sumanyta kaip banalumo parodija, tačiau seniai atliekama kaip rimtas kūrinys, ir, užuot banalumo pasaulyje apmažinusi, jo gerokai pridėjusi.

Virginijus Valentinavičius

P.S. Jau parašius šią apžvalgą, įvyko Seimo nario rinkimai Kaišiadoryse. Laimėjo ne Liudvikas Sabutis, kaip daug kas tikėjosi po konservatorių sėkmės vietiniuose rinkimuose. Dabar jau visi turėtų būti tikri, jog nieko tikra Lietuvos politikoje nebūna. Antano Terlecko gerbėjai neskausmingai perleidžia savo balsus LDDP kandidatui, vadinasi lengvų pergalių laikas baigėsi visoms partijoms.

V.V.

gyventojų sluoksnius, pastaroji liko vienišele atvirai ideologine-klasine partija, nuosekliai perimančia Vakarų socialdemokratijos teoriją bei praktiką.

Tačiau piliečiams rinkimuose pasiūlyta rinktis ne iš keturių, o iš septyniolikos sąrašų, tad teisėtai keliamas klausimas: kiek gi partijų reikia Lietuvai? Sakyčiau, kiek yra, tiek ir reikia, pirmiausia - patiems partiečiams (juk kiekvienas mūsų tam tikra prasme esame Lietuva). Turbūt egzis-

tenciškai smagu turėti savo partiją. O smagus jau pats savaime yra retas ir vertingas dalykas mūsų nualintoje *postepochoje*, kai vis mažiau pasitikima protu ir vis labiau vyrauja emocinis pradai, suirusios/suardytos tradicinės bendrijos, kai eklektiškai vienu metu ir toje pačioje vietoje koegzistuoja skirtingų epochų ir skirtingų kultūrų elementai, subyrėjusių ideologijų nuolaužos, kurias perlydyti į autentišką šviežią kokybę neužtenka nei jėgų, nei talento. Ar komunizmą, ar modernizmą dėsimė po žodelyčio *post*, tai jau skonio reikalas (pritarčiau nuomonei, kad komunizmas ir buvo moderniosios valstybės galutinis išsipildymas), bet gyvename *post* epochoje, o ne organiškai besiskleidžiančioje kultūroje, tad ir smagumą "politikuoti" galėtume laikyti vienu saviraiškos būdų, monadiniu kultūros elementu, nenkenksmingu, todėl ir toleruotinu. Tai teikia drąsos teigti, kad iš principo partijų gali būti begalinė aibė, o takoskyra tarp "autentiškų" ir "marginalių" politinių partijų yra ne tai, kaip jos įtaiko į konservatizmo-liberalizmo-socializmo skalę, kurią primygtinai perša politologai, o tai, ar savo smagumui, ar kieno kito savanaudiškais tikslais ši partija veikia. Taikydami tokį lengvabūdišką kriterijų, galime sakyti, kad, pavyzdžiui, Lietuvos Laisvės sąjunga iš tikrųjų yra Vytauto Štusausko laisvės sąjunga, netgi šios laisvės įkūnijimas, tad yra visiškai autentiška ir net, sakyčiau, itin naudinga sąmojingo žmogaus sveikatai (ko vertas vien nepakartojamas atvirasis laiškas Antanui, perskaitytas per Valstybinę TV visai Lietuvai!). Panašius hepeningus tautai surengia ir Respublikonų partija (nepamirštama Prezidento arklio istorija) bei Žalioji partija (Rimanto Astrausko buto Turniškėse istorija). Dėl pastarosios tenka tik apgailestauti ir tikėtis, kad valdymo svertus turinčios jėgos savo programą vykdys gamtamylėška dvasia, nelaukdamos, kol subyrėjęs ekologinis sąjūdis vėl taps įtakinga politine jėga.

Visa tai - apie mūsų partiečių saviraiškos smagumus. Kitas smagumas yra valdžia. Smagu turėti valdžią partijoje, dar smagiau, kai pati partija yra valdžioje. Deja, grupė, šiandien valdanti Lietuvą, tai net ne partija, o gausus būrys buvusiųjų, kuriuos asmeniškai sieja bendra praeitis, moralinis ir idėjinis indiferentiškumas ir - juo toliau, juo labiau - biznio reikalai. Čia veikia nomenklatūrinės žaidimo taisyklės, drums-tame vandenyje leidžiančios pasigaudyti

riebių žuvelių. Žuvelės, kaip žinia, sutaiko skirtingiausius charakterius bei pažiūras. Kyla tik viena problema: demokratijos, nors ir paradinės, sąlyga yra rinkimai. Išeities ieškoma keičiant pavidalus, plečiant tos pačios grupės įtakojamų partijų ir žmonių ratą. Kiekvienas iš anksto nepasišaušęs sulaukia pasiūlymų pažaisti laiminčioje komandoje, ir ne visi atsispiria pagundoms. Taip politikoje atsiranda dariniai, kurių autentiškais nepavadinsi, tad pavadinkime juos išvestiniais.

Pats šviežiausias jų - Valstiečių partija. Pagrindinis jos rinkimų kampanijos akcentas, lyg ir turįs išsklaidyti visus įtarimus, yra šis: mes dar nesusitepę. Dar nebuvome valdžioje, nevogėme, nemelavome, taigi esame, pasak K. Purvinskio, "be griekų". Na, juk tiesiog nepadoru priminti negrižtamai praėjusių laikų "griekelius" partijai, kurios visi kandidatai pasižymi "aukštomis dorovinėmis, politinėmis, moralinėmis, dalykinėmis, profesinėmis, idėjinėmis" ir t. t. savybėmis, yra "gabūs, patvarūs, visose gyvenimo srityse kompetentingi, apdovanoti kūrybos iniciatyva". Toks naivus LDDP agrarinio sparno įžūlumas iš tikrųjų galėtų pralinksinti, jei ne liūdnai kolūkiais atsiduodantis LR Konstitucijos 47 straipsnio pataisos projekto sakiny: "Žemė nuosavybės teise gali priklausyti laisvanoriškiems ūkiniams žemdirbių susivienijimams". Po Valstiečių partijos sėkmės rinkimuose akivaizdu, kad jos paramos LDDP reikšmė labai išaugs, tad ateityje sulauksime dar ne vieno panašaus įstatymų leidybos perliuko.

Valstiečių partija nėra vienintelė niša, į kurią tikimasi surinkti nusivylusiųjų balsus. Į rinkimų šou atvyko ir jau gerokai primiršta Tautos pažangos partija, per pastaruosius metus pasižymėjusi tik keletu antisemitinių pareiškimų bei įtaikia poza: "Kas geresnio, Premjere?" Pikti liežuviai kalba, kad prie šios partijos reanimavimo buvo pridėta ranka iš šalies, nes vietose, kur net nebuvo šios partijos skyrių, pavyzdžiui, Klaipėdoje, staiga atsirado gausūs pasižymėjusių piliečių - ne partijos narių, o rėmėjų - sąrašai, kurių pirmosiose pozicijose - žinomi LDDP simpatikai. Tautos pažangai labai artima Jaunoji Lietuva, kurios agitacijoje demagogijos dar daugiau, o demokratijos ir visai maža. Šias dvi partijas vienija bravūriška "tvarkdarių" poza. Siūloma kurti saugumo zonas, internatus asocialių šeimų vaikų talentams ugdyti, viliamasi išspręsti nedarbo problema, duo-

dant nurodymus, kiek žmonių turi būti įdarbinta (auksinė Stasio Buškevičiaus mintis), skelbiama kova mafijai (gal ją uždrausti?). Blika nusistebėti, kodėl šie karingi vyrai tylėjo pastaruosius metus (ar tik neatšaldė jų įkarščio dosniai padalytos valstybinės sinekūros?).

Yra dar keletas politinių jėgų, kurios, siekdamos savo specifinių tikslų, gali vienyti su valdančiąja grupe, nebūdamos LDDP satelitais. Pirmiausia turiu omenyje Lenkų rinkimų akciją. Lenkų frakcijos Seime nariai tradiciškai balsuoja kartu su LDDP, tačiau LS Vilniaus skyriaus pirmininkas, dalyvavęs rinkimuose pastarosios partijos sąraše, savo kolegų buvo griežtai kritikuotas. Galbūt tai ne partnerystės paneigimas, o tiesiog kova dėl balsų. Nors neatmestinas variantas, kad LRA pasimokė iš skausmingų autonomijos istorijų (pvz., garsusis Anicetas Brodavskis puiuojasi ne LRA, o Valstiečių partijos sąraše). Keldama tikslą išplėsti savivaldos teises, LRA nebūtinai turi vienyti su centralizmą igyvendinančia LDDP.

Dar vienas klaustukas - tik ką susikūrusi Moterų partija. Ji šiuose rinkimuose nedalyvauja, bet su ja jau negalima nesiskaityti, kad ir dėl neįtikėtinais spartaus narių skaičiaus augimo. Skeptikai teigia, kad tai dar vienas LDDP manevras, panašus į Valstiečių partiją: kaip pastarąją pagimdė nusivylimas agrarine politika, taip Moterų partijos agitacijos šerdimi turėtų tapti socialinės politikos nesėkmės, gyvenimo kokybės smukimas, paramos šeimai stoka bei menkas moterų dalyvavimas viešajame valstybės gyvenime. Laikas parodys, ar šios problemos taps Moterų partijos politikos branduoliu ar spekuliacijos objektu, ar, kaip atrodo iš pirmųjų deklaracijų, naujoji partija ieškos savo idėjų realizacijos kartu su opozicinėmis jėgomis, ar bus įtraukta į dabartinę valdžios piramidę, susigundžiusi iliuzija, kad būnant arčiau prie valdžios, galima ją veikti norima linkme.

Pagaliau yra ir Centro sąjunga, ne kartą pavadinta LDDP atsitraukimo placdarmu. Vienu metu net atrodė, kad specialiai rengiama (kai kas sakė, kad jau ir parengta) pamaina dabartiniam Prezidentui. Bet katė perbėgo kelią: gal LCS vadovybė pasirodė per kietas riešutėlis, o gal - tai labiau tikėtina - nebuvo priešasčių stipresniam spaudimui iš LDDP pusės, nes, priešingai prognozėms, partija nesikilo, skilti nesirengia, o įtaką galimam centrinių elektro-

ratui bando daryti per Tautos pažangos partiją. Jei valdžia ims slysti iš LDDP rankų, LCS bus žymiai patrauklesnė bėgliams už bet kurią kitą partiją. Schema parengta, ir pavojus tapti "priebėga" lieka, - tai puikiai suvokia ir centrinių aktyvas. Centro sąjunga nepavyko tapti trečiaja jėga. Galbūt dėl to, kad pernelyg ilgai stengėsi sukurti lietuvišką "centrizmo doktriną", ir aukso vidurio ieškojo ne tarp etatizmo ir liberalizmo, socialinių garantijų ir rinkos, paveldo ir kūrybos, o tarp TS/LK ir LDDP. Pastaruoju metu centristai išsprendė doktrinos problemas, pradėdami atvirai remtis social-liberalizmo principais, bei ėmė nuosekliai propaguoti evoliucinio sistemos tobulinimo koncepciją. Jei dar pavyks atsisakyti vadizmo bei tam tikrų mesianizmo gaidelių ir atsiverti naujiems žmonėms, tai ateityje centristai gali visai neblogai verstis.

Daug kalbų bei pašmaikštavimų sukėlė planuojamas LCS jungtuvės su Liberalų sąjunga. Pastaroji po paskiausio kongreso iš esmės pasikeitė. Kelerių metų pastangos ieškoti paramos viename socialiniame sluoksnyje baigėsi tuo, kad verslininkai nušlavė intelektualus. Kaip paaiškino vienas jaunas palangiškis verslininkas, jeigu jau investuoji pinigus, tai nori turėti ir kontrolinį akcijų paketą. Žinia, verslininkai remia visas partijas, o įvairios verslo grupuotės bando daryti įtaką įvairiais kanalais. LLS čia ne išimtis. Manoma, kad didieji Kauno koncernai, dūstantys be investicijų, bando pagerinti savo finansinę padėtį dalyvaudami politikoje, konkrečiai - LLS veikloje. Bet partijoje yra ir daug smulkesnių verslininkų, kurių interesus nuolat žeidžia ekonominės politikos absurda bei valdininkų korupcija. Dauguma jų jau persirgo anarchistine "stašaičio karštine" ir nori esminių valstybės strategijos pokyčių. Šiuo požiūriu LLS tapo žymiai autentiškesnė, negu buvo iki šiol. Apskritai siekis kurti Lietuvoje klasikinę vakarietiško tipo liberalų partiją kilo iš intelektualinės aistros, o ne iš visuomenės raidos poreikių. Gal dėl to lietuviškame politologijos diskurse liberalams visada paliekama reikšminga vieta, nors LLS įtaka valstybės gyvenimui niekada nebuvo didelė, o pastaraisiais metais ir visiškai sumenko. Vertinant ekonominius kriterijais, Lietuvos politinio spektro dešinė pusė lieka visiškai laisva, tad nors ir nereikšminga, bet vienintelė nuosekliai ginanti individualizmą bei kapitalizmą LLS būtinai įtraukiama į jį. Intelek-

tualų apgailestavimui, gyvenimas atliko savo pataisais. Naujoji LLS banga žino, ko nori, ir nenusiteikusi teorinėms pratyboms bei ideologinei nekaltybei, kitaip tariant, LLS įsisuko į lietuviškosios "praktinės politikos" mišrainę. Nenuostabu, kad vietoj principingo konservatyviai liberalaus šūkio "Laisvė, turtas, tvarka" šiuose rinkimuose girdime anemišką ir beprasmį "Santarvė jums ir jūsų namams". Tik sėkmė apsimoka, tad tikėtina, jog deklaruotasis uždavinys susijungti su Centro sąjunga be skrupulų bus forsuojamas.

Dabartinėje epochoje partijos praranda savo kaip socialinio sluoksnio interesų atstovavimo, o parlamentai - skirtingų interesų derinimo funkcijas. Partijos orientuojasi į "vidutinį rinkėją" ir neišvengiamai panašėja politinėje rinkoje. Pasižvalgius, koks gi tas vidutinis rinkėjas Lietuvoje, taps aišku, kodėl tuščia dešinioji spektro pusė. F.Naumanno fondo užsakymu atliktos visuomenės apklausos "Lietuvos politinė kultūra" rezultatai teikia daug peno apmąstymams: 72 % apklaustų respondentų mano, kad valdžia turi garantuoti piliečiams materialinę gerovę, dar 22 % yra įsitikinę, kad ji tai turėtų daryti iš dalies, 43 % tiki, kad valdžia turėtų prižiūrėti moralės normų laikymąsi, o 16 % įsivaizduoja, kad ji turi kontroliuoti ir masines informacijos priemones. Taigi visuomenės dauguma - tikri etatizmo entuziastai. Tačiau tik 2 % tų pačių apklaustųjų tiki, kad Lietuvos valdžia beveik visada priima teisingus sprendimus, 14 % mano, kad taip atsitinka dažnai. Ką rodo šie duomenys? Įsitikinimą, kad socialinis blogis kyla iš nedorų, savanaudžių žmonių piktavališkų veiksmų, o ne iš ydingų valdymo struktūrų. Tereikia į valdžią išrinkti dorus ir teisingus piliečius (tokius, kaip mes patys, - pagalvojame kiekvienas širdies gilumoje), ir viskas pajudės į gerąją pusę.

Šią mitologemą eksploatuoja dauguma politinių jėgų, tarp jų ir dar nepaminėtos keturios Sandoros partijos: Demokratų, Tautininkų, Politinių kalinių ir tremtinių bei Nepriklausomybės. Šiuose rinkimuose jos sudarė koalicijas įvairiais variantais tarpusavyje arba su TS/LK, kitur kėlė kandidatus savarankiškai. Sandoros partijas vienija pirmiausia jų kilmė. Jos visos išsikristalizavo iš Sąjūdžio, vildamosi įsitvirtinti daugiapartinėje sistemoje, ir sutriko, Sąjūdžio branduoliui persiorganizavus į Tėvynės Sąjungą. Jas vienija idėjos, elek-

toratas bei politikavimo ir veikimo stilius. Politinių kalinių ir tremtinių sąjunga aiškiausia tiek savo nariais, tiek orientacija į vyresnio amžiaus piliečius. Tautininkai išlaiko savo specifiką veikia istorinių asociacijų bei sentimentų dėka (viskas smetoniška, pradedant perversmo nostalgija ir baigiant kvietiniais ūsais). Pagrindinė tautininkų akcija praėjusiais metais - bandymas inicijuoti referendumą dėl pirmalikių Seimo rinkimų - buvo nesėkminga. Jos nepalaikė kitos dešinėsios jėgos, pagrįstai manydamos, kad rinkimus reikia rengti tada, kai ketinama juos laimėti. Tautininkų populiarumas gali išaugti dabar, jeigu jie sumaniai išnaudos visuomenės dalies nepasitikėjimą ir nepasitenkinimą tuo, kad, Lietuvai derinantis prie Vakarų Europos teisinių ir politinių standartų, tenka atsisakyti dalies suvereniteto. Kol kas nėra viena dešinioji partija šio proceso nekvestionavo. Pirmi požymiai pasirodė po LR Prezidento vizito Izraelyje bei vėliau, svarstant galimybę užsieniečiams įsigyti žemės Lietuvoje. Demokratų ir Nepriklausomybės partijų nuostatos tokios artimos viena kitai ir, apskritai paėmus, Tėvynės Sąjungai, kad joms pritrūksta racionalių argumentų savo identitetui pagrįsti. Jų nesėkmė rinkimuose tai akivaizdžiai patvirtino.

Visų keturių Sandoros partijų pagrindi-

niai idėjiniai akcentai - tautiškumas, teisingumas, dora, tvarka. Viena kelia nerimą: tai šen, tai ten vis praslysta nuostata, teisingumą priešinti teisei, tvarką - demokratijai, tautiškumą - atvirai visuomenei. Taip nesąmoningai (o gal ir sąmoningai) ginamas valdančiajam klanui parankus modelis, kuriam nieko nėra pavojingiau už tikrai laisvą konkurencinę rinką, valdymo komunikacijų skaidrumą bei demokratinę kontrolę, valdininkų asmeninę atsakomybę.

Savivaldybių rinkimai pagal proporcinę sistemą partijoms buvo be galo naudingi patys savaime ir kaip repeticija prieš Seimo rinkimus. Pastarasis pradas ypač ryškus, nes didesnė pusė rinkimų kampanijos diskusijų problematikos priklausė Seimo, o ne vietinės savivaldos kompetencijai. Natūralu tikėtis, kad įvertinusios rezultatus, politinės jėgos persigrupuos ir jungsis, o kai kurios užbaigs savo gyvavimą. Bet neabejoju, kad ir ateityje politikos fardavaterio parašėse neabejingiems stebėtojams liks, o gal ir daugiau atsiras objektų analizei ar sąmoju pademonstruoti. Mažųjų partijų lozungu galėtų tapti berods Valentino Šapalo atsakymas į klausimą, ką darys Nepriklausomybės partija, jei rinkimus pralaimės: "Ruošimės kitiems rinkimams."

Jurga Brazaitytė

ETIKA IR POLITIKA

Mainco universiteto socialinės etikos profesorius (lietuvių skaitytojams žinomas kaip knygos "Filosofijos įvadas" autorius) apžvelgia pagrindines etikos ir politikos problemas. Globalizavimo tendencijos pasaulyje meta didelį moralinį iššūkį liberalinės ir socialinės valstybės koncepcijai. Kai liberalinė valstybė gyvena sąlygomis, kurių pati negali garantuoti, kyla svarbiausias klausimas, kaip galima "išugdyti" atsaikingus ir protingus piliečius.

Sąvokų aiškinimai

Etika kaip reikšmingos moralinės patirties mokslas iškelia *tris pagrindines problemas*. Pirmiausia ji pateikia racionaliai pagrįstus moralės principus ir taisykles. Taigi ji siekia būtinai nustatyti patirties normas ir įtikinamai paaiškinti, kas yra *pareiga*. Antra, etika remiasi moraline pozicija ir įsitikinimu, tradiciškai vadinamais

dorybe (virtutes), kurios esmė - ne tik gerai elgtis, bet ir *būti geram* ta prasme, kuria įprasta sakyti, kad žmogus yra geras. Trečia, etikoje svarbu, kas yra moralinės patirties tikslas ir prasmė, taigi visų pareigų ir dorybių orientacija, t. y. *gėris*, kuris turi būti įgyvendintas. Taigi kartu kyla klausimas, kas yra reikšmingos moralinės patirties *aukščiausias gėris*.

Pažvelgę į nagrinėjamą temą, pirmiausia galime išskirti du klausimo apie aukščiausią gėrį aspektus: pirma, teologiniu aspektu aukščiausias gėris vaizduojamas kaip eschatologinis žmonių *išganymas*; antra, asmeninio *tobulumo* siekiame patys, atlikdami pareigas. Remdamiesi šiais dviem aspektais, galime taip pagrįsti išliekančią mūsų reikšmingos moralinės patirties orientaciją: kalbama apie *visuomenės sąlygas*, kurios atitinka aptartus visuotinius moralės principus, t. y. padėtį, api-

būdinamą kaip visuotinis dėmesys vienas kitam ir palankumas.

Čia iškyla socialinės etikos nagrinėta problema¹: tai protingo socialinių institucijų, santykių, struktūrų, įstatymų etc. *teisėtumo* klausimas. Keliant šią problemą svarbiausi ne atskirų asmenų veiksmai ir pažiūros, bet *moralinės institucijų ypatybės*. Kaip mūsų visuomeninės institucijos atitinka visuotinius principus? Kaip jos nustatys, ką žmonės skolingi vieni kitiems? Kaip jos pripažįsta ir įstatymiškai įteisina žmogaus orumą? Čia taip pat pateikiamas praktinis santykis: mūsų socialinės institucijos yra žmonių patirties rezultatas, kurį ši patirtis gali kurti ir keisti. Pateikiamas socialinės etikos požiūris nukreiptas į tai, ką galėtume pavadinti *visuotine gerove*, teisingai sukurta, laisvai tvarkoma visuomenė arba žmogaus orumą garantuojančia santvarka. Ji iš esmės patenkina visus socialinius, šeimos, ūkio, kultūros ir valstybės poreikius.

Dabar apie antrą temos sąvoką - *politiką*.

Pirmiausia - apie termino dviprasmiškumą, kurį sudaro tai, kad tradiciškai "politiką" suvokiame ne tik kaip *mokslą*, bet ir kaip konkretų žmogaus veiklos būdą. Ši dviprasmybė toliau mums netrukdytų, nes iš konteksto bus aišku, ką turime omenyje. Reikšmingesnis antras dalykas. "Politika" dažnai suvokiama labai *plačia prasme*, kai kalbama apie verslininko investicijų politiką arba teatro direktoriaus repertuaro politiką, kur "politiką" laikomi gerai apgalvoti planingi veiksmai. Čia "politiką" suprantame siauresne prasme. Kad išvengtume sąvokų painiavos, galime deskriptyviai teigti: politika yra *visai visuomenei privalomi veiksmai*. Ji susijusi su tam tikros teritorijos gyventojų socialinio gyvenimo išraiškos *teisine tvarka*. Šiuo požiūriu politika yra "veikla valstybėje ir per valstybę", kai valstybė apibrėžiama kaip *valdymo sistema*, kaip "aukščiausia socialinė institucija, kuri apima kitas institucijas ir joms vadovauja"², o tai dabar ypač pabrėžiama, aiškinant valstybės ir visuomenės skirtumą. Šis valstybės apvalkalas apima, viena vertus, kitas *vietines organizacijas*, antra vertus, - ir *valstybių sąjungas*.

Koks politinės veiklos santykis su tuo, ką

priskiriame etikos sričiai? Politikos filosofijoje galimi du atsakymai. Pirmu, suformuluotu Platono ir Aristotelio, politika iš esmės suvokiama kaip *reikšminga moralinė patirtis*. Kitas, pradedant Machiavelliu, politiką atskiria nuo moralės ir ją laiko tam tikra technikos forma, taigi *menu, ars politica*, kuris neturi nieko bendra su morale.

Bet jau Aristotelis žinojo, kad valdžia negali būti savaiminis gėris, taigi negali būti suvokiama kaip galutinis veiklos tikslas. Bet kuri valdžia turi savo "dėl ko", savo orientaciją. Ji nurodo, kas dėl jos gali atsitikti ir ką ji gali įgyvendinti. Valdžios technika pagrįstas politinis protingumas reikalauja *instrumento* ir nekelia klausimo apie gėrį, kuriam valdžia turėtų tarnauti. Neišvengiamai iškyla problema, kurią Tomas Akvinietis formuluoja taip: "valdžia gali siekti ir gėrio, ir blogio" (*potestas se habet ad bonum et ad malum*). Valdžiai būdingas *moralinis ambivalentiškumas*, o politika, kuri iš esmės yra valdžia, negali būti nekalta dėl moralės atžvilgiu neutralios technikos. Ji neišvengiamai yra *reikšminga moralinė patirtis*, taigi patirtis, suvokiama kaip bendriausi moralės pagrindai pareigų, dorybių ir gėrio prasme. Toks būtų pirmas neginčijamas atsakymas: politika nepaklūsta įsakymui redukuoti moralės atžvilgiu neutralią valdžios techniką, t. y. politika iš esmės yra reikšminga moralinė patirtis. Gera politika - tai *daugiau* negu "tobula technika be jokių moralinių refleksijų".

Kas sudaro šį "daugiau"? Atkreipkime dėmesį į vadinamąją socialinės etikos problemą. Kalbama apie tai, kad politika, norėdama pasiekti teisingiausią visuomenės būklę visuotinės moralės prasme, panaudoja valdžią valstybės valdymo sistemai sukurti. Tokia įvairių būtinų institucijų, įstatymų, nutarimų, potvarkių, susitarimų orientacija į visuotinę gerovę ir santvarkos humaniškumą yra iš esmės moralinė orientacija, pagrįsta dėmesio žmonėms ir jų gerovei visuotinumu. Tokia orientacija yra *būtina* geros politikos sąlyga.

Žinoma, tai būtina, bet ne *pakankama* geros politikos sąlyga. Negalima nepaminėti antro, Machiavellio ir Maxo Weberio atsakymo, nors ir nepakankamai raiškaus,

bet teisėto. Žinoma, gerai politikai sukurti neužtenka geros valios moralinės motyvacijos. Be to, žinojimas, patirtis ir galėjimas šia prasme vadinami "technikos tobulumu". Todėl iškyla Maxo Weberio anksčiau filosofiskai nediferencijuota problema, suvienodinanti pažiūrų etiką su atsakomybės etika³.

Weberis mano, kad teiginys, jog politiko etika - tai atsakomybės etika, yra pagrįstas, bet ir ginčytinas. Norėčiau dar patikslinti, nes remdamasis dviem prieš tai aptartais atsakymais suvokiui tai kaip dvi-reikšmę kalbą apie *politikos protingumą*. Jeigu "protingumą" suprasime pagal antrąją, Machiavellio tradiciją, tai protingumas - tik paprasčiausias "sugebėjimas pasirinkti priemones" bet kokiems tikslams. Tada ir apie banko plėšiką arba žmogų, neteisėtai gavusį palikimą, galima sakyti, kad jie elgėsi protingai. Politikoje kalbama apie tam tikrą protingumą valstybės, kuri, kita vertus, moralinius svarstymus panaudoja kaip priemonę valdžiai užgrobti bei įtvirtinti, arba kai šiais svarstymais remiasi tautinės valstybės egoizmas pagal šūkį *Right or wrong, my country*. Kalbėdamas apie atsakomybės etiką, Weberis neabejoja šiuo protingumu.

Anksčiau norėta tai paaiškinti, remiantis Aristotelio protingumo sąvoka, kuriai pritarė ir Tomas Akvinietis. Šis protingumo, *phronesis, prudentia* reikšmės variantas reiškia *praktinę dorybę*, taigi protu pagrįstus veiksmus, iš esmės moralų gėrį kuriantį elgesį. Tai reiškia, kad politinis protingumas visada lieka socialinės etikos problema ir kartu problema to, ką vadiname visuotine gerove teisingos santvarkos prasme. Bet kartu jis nėra pakankamai aiškus. Aristotelio protingumo sąvoka aiški dėl to, kad apie šią dorybę kalbama kaip užbaigtą neišvengiamą *kompleksiškumą*, kuris būdingas visiems, taip pat ir politiniams mūsų veiksams. Tomas Akvinietis kalba apie veiksmo situacijos kontingentiškumą, kai negalima taip pat ir neklęstamai vadovautis savo praktiniu protu (*Intellectus non potest infallibiter conformari in rebus contingentibus*). Šiuo požiūriu protingumas yra tokia dorybė, kuriai, šioms kompleksinėms sąlygoms susidūrus su

¹ Plg. Anzenbacher A. *Christliche Sozialethik als Wissenschaft*. Zur methodischen Selbstverständnis einer Disziplin // Seidel W., Reifenberg P. (Hg.) *Moral konkret*. - Würzburg, 1993. - S.

40-57.

² Höffe O. *Politische Gerechtigkeit*. Grundlegung einer kritischen Philosophie von Recht

und Staat. - Frankfurt, 1987. - S. 65.

³ Weber M. *Politik als Beruf // Gesammelte politische Schriften*. - Tübingen, 1971. - S. 506.

kontingentiškumu, nenumatytais aplinkybėmis, pareigų kolizijomis ir rizikingomis situacijomis, svarbu pasirinkti priemones, geriausiai tinkančias įgyvendinti moralų gerį politikoje - visuotinę gerovę.

Dabarties etikos ir politikos koncepcija.

Liberalinė valstybė

Pirmas ir svarbiausias dabarties politikos koncepcijos bruožas - liberalinės valstybės kaip demokratinės *teisinės ir konstitucinės valstybės* konstrukcija. Liberalizmo teorijos klasikais Hobbes, Locke, Rousseau, Kantas šią konstrukciją pavertė *sutarties teorija*, ir ji dabar vyrauja Johno Rawlso, Roberto Nozicko arba Jameso Buchanano politikos filosofijoje. Iš prigimties laisvi ir lygūs, šiuo požiūriu neginčijamas teises turintys asmenys, vadovaudamiesi įsisąmonintais bendrais interesais, sudaro sutartį ir susitaria sukurti *politinę santvarką*. Sutarties fikcija aiškina, kad asmenys ne valstybei dėkingi už savo teises ir laisves, o patys kuria ir įteisina valstybę, kad užtikrintų savo laisvę. Šiuo atžvilgiu valstybės *teisė* gali remtis tik viena sąlyga: "Vieno savivalė turi būti sujungta su kito savivale bendrais laisvės įstatymais" (Kantas). Valstybės teisėtumą sudaro esminis *galėjimas susitarti*, pagrįstas tuo, kad pirmiau negu būtų užtikrinta visų laisvė reikia teisiškai ir politiškai garantuoti visuotinę gerovę. Asmenys, būdami *piliečiai*, aktyviai kuria valstybę, pirmiausia rinkdami įstatymus leidžiančią valdžią, kad ji gintų piliečių teises. Šia prasme valstybė kuriama kaip *teisėnė koegzistuojančių laisvių koordinacinių sistema*.

Atsižvelgiant į *demokratinę* piliečių dalyvavimą, politika - ne tik profesionalių politikų, bet ir piliečių reikalas. Čia atsiranda kita problema: liberalios sutarties fikcija grindžiama *bendrai suprastų* asmenų *interesų* pagrindu ir siekia politinės santvarkos, kur galėjimas susitarti pagrįstas ne piliečių moralumu ir dorumu, o egoistiniais interesais. Šia prasme, Kanto teigimu, valstybės sukūrimo problema "išsprendžia net velnių tauta, jei ji tik turi protą", jeigu tai atitinka visų interesus, pripažįsta svarbią politinę sutartį garantuojančias tarpusavio teises. Bet kyla klausimas, ar šio *egoistinio sutarties modelio* užtenka ilgalaikiam žmogiškos politinės santvarkos funkcionavimui užtikrinti. Jeigu remsimės tik sutartimi, kiekvienas rūpinsis tuo, kad kiti teisiškai tiksliai lai-

kytųsi sutarties sąlygų. Tačiau drauge kiekvienas pasitaikius progai pasiruošęs pažeisti šias sąlygas, kai jam tai naudinga. Velnių tauta turbūt greit pasirodytų išlaikytiniu tauta. Šios aporijos išvengiame tada, kai mus įpareigoja ne tik sutartis, bet ir *sąžinė*, o tai šiame kontekste reiškia, kad mes tarpusavyje bendraujame kaip asmenys, gerbiantys savitikslių būti. Jos neturime instrumentalizuoti ir kaip žmogaus teisių statusą privalome pripažinti mūsų moralinių *teisės pareigų* objektu, kurį politinė sistema reikiama mastu įtvirtina įstatymais. Tad reikia sakyti: politinė bendruomenė tik tada gali garantuoti žmogaus orumą, kai ji bent minimaliai yra ir *moralinė bendruomenė*.

Taip pat išryškėja kitas požiūris. Liberalinė politinės sistemos kaip koegzistuojančių laisvių koordinacinių sistemos koncepcija į pirmą vietą iškelia seną, jau Antikoje žinotą etinį skirtumą, būtent skirtumą tarp moralinių *teisės pareigų* ir vadina jų *sąžinės pareigų*. Teisės pareigos, kaip minėjome, kyla iš pripažįstamo teisės statuso, ir šia prasme liečia tai, ką mes vienas kitam *skolingi* arba ko mes galime teisiškai vieni iš kitų reikalauti, kai moralės požiūriu pripažįstame esą asmenys. Jos mus įpareigoja laisvės erdvėje gerbti šalia esančius žmones, jiems nekenkti, nepažeisti jų teisių, nemeluoti, neapgaušinti etc. Priešingai, *sąžinės pareigos* yra tai, ką mes laisvės erdvėje paverčiame, kaip dabar įprasta sakyti, *gero gyvenimo klausimu*, jis reiškia maždaug tai, kaip mes planuojame savo gyvenimą ir kaip, remdamiesi teisės pareigomis, bendraujame su šalia esančiais žmonėmis, jiems padedame ir juos paremiame. Liberalinės koncepcijos etika turi tendenciją, atsižvelgdama į šį skirtumą, minėtas pareigas iš esmės atriboti: teisės pareigos - tai tikslis ir absoliučios pareigos, paremtos visuomenės interesais ir racionaliai pagrįstos jų būtinumu. Priešingai, sąžinės pareigos arba gero gyvenimo klausimai nėra privalomi, tai yra kiekvieno asmeninis reikalas ir priklauso nuo subjektyvios vertybinės orientacijos. Klausimas, kuo skiriasi šios dvi pareigos, visada buvo svarbi *liberalizmo diskusijų* tema, dar ir dabar aktuali *liberalams ir komunitaristams* JAV⁴.

⁴ Plg. Honneth A. (Hg.) *Kommunitarismus*. Eine Debatte über die moralischen Grundlagen der modernen Gesellschaft. - Frankfurt, 1993.

Socialinė valstybė

Kai liberalinė valstybė tampa socialine valstybe, labai *padidėja* politikos atsakomybė. Politinė valstybė ne tik formaliai garantuoja laisvės erdvę ir teisinės santvarkos koordinacinių sistemą, bet ir visiškai atsako už visuotinę gerovę, t. y. konkrečią laisvę arba tai, ką dabar vadiname *socialiniu teisingumu*. Pagrindinių socialinių teisių prasme ji turi ne tik formaliai atsižvelgti į *ūkį* ir *kultūrą*, kuriuos klasikinė liberalinė valstybė galėjo laikyti savo įstatymų posisteme. Be to, ji turi vykdyti *socialinę politiką* platesne prasme. Kai ši užduotis suvokiama kaip subsidiškas dalykas, didėja galimybė *kompleksiškai* spręsti, ji laikoma tokia pat aktualia, kaip ir visapusiška kompleksinė nedarbo problema.

Atsižvelgdamas į šį kompleksškumą, evangelikų etikas Arthuras Richas kalba apie "tikslų reliatyvumą"⁵. Politikai iškyla uždavinys, siekiant svarbaus tikslo, taip suderinti savo sprendimus, kad kuo geriau atsižvelgtų į atskirų grupių ekonomikos, kultūros ir ekologijos tikslus. Šiam reliatyvumui reikalingas politinis protingumas. Pažiūrų etikoje negalima vadovautis tik orientacija į tikslą, bet būtina įsisąmoninti, kad "visiška harmonizavimo" arba "tiesiog priešingybės sutaikiančios sintezės galimybė yra nepasiekiamo". Be abejo, pagrindinė politinių *partijų* užduotis - išplėtoti alternatyvias koncepcijas, skleisti jas su tam tikru politiniu reliatyvumu ir siekti piliečių pasitikėjimo.

Žinoma, juo piliečiai kompetentingesni politikoje, juo aktualesnė *išlaikytinių* problema. Sutarties dalyvis stengsis parazitiškai išnaudoti socialinę valstybę ir aplinką. Bet sukurkime politinę bendruomenę kaip moralinę bendruomenę: antroje dabarties koncepcijos pakopoje piliečiai turi suvokti, kad tarpusavyje susiję socialinės gerovės ir ekologijos klausimai, kurie pirmoje pakopoje dar laikomi asmeniniais gero gyvenimo klausimais, dabar tampa teisingumo klausimais arba *teisės pareigomis*. Todėl solidarus elgesys ne tik subjektyviai naudingas, bet ir sudaro moralinį socialinės valstybės pagrindą. Tai pasakytina ir apie *ekologinį sensibilitumą*.

⁵ Rich A. *Wirtschaftsethik // Marktwirtschaft, Planwirtschaft, Weltwirtschaft aus sozialetischer Sicht*. - Gütersloh, 1990. - Bd. 2. - S. 40.

Integracija ir globalizavimas

Galima išskirti ir trečią dabarties politikos koncepcijos pakopą, kai tautinė valstybė vis labiau netenka politikos monopolio, o vykstant integracijos ir globalizavimo procesams didėja *tarptautinės politikos* kompetencija ir reikšmė. Viena vertus, turime omenyje Europos Sąjungą, antra vertus, pasaulio mastu Jungtines Tautas ir jų organizacijas, kurios, žlugus vadinajamam Antrajam pasauliui, neabejotinai tapo daug reikšmingesnės.

Tautinės valstybės nepakankamai stiprios, kad susitvarkytų pačios, o socialinė partnerystė veikia tik tarp kelių Pirmojo pasaulio valstybių. Kaip Pirmojo pasaulio šalių ūkio lygį ir didžiulius kitos pasaulio dalies vystymosi poreikius sujungti su neatidėliotinomis *globalinėmis ekologijos problemomis*, su atsakomybe *ateities kartoms*, kurioms privalome palikti žemę tokią, kokią radome? Kaip tarptautinė ir tautinė politika gali išspręsti vis grėsmingesnę *gyventojų gausėjimo* problemą, nepažeisdama žmogaus teisių? Kiek tarptautinė politika turi kištis į tautinį suverenitetą valstybių, kurių sistema yra despotiška arba korumpuota ir stabdo visokį vystymąsi? Kiek tarptautinė bendrija privalo būti pasirengusi globaliniam karui, t. y. turėti pasaulio policiją, galinčią apsaugoti nuo karo? Klausimų daug...

Politika, kuri politinio protingumo prasme atsižvelgdama į šias kompleksines są-

lygas privalo protingai veikti, tarp kitko, suponuoja:

1. Nuo to, kaip piliečiai nugalė grynai egoistinių sutartimi pagrįstą požiūrį ir save suvokia kaip *moralinę bendruomenę*, priklauso valstybės santvarkos, tautų susivienijimo ir pagaliau pasaulio bendrijos sėkmė ir nuo to priklauso, ar valstybės gali sukurti moraliją, visuotine gerove paremtą tarptautinę bendruomenę. Tai neįvyksta, jeigu tautiniai interesai kaip išlaikytiniai nuolat trukdo tarptautinei bendrijai.

2. Toks moralinis tautinių politinių valstybių požiūris formuoja atitinkamą šių valstybių piliečių požiūrį. Tai reiškia, kad *solidarumas* ir *ekologinė pusiausvyra*... pasaulio politikoje pasiekiami tik tada, kai jie tvirtai įaugę į tautų sąmonę. Be abejo, tai labai daug priklauso nuo *informacijos priemonių*.

3. Atsižvelgdama į minėtas kompleksines sąlygas, politika vis labiau siekia, kad *visi mokslai* bendradarbiautų. Jau Aristotelis teigė, kad politinis protingumas yra daugiau negu žinojimas, bet jis suponuoja žinojimą, turintį tarnauti mokslui konkrečiai, o ne abstrakčioms ir specializuotoms disciplinoms.

4. Džiugu tai, kad katalikų socialinio mokyimo senas *subsidiškumo principas* dabar yra patekęs į aukštą tarptautinę konjunktūrą. Jis labai padeda spręsti mūsų problemas. Nors politika turi apsiriboti kompleksiskumu, apsiribojimas negali

reikšti, kad dėl šio reliatyvumo būtų užmirštos reikšmingos sritys, pvz., kad ekologija nebūtų plėtojama ekonomikos sąskaita arba atvirkščiai. Apribodami kompleksiskumą galime ir turime pasiekti tai, kas sudėtingoje politikos struktūroje bus *decentralizuojama* nuo bendruomenės iki JTO organizacijų su sąlyga, kad visuma sugebės funkcionuoti. Principas apriboja kompleksiskumą dėl to, kad kuria geriausiai apžvelgiamas sritis.

*“Laisva, pasaulietinė valstybė gyvena sąlygomis, kurių pati negali garantuoti. Didelė rizika, kad ji negali išsaugoti laisvės. Kaip laisva valstybė ji gali egzistuoti tik tada, kai suteikia savo piliečiams laisvę ir moralinės pozicijos reguliuoja atskiros substancijos ir visuomenės homogeniškumą. Antra vertus, valstybė, remdamasi moraline substancija, pati neturi kitų reguliavimo priemonių, t. y. bando remtis teisine prievarta ir autoritariniais įsakymais, neatsisakydama savo laisvės [...]”*⁶. Būtent ši moralinė problema nulėms dabarties politikos koncepcijos ateitį.

Arno Anzenbacher

Sutrumpintą straipsnį iš vokiečių k. (*Ethik und Politik // Theologisch-Praktische Quartalsschrift*. - 1995. - Nr. 1) vertė Irena Tumelytė.

⁶ Bockenförde E.-W. *Staat, Gesellschaft, Freiheit*. Studien zur Staatstheorie und zum Verfassungsrecht. - Frankfurt, 1976. - S. 60.

ATITAIŠYMAS

Dėl redakcijos kaltės iš Vinco Natkevičiaus straipsnio “Kultūrinė autonomija” (Naujasis židinys. - 1995. - Nr. 2) iškrito dvi eilutės. 139 puslapio dešimtosios skilties paskutinįjį sakinį skaityti taip: “Tačiau ta pati demokratija, įpareigojanti laisvės siekiam, mums liepte liepia išvesti valstybės kišimąsi į asmens ir šeimos gyvenimą”. Atsiprašome Autoriaus ir Skaitytojų.

Vaidoto Maknio straipsnelyje “Skyrybų bylos tęsinys” (*Ten pat*. - P. 162-163) padarytos dvi klaidos: dr. Alma Lapinskienė yra ne gudė, o lietuvė; pranešimą “Vilniaus vaizdas St. Moniuškos laiškuose” skaitė Irena Fedorowicz. Atsiprašome gerbiamų Pranešėjų.

Knygos ir žurnalai

PERŽENGUS DEVYNIOLIKTOJO AMŽIAUS LITERATŪROS SLENKSTĮ

Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto leidžiami "Senosios Lietuvos literatūros" tyrinėjimai - kruopščių kasdienių filologinių ieškojimų rezultatas. Juose spausdinama rengtų literatūrologinių diskusijų medžiaga, savarankiški darbai, literatūriniai vertimai ir naujai rasta archyvinė medžiaga. Suprantama, leidžiamuose literatūros istorijos tyrinėjimų tomuose turi būti keliamos naujos, anksčiau negviltenos problemos, taikoma moderni metodologija, ieškoma naujų visuomenės ir literatūros sąsajų. Nors knygos¹ rengėjai stengėsi "aprepti ne tik lietuvių, bet ir kitakalbę Lietuvos literatūrą" (p. 7), tenka apgailestauti dėl literatams būdingo konservatyvaus požiūrio į savo mokslą. Žinoma, kultūros fenomenas reikalauja iš humanitaro įvairialypio išsilavinimo, drąsos sintetinti skirtingus istorinio patyrimo objektus ir faktus. XIX a. Lietuvos istoriją tyrinėjantys mokslininkai jau keletą metų sėkmingai analizuoja to meto visuomenėje vykusius etnopolitinius, etnosocialinius ir etnokultūrinius procesus. Iškelta ne viena hipotezė, pateikta originalių visuomenės istorinės raidos interpretacijų. Gaila, kad nebuvo pasinaudota jų darbais.

Irenos Skurdenienės ("Tautinės savimovės ir pagoniškosios kultūros sąsajos XIX a. pradžioje") ir *Juozo Lebionkos* ("Romantinės literatūros pirmtakai") straipsniuose gvildenamos dar 1911 m. Prano Augustaičio disertacijoje "Lietuvybės elementai lenkų romantizme" iškelta romantizmo tipologijos problema. Be abejo, romantizmas žymėjo naują literatūros vystymosi strategiją. "Lituanistine tematika"

persmelkta lenkų kalba parašyta XIX a. pirmos pusės Lietuvos literatūra, žinoma, turėjo savo atsiradimo priežastį. Ją formavo bendroji Vakarų Europos literatūros raida, politinė situacija, etniniai procesai ir stančioje feodalinėje visuomenėje. Visi tuometiniai reiškiniai tik formavosi, neįgaudami griežtos struktūros. Panašiai vertinama XIX a. pradžios kultūros veikėjų pasaulėžiūrinė orientacija. Todėl, švelniai tariant, tik nesusipratimu galima pavadinti Skurdenienės bandymą XIX a. pradžios kultūros veikėjų požiūrį į pagonybę skirstyti į bajoriškąjį ir valstietiškąjį. Atseit, pirmųjų nuomone, senąją religiją pakeitusių krikščionybė atnešusi šviesą ir kultūrą, antrųjų - krikščionybė sugriovusi "savitą pagoniškąją kultūrą, kurios relikvai itin brangintini". Tvirtinama, jog "lietuviškoji kultūra sietina su bajoriškuoju sluoksniu. Ji žlugo, nes neliko savo diduomenės", bet valstietiškos orientacijos veikėjams "ji išliko kaimo pirkioje ir gali atgyti, remdamasi liaudiškąja kultūra" (p. 25). Užtenka atidžiai perskaityti Józefo Ignaco Kraszewskio "Litwa", kad suprastum tokios distinkcijos nerealumą. Apskritai, nagrinėjant XIX a. pirmos pusės Lietuvos romantikų kūrybą, labai sunku jai taikyti griežtus formalius vertinimus. Neaišku, kokiu būdu autorės parinktos Antano Maceinos, Stasio Šalkauskio, Prano Gaidamavičiaus mintys padeda geriau suprasti XIX a. pradžios Lietuvos literatūrinę situaciją. Nebent tai aiškintume "tautos dvasia", kuri to meto veikėjams, kaip ir pačiai autori, atrodo, yra nekintantis dydis (p. 13). Todėl, suprantama, tyrinėtoja drąsiai nusako kultūros veikėjų kūrybos motyvaciją: "Žmogiškai pajutę netektį, tuštumą, XIX a. šviesuoliai ieškojo savo tautos" (p. 11).

torinę ar menotyrynę studiją recenzuoja tos srities specialistas. Tai teisinga, nes išlaikomas dalykinis reljefiškumas. Vis dėlto tokio pobūdžio tyrinėjimuose lieka nepaliesti tam tikri

Straipsnio pa-baigoje pateikiamos išvados verčia tik skėstelėti rankomis. "Pasaulietišką XIX a. pradžios kultūrinio gyvenimo pobūdį, nulemtą Vilniaus universiteto veiklos, siejame su šiuo metu padidėjusiu dėmesiu pagoniškai kultūrai. Senoji religija ir pasaulietinė mintis nesudaro disharmonijos. Amžiaus pradžios inteligentų raštuose nerandame dvasinių konfliktų, vidinės nesantarys, kuri kiltų dėl jų pasaulėžiūros ar profesinės pareigos" (p. 30). Tokias tyrinėtojos mintis paneigia net paviršutiniška pažintis su to meto žmonių biografijomis ir kūryba, jų epistoliniu palikimu; šiuo atveju užtenka prisiminti Liudviką Jucevičių, Adomą Mickevičių, Tomą Zaną. Apskritai šis tyrinėtojos XIX a. pradžios literatūros vertinimas labai primena dar taip neseniai mums kaltą vieno klasiko mintį apie "dvi kultūras kiekvienoje nacionalinėje kultūroje".

Kaip visada nuoširdi ir muzikali literatūrologo *Artūro Tereškino* tekstualinio palikimo interpretacija, šį kartą skirta kunigui Jurgiui Ambraziejui Pabrėžai. Jo pamokslų, sakytų apie 1815-1826 m., analizė atskleidžia tuometinio žmogaus vaizdinius ir elgseną. Bet interpretacijoje pasigendama individualios pamokslininko sąmonės pulsacijos. Tai greičiau priimtų gyvensenos kanonų nagrinėjimas, negu Pabrėžos kultūrinių rūpesčių atsklanda. Suprantama, interpretaciniai metodai visada yra šiek tiek "plaukiojantys", priartinantys prie skaitytojo veikiau patį interpretatorių ir jo aukštą filologinę kultūrą, o ne grubų, bet semantiškai turtingą XIX a. pradžios lietuviško pamokslų tekstą.

Juozo Lebionkos nagrinėjama lenkiškai rašiusių XIX a. pradžios Lietuvos rašytojų kūryba yra svarbus romantizmo ge-

aspektai, kurie kituose humanitariniuose moksluose sudaro jų dalykiškumo esmę.

¹ *Devynioliktan amžium ižengus*: Senoji Lietuvos literatūra. - V.: Prada, 1994. - Kn. 3. - 352 p. - 1500 egz.

Tapo jau įprastu dalyku, kad literatūrinę, is-

nezės fonas. Pripažindami "romantizmo" definicijos sunkumus literatūros istorijoje, vis dėlto pasigendame griežtesnio jo apibūdinimo. Nors straipsnio autorius gerai orientuojasi klasicistinės stilstikos niuansuose, literatūrinių herojų charakteriai reikalauja gilesnės analizės. Pavyzdžiui, neįtikėtina skamba teiginys, kad Leono Unickio "Kleono laiškas Palmirai" "artimas romantiniams kūriniams jiems būdingu bekompromisinės meilės motyvu" (p. 45). Analizuodamas Leono Unickio, Onos Radvilaitės-Mostovskos, Franciszeko Szahino Sokófo, Tadeuszo Lityńskiego, Antano Goreckio "lietuviškosios tematikos" kūrybą, Lebonka įvardija ją kaip "preromantinius kūrinius lenkų kalba" (p. 42). Lieka neaišku, kaip galima vardyti elementus, nesusiformavus pačiam literatūros reiškiniui? Literatūros mokslui gerai žinomas retorinių išraiškos priemonių pokytis XVIII-XIX a. sandūroje, kai iki tol egzistavusi retorinio tipo kultūra, pripažindama bendrasias kūrybos taisykles ir amžiną literatūrinių vaizdinių nekintamumą nuo pat Antikos laikų, užleido vietą istorinį mastelį įgaunančiai kultūros sistemai. Šis perėjimas vyko iš lėto ir netolygiai, jis jau pastebimas sentimentalizme, "gotikiniuose" romanuose².

Vilniaus preromantikai, sekdami Europos literatūroje vykusius pokyčius, kūrė dar klasicizmo rėmuose, nors jau toldami nuo literatūrinės normos. To laikotarpio Lietuvos literatūroje klasicizmas ir romantizmas sumišai gyvavo vienas šalia kito. Net XIX a. viduryje poemos "Margiris" autorius Vladislovas Kondratavičius-Syromklė pripažino, kad jam sunkiai sekėsi įveikti klasicizmo žanro siužeto rėmus. Tokių pavyzdžių galima rasti ir Daukanto kūryboje³.

Jono Šlekio studijoje "Rusų literatūrų reakcija į 1830-1831 m. sukilimą Lenkijoje ir Lietuvoje" plačiai pristato įvairių rusų visuomenės sluoksnių požiūrį į vykusį sukilimą. Tai ne tiek literatūrinis tyrinėjimas, kiek gili, išsami vykusių visuomeninių reiškinų analizė. Galima visiškai sutikti su autoriumi, kad dešimtmečius buvo tyrinėta "broliškos tautos" literatūrinė ir kitokia įtaka Lietuvai. Iš šios temos "mito" ištisa "specialistų" karta, priedama nevisapro-

tiškų išvadų. Dabar jų darbai beverčiai. Tačiau galima pasidžiaugti, kad humanitarai nesimetė į kitą kraštutinumą - visišką rusiškojo istorinio ir kultūrinio konteksto ignoravimą. "Rusų sielos", "rusiškos idėjos" metaliziniemis problemomis domėjosi ir tebesidomi filosofai nuo "gairininkų", susibūrusių aplink "Vechi" leidinį, iki Boriso Paramonovo laidų per rusų "Laisvės radiją". Pripažįstama, kad rusų visuomenėje sunkiai formavosi pilietiškumo samprata, o individualumas dažnai išvirsdavo anarchistiniu šėlsmu arba pigia poza. Valstybinio organizmo - imperijos - apoteozė, jos egzistavimas buvo vertinamas tik formaliais tikslo-priemonės kategorijomis. Norint ją kitaip vertinti, reikėjo tapti jos priešiu arba, kaip buvo sakoma, "kitos valstybės agentu". Buvę dekabristai (Michail Orlov, Aleksandr Bestužev-Marlinskij, Vilhelm Kiuchelbeker) savo eilėraščiuose ir laiškuose artimesiems griežtai smerkė lenkų sukilimą. Bendras to meto rusų visuomenės nuotaikas itin atvirai išreiškė kalėjęs Kiuchelbekeris: "Hienos išblyškęs sūnus, pražūtingas maištas, / Keldamas vėjų plaukantomą vėliavą, / Įžūlia koja įžengė vakarų pasienin / Ir žiebė baisią vidaus karo liepsną. // Pakilo slavų ereliai / Ir nukreipė perkūnus į nevidonus" (p. 70). Tyrinėtojas labai įtikinamai interpretuoja daugelio rusų literatūrologų minimą Aleksandro Puškino "amžiną opozicinę laikyseną" imperinės valdžios atžvilgiu. Poetui buvo paskirtas etatas prie Užsienio reikalų ministerijos, jis tapo pirmuoju Ermitaže saugomos prancūzo švietėjo Voltaire'o bibliotekos skaitytoju. Pateikiama rusų ir lenkų mokslininkų literatūrinė polemika dėl Puškino odės "Rusijos šmeižikams". Literatūros istorijoje gerai žinomi Puškino - beje, ne tik jo - kūrybos "kodavimo" faktai. Nepaisant Puškino reabilitavimo bandymų, lenkų akyse jis pasiliko savo valstybės politikos adoratorius. Bet Rusijoje visada buvo vienišų žmonių, kurie apgindavo jos garbę. Poetas ir visuomenės veikėjas Piotras Viazemskis, dekabristas Aleksandras Odojevskis pasisakė prieš rusų visuomenėje sukeltą "lenkų klausimo" isteriją.

Romos Bončkutės straipsnyje "S. Daukanto istoriografinių darbų rankraščiai"

lyginami jo istoriniai veikalai - "Darbai", "Istorija žemaitiška" bei "Pasakojimai apie veikalus lietuvių tautos senovėje". Dviejų pastarųjų išlikę autografa ir nuorašai. Kruopšti ir preciziška kalbininkės sociolingvistinė analizė ne tik išryškina lietuviškos raštijos vystymosi vektorius, Simono Daukanto bendraminčių veiklos motyvaciją, bet ir (man atrodo, svarbiausia) apibūdina lietuvių švietėjo kūrybinių nuostatų pokyčius. Beje, šis straipsnis yra puikus pavyzdys tiems tyrinėtojams, kurie ties "daukantiada" nori padėti tašką.

Leidinyje publikuojamos Mažosios Lietuvos švietėjų Gotfrido ir Zigfrido Ostermejerių rašytos biografijos. Ypač įdomi *Aldonos Prašmantaitės* parengta Žemaičių vyskupo Juozapo Arnulfo Giedraičio ir Rusijos Biblijos draugijos 1816 m. įgyvendinta Naujojo Testamento vertimo į lietuvių (žemaičių) kalbą istorija. 1813-1819 m. vykęs vyskupo susirašinėjimas su Rusijos kitatikių dvasinių reikalų valdytoju ir Rusijos Biblijos draugijos prezidentu kunigaikščiu Aleksandru Golicynu gana gerai atskleidžia religinės literatūros spausdinimo aplinkybes. Reikia pažymėti, kad carinės Rusijos, kaip ir sovietų, imperijoje kiekviena kultūrinė veikla buvo traktuojama kaip politinė. Iš skelbiamų laišku sužinome, kad Žemaičių vyskupas pasyviai priešinosi draugijos Naujojo Testamento platinimui. Pasilikęs sau tik vieną tūkstantį egzempliorių, likusį 4 tūkst. Naujojo Testamento tiražą jis perleido Vilniaus Biblijos draugijai. Vilniaus pašto direktorius Andrejus Bucharskis 1818 m. birželio 23 (11) rašytame laiške Vasilijui Popovui, lyg retoriškai klausdamas, apibūdino vyskupo laikyseną: "Kam jis juos laiko neįrištus ir kodėl iki šiol nereikalavo iš mūsų komiteto įrištų? Mano manymu, jis išspausdino šią knygą, kad įtiktų Peterburgui, o neplatina jos, kad įtiktų Romai" (p. 294). 1821 m. buvo parduoti tik keturi Naujojo Testamento žemaitiški egzemplioriai, trylika išdalyta veltui⁴! Matyt, Naujojo Testamento platinimas nebuvo sėkmingas, daugelis kunigų ir vienuolių nerodė noro gauti į rankas tokius Naujojo Testamento egzempliorius. Tai pripažino Britų ir užsienio šalių Biblijos draugijos narys Robertas Pinkertonas, kurio įdomios kelionės po

² *Ж. Михайлов Д. В. Проблемы исторической поэтики в истории немецкой культуры.* - М., 1989. - С. 76-77

³ *Žukas S. Simonas Daukantas.* - V., 1988. - P. 101.

⁴ *Десятый отчет комитета Российского*

Библейского общества за 1821 год. - СПб., 1821. - С. 45, 47.

Lietuvą aprašymo ištraukos skelbiamos leidinyje⁵. Iš publikacijos aiškėja, kad Žemaitijos dvasininkų ir pasauliečių Bonaventūros Gailevičiaus, Dominyko Mogėno, Emerino de Eredano, Stanislovo Oviano, Juozapo Januškevičiaus, Leono Uvainio, Dionizo Poškos kultūrinis bendradarbiavimas nebuvo proginis ir paradiskas. Skelbiamas vyskupo Giedraičio rankraštis "Lietuvių kalbos, tautos ir literatūros aprašymas" - be galo įdomus žemaičių šviesuolių savimonės dokumentas. Publikacijos autorė teisingai spėja, kad Rusijos imperijoje įsikūrę Biblijos draugijos skyriai buvo artimai susiję su masonų ložėmis, kurioms priklausė daugumas aukštųjų valstybės pareigūnų. Tai lėmė rezervuotą katalikų Bažnyčios laikyseną draugijos atžvilgiu. Panaikinus masonų ložes, po kelerių metų nustojo gyvuoti ir Biblijos draugija. Apskritai reikia pažymėti įdomias "didžiosios politikos" ir kultūros paraleles XIX a. (ir ne tik jo) Lietuvos istorijoje. Tokiame kontekste nagrinėtina mįslinga vyskupo Motiejaus Valančiaus asmenybė. Apskritai devynioliktas amžius - globalinės istorijos pradžia, kaip suvokė ir patys amžininkai.

1821 m. rugsėjo 13 d. Britų Biblijos draugijos prezidentas lordas Teingmut rašė Rusijos Biblijos draugijos prezidentui kunigaikščiui Aleksandrui Golicyalui: "Pasaulio istorija daugiausia mums atrodo kaip žmogiškų nusikaltimų ir jų sąlygotų nelaimių atšvaitai. Dabartinis šimtmetis suteikė istoriko plunksnai kitokią galimybę: aprašyti žygius, skatinančius žmonijos dorovinę gėrį ir dvasinį tobulėjimą"⁶.

Knygoje spausdinami straipsniai ir publikacijos turi labai gerą bruožą: reikalauja praplėsti literatūros istorijos problemų kontekstą ir verčia ieškoti atsakymų kitų kultūrų dirvose. O tai XIX a. pradžios Lietuvos kultūros ištakas daro suprantamesnes.

Vytautas Berenis

ŠIEK TIEK APIE RELIGIJAS...

Šiek tiek prieštaringas jausmas apima skaitinėjančią "Pasaulio religijas"*... Tiek

⁵ Plg. ankstesnę publikaciją: Pinkerton R. *Laiškas iš 1816 m. Vilniaus* // Naujasis židinys. - 1991. - Nr. 11/12. - P. 63-64.

⁶ *Девятый отчет...* - С. 98.

laiko lietuvių kalba neturėjome religijų istorijos knygos - ir štai - storas ir spalvotas žinynas. Populiarus, - priduriama paantrašėje, ir, kaip toliau matysime, ne be reikalo. Teksto populiarumui atpirkti (ar sustiprinti) paimtos puikios originalo leidimo iliustracijos; regis, būtent dėl jų ši knyga ir versta.

Ne visiškai aiški knygos sandara. Štai zoroastrizmas priskiriamas senovės religijoms, ir tai galėtume suprasti, jei knygoje nebūtų skyriaus "Šventraščių turėjusios tautos", o jame aptariama tik judaizmas bei islamas. Actekų bei inkų religijos pristatomos prieš Egipto ir Mesopotamijos religijas, griaunant bet kokią nusistovėjusią religijų istorijos tvarką. Na, bet kadangi knyga skirta, atrodo, Jungtinėms Valstijoms ir apskritai anglosaksams, stebėtis neverta.

Tam tikra nuostaba kyla, skaitant Roberto Brow parašytą skyrių apie religijos pradžią. Visų pirma dabar religijų istorijoje tokia problema nebekeliama (moksliniais metodais jos aptarinėti neįmanoma, nes nėra šaltinių). Brow, nuolat šokčiodamas nuo evoliucijos doktrinų prie Biblijos ir atgal, sukuria eklektišką kokteilį iš neandertaliečio ir Adomo, o toliau pareiškia, kad "urviniai žmonės" neatitinka biblinės pirmojo žmogaus religingumo sampratos ir "tebuvo gyvuliai" (p. 31), tiesa, kaip vėliau paaiškėja, išpažinę monoteistinę

* *Pasaulio religijos*. Populiarus žinynas. - V.: Alma littera, 1994. - 472 p. - 10 000 egz.

religiją.

Pasak Brow, Indijon atvykusių arijų Vedos "vaizduoja, kaip klajoklių arijų gentys per Indo ir Gango lygumas patraukė į rytus" (p. 32). Tačiau bėda, kad Vedose apie šias keliones nėra žodeliu neužsiminama. Kad Brow Vedų nėra nevertė, paaiškėja iš jo teiginio, jog Vedų himnuose kreipiamasi į vieną vienintelę dievybę. O juk sunku aptikti tokį tikrą ir pavyzdinį politeizmą kaip Vedose!

Apskritai Brow, atrodo, yra kažką girdėjęs apie Schmidto pirmykščio monoteizmo teoriją, tačiau dėsto ją taip nevykusiai, kad veikiau kompromituoja.

Skyriuje "Mitai ir simboliai" Douglas Davies aptaria žynių luomo supasaulėjimą I tūkstantmetyje pr. Kr.; tai įdomi privati teorija, labiau tinkanti moksliniam žurnalui, o ne žinynui, kur turėtų būti pateikiamos daugiaž priimtos mokslinės teorijos. Čia pakankamai nenusakyti ir neapibrėžti nei mitas, nei simbolis.

Antroje dalyje trumpai apipasakojamos senosios Amerikos, Artimųjų Rytų, Egipto religijos. Čia autoriai dirbo tikrai sunkų darbą: į kelis puslapius ar net skiltis jiems teko sudėti labai daug medžiagos, ir tobulai tai atlikti neįmanoma. Tik labai keista, kai babiloniečių religijai skirta viena skiltis, o tikrai ne "pirmo ryškumo" kanaaniečių religijai - pusketvirtas puslapis. Be reikalo Johno Hinnello straipsnyje apie zoroastrizmą seniesiems arijams priskiriamas labai abstrahuotų sąvokų garbinimas ir labai drąsiai datuojamas Zarastros gyvenamasis laikas; to paties autoriaus parašytas skyrius apie mitraizmą tikrai klaidingai įvardytas kaip "jaučio kultas", nes mitraizmo kulto centras buvo Mitra ir pergalingi jo žygiai. Na, bet tokią antraštę galėjo užrašyti ir "populiarus" žinyno redaktoriai; pats Hinnellssas tokių nesąmonių savo tekste, žinoma, nerašo.

Skyrius apie antikinio pasaulio religijas parašytas tiksliai (Clyde C. Smith), tačiau visai nuvilia du tolesni skyriai. Andrew Wallas skyriuje "Šiaurės Europos religijos" keltus vadina "raguotojo dievo garbintojais", nors raguotas medžioklės dievas Cernunos šiuo metu laikomas periferine keltiškojo panteono dievybe. Ake Hultkranzas skyriuje apie "Stepių klajoklius" aptaria slavų ir baltų (sic!) religijas; slavų Perunas čia kildinamas iš Toro (!), o baltai dar XVIII a. turėję šventas giraites ir "Perkūno kultą". Akivaizdu, kad autorių kom-

petencija tenka suabejoti (nors apskritai Hultkranzas yra autoritetingas religijų istorikas; atrodo, jis be reikalo bus sutikęs rašyti apie jam nežinomas religijas).

Trečioje dalyje aprašinėjamos "pirmykštės religijos", tai, kas dabartinėje religijotyroje vadinama izoliuotų tautų religijomis, nors XX a., sakysim, Melanezijoje išpažįstama religija jau seniai nebevadinama pirmykšte. Šiame skyriuje galima rasti daug įdomių pasiskaitymų; deja, apybraižėlės trumputės, ir jose siekta pateikti kuo daugiau margumynų.

Ketvirta dalis "Gyvosios Rytų religijos" - didžiausia šioje knygoje. Čia akivaizdžiai sekama mada, antra vertus, straipsniai yra gana išsamūs. Tą pat galima pasakyti apie penktą dalį, kur nagrinėjamos šventraštį turėjusių tautų religijos, tačiau, kaip sakyma, kalbama tik apie judaizmą bei islamą. Septintoje dalyje kalbama apie krikščionybę, tačiau protestantišku požiūriu; turint omenyje analogišką knygos auditoriją, tai visiškai suprantama.

Apskritai šiose dalyse pateikta nebloga religijų panorama. Lengvai parašytos ir skaitomos apžvalgėlės, atsižvelgiant į menką numanomo adresato apskaitymą, atlieka savo funkciją: pateikia pasaulio religijų vaizdą, padeda susidaryti elementarius "religinio istorinio" išsilavinimo pagrindus, o vėliau juos galima plėtoti ir papildyti. Žydai čia gali sužinoti apie musulmonus ir krikščionis ar atvirkščiai, o visi drauge, pvz., apie budizmą ar (šiek tiek) apie senąsias bei izoliuotų tautų religijas. Labai pravardčios knygoje pateikiamos lentelės, leidžiančios atsekti religijų chronologijas ar religijų sklaidą; tai padės ją skaityti mokiniam.

Aišku, knyga sudaryta ne pagal klasiškus religijų istorijos rašymo principus. Regis, autorių buvo prašyta rašyti trumpai ir suprantamai, pateikti kiek galima daugiau "įdomybių", ir dauguma su šia užduotimi susidorojo. Turint omenyje religijų istorijos literatūros padėtį Lietuvoje (veikiausiai tai, kad šios padėties praktiškai nėra), tokia knyga yra logiška pradžia.

A. S.

ŠVIESOKAITA

Kovo spaudoje ir gyvenime

Spaudoje daug dėmesio - ir tai suprantama

ma - buvo skirta *Lietuvos nepriklausomybės atstatymo dienos* minėjimui. 1990 m. kovo 11 d. 22 val. 44 min. įžengėme į naują Lietuvos Nepriklausomybės erą. Kai kuriuose vedamuosiuose rašyta: įvyko tai, ko troškome, kuo neabejojome. Tai tiesa, tačiau kitą dieną dauguma gyventojų niekaip negalėjo patikėti, jog rytas išaušo jau nepriklausomoje valstybėje. Yra ženklų, bylojančių net apie sutemas.

Šiais metais Lietuvos nepriklausomybės atstatymo diena buvo minima gana įtemptoje atmosferoje. Pastarąją dar sutirštino paskelbti nauji prisiminimai apie tą atmintiną dieną, lemtingų posėdžių stenogramos, per televiziją demonstruoti dokumentiniai kadrai. Tiesa, vyko ir iškilmingi paradai, apdovanojimų įteikimas, kiti renginiai, inicijuoti daugiausia valdančiosios LDDP, kuri prieš penkerius metus labiausiai priešinosi nepriklausomybės atstatymui. Ši partija per tuos metus mažai pasikeitė, bet visą laiką uoliai kūrė naujos organizacijos širmą. Tokią dieną visiems svarbu suprasti paprastą tiesą: nepriklausomybės atstatymo procese kovo 11-oji *juridiniu* požiūriu yra lemtinga, tačiau *reali* nepriklausomybė atstatoma kiekvieną dieną ir prasideda nuo kiekvieno iš mūsų.

Kovo 11 d. Vilniaus arkikatedroje bazilikoje iškilmingas Mišias aukojo monsinjoras Kazimieras Vasiliauskas. Tepasiekia kiekvieną jo žodžiai: "Ir šiandien susirinkę, nors po penkerių metų laiko, matome daug negerovių, bet pasitikime Viešpačiu ir dėkojame jam, kad didesnių sunkenybių neturime, nes gyvendami okupacijoje galbūt neštume daug sunkesnius kryžius ir kryželius. Taigi, broliai ir seserys, ruošdamiesi švęsti Išganymo paslaptį, susirinkę pagarbinti Viešpaties, dėkokime jam už visą, ką esame gavę, dėkokime, kad šią dieną esame gyvi, atsiprašykime Viešpatį, kad galbūt ne viską padarėme ir padarome, kad mūsų Tėvynėje būtų daugiau meilės ir gerumo, prisipažinkime nusikaltę ir melskime Dievą atleidimo".

Kovo 25 d. įvyko *savivaldybių rinkimai*. Visą kovą tęsėsi rinkimų kampanijos batalijos. Gavėnia nėra tinkamas laikas tokio pobūdžio diskusijoms, politiniams kaltinimams, juo labiau viešoms, bet netikrums kai kurių partijų bei jų atstovų atgailoms. Tačiau politikai gyvena pagal savo kalendorių, versdami panašiai elgtis ir spaudą. Kita vertus, užtenka prisiminti nesenus

ginčus dėl krikščionybės ir politikos, Bažnyčios ir valstybės santykių. Valdančiosios partijos strategija aiški: išstumti tikinčiuosius į visuomeninio gyvenimo periferiją. Artėjant savivaldybių rinkimams, LDDP taktika švelnėjo, įvairavo, bet principai liko tie patys.

Kovo 2 d. Lietuvos Vyskupų Konferencija paskelbė kreipimąsi "Rinkimams artėjant" (jis buvo perskaitytas ir trečiąjį Gavėnios sekmadienį Vilniaus arkikatedroje bazilikoje prieš vidudienio Mišių pamokslą). Vyskupai ne tik apibūdino bendrą Lietuvos situaciją, bet ir nusakė orientyrus, kuriais turi vadovautis per rinkimus kiekvienas krikščionis. Priminsiu šio svarbaus kreipimosi fragmentus, kurių reikšmė toli gražu neapsiriboja šiais rinkimais. "Dažnai pasiaukojamą ir konstruktyvų darbą, šalinant negeroves, apsunkina atsakingųjų pareigūnų ar politinių grupių nesantaika, asmeninės ambicijos bei nepasitikėjimas. Nuo to kenčia eilinis pilietis. Jis nuolat jaučia grėsmę savo saugumui, savo teisėms bei socialinėms garantijoms. Bažnyčios centre visada buvo ir yra žmogus, jo harmoningas augimas ir tobulėjimas. Tam valstybėje turi būti sudarytos kuo palankiausios sąlygos. Dievas sukūrė pasaulį žmogui, kad šis kurdamas pasaulį, tobulintų savo asmenybę. Bažnyčios socialinis mokymas nuolat pabrėžia artimo meilės ir teisingumo, pagarbos kiekvienam asmeniui ir jo teisėms principus.

Artėjant savivaldybių darbuotojų rinkimams, norime priminti kiekvieno piliečio pareigą sąmoningai ir su giliu atsakomybės jausmu už savo ir kitų gyvenimą bei Lietuvos ateitį, juose dalyvauti. Krikščionio veikla negali apsiriboti tik privačiu išpažinimu ar liturgija. Jis yra pašauktas liudyti evangelijos tiesą konkrečiais darbais, kuriant savo ir visos visuomenės gerovę."

Vyskupai priminė, jog bus balsuojama už partijų sąrašus. Todėl katalikas privalo patikrinti, ar partijos programa atitinka krikščioniškosios moralės principus. Siūlyta atkreipti dėmesį į kai kuriuos kandidatų pažiūrų aspektus, būtent, socialinį teisingumą, šeimą, švietimą, jaunimo auklėjimą, pagarbą negimusiai gyvybei. Šie aspektai dokumente aptarti išsamiau. Vyskupai kreipimąsi baigia viltingai: "Mes pasitikime Bažnyčios narių sąmoningumu ir tikimės, kad rinkėjai tikrai išrinks vertus savo atstovus, kurie stengsis kurti Lietuvoje visuomeninę pažangą, stiprins nepriklau-

somybę, užtikrins pagarbą pagrindinėms žmogaus teisėms. Mūsų pastangas kurti Lietuvos ateitį telaimina Dievas ir laukia mūsų kiekvieno aktyvaus ir nuoširdaus bendradarbiavimo šiame darbe”.

Šis laiškas traktuotinas kaip bendras orientyras, o kovo 17 d. pasirodė kitokio pobūdžio dokumentas “Į Lietuvos žmones ir dvasininkiją”. Laišką pasirašė Vilniaus ir Kauno arkivyskupijų, Telšių, Panevėžio, Vilkaviškio vyskupijų kunigai. Laiškas griežtas ir konkretus. Jo leitmotyvą pacituosiu: “Reikia įtikinti žmones, kad kiekvienas katalikas, kaip laisvos Lietuvos pilietis, privalo būti aktyvus visuomenės narys ir dalyvauti savivaldybių rinkimuose”¹.

Kovo 25 d. 7 327 kandidatai rungėsi dėl 1 132 savivaldybių tarybų narių mandatų. Jie atstovavo 17 politinių partijų ir organizacijų. Buvo sudaryti net 33 koaliciniai partijų sąrašai (LKDP nesudarė nė vienos koalicijos). Kaip žinome, rinkimus laimėjo Tėvynės Sąjunga (Lietuvos konservatoriai). Už juos balsavo 29,1% rinkėjų. Konservatoriai gavo 426 vietas savivaldybėse. Toliau - LDDP (19,9% ir 297 vietas). Nuo jos ne itin daug atsiliko LKDP (16,9% rinkėjų ir 247 vietas). Iš viso rinkimuose dalyvavo tik 43% gyventojų, turinčių balsavimo teisę, vadinasi, faktiškai kas antras pilietis nepasinaudojo.

Rinkimų rezultatus, išskyrus rinkėjų skaičių, vertinčiau pozityviai. Negalima užmiršti, jog LKDP nesudarė nė vienos koalicijos, tad rinkėjai turėjo gan konkrečiai apsispręsti. Kita vertus, krikščionių demokratų ir konservatorių pažiūros daugeliu atžvilgių gana artimos. Rasti bendrus sprendimus, galbūt kompromisus nebus sudėtinga, nes šioje grandyje LDDP negalės savivaliauti.

Spaudoje daug dėmesio skirta rinkimų rezultatų komentarams. Beje, dar rinkimų išvakarėse savaitraščio “Apžvalga” vedamajame buvo rašoma: “Svarbiu laimėjimu reikėtų laikyti sugebėjimą pasiekti porinčios tolerancijos, kuri žymėtų naują Lietuvos politikos demokratizavimo etapą”². Tenka pripažinti, jog toks etapas būtinas, antraip, gali sutrikti valdymo mechanizmas. Supaprastinus galima sakyti, kad Seime vyrauja kairieji, savivaldybėse - dešinieji. Nesutarimai bus ne tik horizontalūs,

bet ir vertikalūs. Taigi porinčios tolerancijos siekis susidurs su rimtomis kliūtimis.

Paminėtinas vienas *keliaprasmiš* vizitas. Kovo 17 d. Lietuvos Prezidentas aplankė Vilniuje Šv. Dvasios bažnyčią ir susitiko su šios parapijos tikinčiais. Vizitą pernešė lyg menkai nušvietė spauda³. Prezidentas tokį kvietimą iš bažnyčios klebono Jono Kasiukiewicziaus gavo maždaug prieš mėnesį. Apsilankymą pavadinęs ypatinga diena bažnyčiai, klebonas priminė, jog čia lankėsi ir meldėsi popiežius Jonas Paulius II ir apaštalinis nuncijus Justo Mullor Garcia. Po Mišių, vykusių lenkų ir lietuvių kalbomis, Prezidentas kreipėsi į susirinkusiuosius. Kalbėdamas apie prieš keturis šimtmečius pastatytą Šv. Dvasios bažnyčią, Prezidentas teigė, jog “maldos namų” [šioje situacijoje itin nemalonūs klausai žodžiai - A. G.] istorija neatsiejama Vilniaus ir Lietuvos valstybės dalis. “Esate šiaurisia katalikybės tvirtovė”, - prisiminęs pokalbius su Popiežiumi, jo mintis kartojo Lietuvos vadovas. Jau vien dėl šios priežasties, sakė jis, katalikybės misija Lietuvoje ypač svarbi visam katalikų pasauliui. Vėliau zakristijoje įvyko valandą trukęs pokalbis su kunigais, vienuoliais, jaunimu. Prezidentui įteiktas pilnas parapijos laikraščio “Spotkania” komplektas. Pokalbyje aptarti įvairūs klausimai, tarp jų - galimybė Vilniaus universitete atkurti Teologijos fakultetą.

Kodėl vizitą pavadinau keliaprasmiu? Iš publikacijų susidaro išpūdis, jog Prezidentas - praktikuojantis katalikas, ir Bažnyčios rūpesčiai jam labai artimi. Tačiau platesnis kontekstas verčia manyti, jog vizitas buvo tik priešrinkiminė akcija.

Ir šį mėnesį tebesitęsė kolizijos įstatymų leidybos srityje. Seimas dar sausio mėnesį priėmė Religinių bendrijų teisės į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo tvarkos įstatymą. Tačiau Prezidentas jo nepasirašė ir grąžino Seimui svarstyti pakartotinai. Iš viso siūlyta pataisyti net du įstatymo straipsnius iš keturiolikos.

Kovo 21 d. Seimas svarstė Prezidento grąžintą įstatymą. Užvirė diskusijos. Krikščionių demokratų frakcijos narys Arimantas Raškinis pareiškė, kad svarstomas įstatymas buvo ir yra priiminėjamas labai

nekorktiškai. Tai daroma lygiagrečiai tęsiant derybas su Vatikanu. Kai kurios atitinka Konstitucijos reglamentuojamas Bažnyčios ir valstybės santykių nuostatas. Tačiau esama ir apmaudžios bei pavojingos painiavos. Bažnyčia dažnai traktuojama tik kaip juridinis, o kartais tik kaip fizinis asmuo. Raškinis pabrėžė, jog Bažnyčia principinių susitarimų plotmėje privalo būti traktuojama kaip tarpvalstybinių sutarčių subjektas. Apie siūlomą projektą nepalankiai atsiliepė Vytautas Landsbergis, Vytautas Plečkaitis (“prezidento teikiamas projektas yra geresnis už pirmąjį variantą, tačiau ir už jį balsuoti negalima”). Pagaliau kai kurie Seimo nariai aiškino, jog turtas grąžinamas ne kunigams, o tikinčiųjų bendruomenei, kuri tą turtą sukūrė savo darbu. Buvo siūloma rengti visiškai naują įstatymą.

Vyko du balsavimai. Pirmuoju dar kartą atmestas senasis variantas. “Prezidento projekto” likimas buvo sprendžiamas paprasta balsų dauguma. Už pasisakė 46, prieš - 35, susilaikė 2 Seimo nariai. Pridursiu, jog taisyti Prezidento pateiktąjį variantą Seimas pagal Konstituciją neturi teisės. Bet vėliau seimo nariai gali teikti jo pataisais ir papildymus.

Vienu žodžiu, Prezidentas įstatymą pasirašė. Jo tekstas paskelbtas kovo 29 d.⁴ Jau kovo 30 d. Prezidentas priėmė apaštalinę nuncių arkivyskupą Justo Mullor Garcia. Susitikime aptartas Bažnyčios turto grąžinimo įstatymo įgyvendinimas bei sutarčių tarp Lietuvos ir Vatikano rengimas. Abi pusės siekia tęsti dialogą “konstruktyvumo ir geranoriškumo dvasia”.

Kovo 31 d. Lietuvos Vyskupų Konferencija paskelbė pareiškimą, kuriame dar kartą pareiškta nepasitenkinimas įstatymu⁵, nes jo pataisais faktiškai anuliuoja įvairios išlygos. Pareiškime pateikti argumentai, vertinimai, situacijos apibūdinimas yra visiškai aiškūs ir pagrįsti. Pareiškimas baigiamas žodžiais: “LVK pakartotinai reiškia norą eiti dialogo keliu ir siūlo nežlugdyti pradėtų derybų”. Vis dėlto manychiau, jog artimiausiu metu situacija nepasikeis. Derybų partneris nelinkęs laikytis nei Restitucijos akto raidės, nei dvasios. Kokybinis posūkis įmanomas tik po naujų Seimo rinkimų. Iki jų vyks nebent

¹ Lietuvos aidas. - 1995. - Kovo 17.

² Apžvalga. - 1995. - Kovo 24-30.

³ Lietuvos rytas. - 1995. - Kovo 18; Respublika. - 1995. - Kovo 18; Kurier Wileński. - Kovo 18.

⁴ Valstybės žinios. - 1995 - Kovo 29.

⁵ Lietuvos aidas. - 1995. - Balandžio 1; Lietuvos rytas. - 1995. - Balandžio 1.

žaidimai, iliuzinis pariteto principo laikymasis bei mėginimai taip supinti ir "įtvirtinti" dalykų padėtį, jog vėliau ją bus nepaprastai sunku atstatyti.

Įvairioms mintims nuteikia išspausdintas pokalbis su Panevėžio vyskupu Juozu Preikšu⁶. Panevėžio vyskupija, viena didžiausių Lietuvoje, išsiskiria visišku parapijų lietuviškumu. Kita vertus, Panevėžys gana neramus regionas. Todėl pokalbyje daug vietos skirta kunigų rengimui ir darbui. Jo Ekscelencijos manymu, Panevėžio vyskupijos patirtis galioja visai Lietuvai. Kokios svarbiausios problemos? Kaip visais laikais, taip ir šiandien kunigai yra nevienodo uolumo. Vieni jų negaili nei savo sveikatos, nei laiko - dirba nuoširdžiai ir pasiaukojančiai. Kiti savo pareigose apsilaidžia. Tas aplaidumas būdingesnis *jaunajai kunigijos kartai*. Šiuo atveju, manyčiau, užkliudomas svarbus klausimas: ar senoji ir naujoji kunigijos karta skiriasi vien amžiumi (t. y. formaliai)? Galbūt egzistuoja (be savaime suprantamo tolydaus identiteto) tam tikri savivokos, savimonės, tiesiog pažiūrų pokyčiai, kurie svarbūs ne tik kunigų luomo žmonėms? Vyskupo manymu, tai kunigo pasirengimo plačiausia prasme klausimas. Pastarąjį galima suskaidyti į dvi dalis. Pirmiausia, ne paslaptis, kad daug kandidatų į kunigų seminariją ateina iš indiferentiškų tikėjimo atžvilgiu šeimų, kuriose būsimieji kunigai negauna religinių pagrindų. Per šešerius studijų metus jiems sunku persiorientuoti, įgyti reikalingų žinių, išsiugdyti atitinkamų dorybių, pasirengti taip, kad galėtų be priekaištų pateisinti tikinčiųjų lūkesčius. Antra, silpnos tiesioginės būsimųjų kunigų studijos, nes "daug rimtų, studijavusių užsienyje profesorių buvo ištremta ar šiaip išguita". Tam tikra dalimi dar prisideda ir pašaukimų stygius, pvz.: Panevėžio vyskupijoje yra 123 bažnyčios, 40 jų - be kunigų.

Veikiausiai jaunoji kunigų karta nėra visiškai pasyvi. Ji reiškiasi ir spaudos puslapiuose. Dar praėjusių metų pabaigoje savaitraštyje "Šiaurės Atėnai" buvo publikuotos mintys apie kunigystės sakramentą. Jos susilaukė gyvos reakcijos ir pašnabždėjo redakcijai idėja: "būtų puiku, jei kuni-

gas Salvijus Pranckūnas pasidalytų savo mintimis apie Viešpaties ženklus mūsų visų gyvenime." Jam uoliai sutikus, gimė nauja skiltis "Kunigo Salvijaus laiškas"⁷. Pirmas toks laiškas - " "Taip" Dievui, kuris yra Meilė" - skirtas krikštui. Aiškiai ir įtaigiai autorius atskleidžia vidinę ir svarbiausią krikšto prasmę. Reikšminga, jog tokie laiškas taps atskira skiltimi kultūros savaitraštyje.

Vis dėlto "jaunoji kunigų karta" gali būti ir klaidinanti formuluotė, ypač jei jai teiksime svarumo. Kita vertus, pasigendu informacijos ir apie *dabartinį* vienuolių gyvenimą Lietuvoje. Maloni išimtis - Ritos Vinciūnienės rašinys "Trys kvietimai"⁸, tarsi savotiška atsvara šurmulingam kontekstui. Autorė bendravo su pranciškonais ir pamėgino rašyti "apie išskirtinį, unikali ir taip instinktyviai reklamos nemėgstantį mūsų tautos reiškinį - pranciškonizmą"⁹. Vienas jos pašnekovų tėvas Severinas taip sakė: "Mūsų Ordino tradicija buvo ir yra visų pirma ne problemas spręsti, o padėti kiekvienam žmogui, kuriam to reikia ir kuriam mes galime padėti"¹⁰. Randaime ir informacijos, tačiau svarbiausia - pačios pranciškoniškosios dvasios perteikimas. Tada dar aiškiau įsisąmonini, koks milžiniškas skirtumas tarp gana savanaukiškų juridinių Seimo vingrybių ir pranciškoniškosios, autorės žodžiais tariant, neįprastos paprastosios dalijimosi aritmetikos.

Norėtusi prisiminti knygelę, faktiškai nesusilaukusią jokio dėmesio¹¹. Vilniuje prieš kurį laiką susikūrė draugija "Unitas", norinti prisidėti prie Vilniaus ir jo krašto istorinių-kultūrinių tradicijų puoselėjimo. Draugija įsteigė to paties pavadinimo leidyklą, kuri pradėjo leisti knygų seriją, vadinamą Vilniaus temos. Atkreipti dėmesį į šią knygutę verčia keletas aplinkybių. Pirmiausia - pati tema. Pasakoti apie dvasininkus, rašyti jų biografijas visada sudėtingas ir atsakingas darbas. Gyvenimo įvykiuose reikia įžvelgti jų pašaukimo sklaidą, neapsiriboti dokumentų fiksavimu, pokalbių nuotrupų atpasakojimu ir pan. Tačiau Mackonio knyga įdomi (net vertinga) kitu atžvilgiu: dalis joje minimų dvasininkų šiandien primiršti, tarsi nustelbti kitų. Knyga juos primena, ragina pasi-

domėti plačiau. Kita vertus, Mackonis rašo apie dvasininkus daugiausia vienu aspektu: jų veikla lenkų okupuotame Vilniuje ir Vilniaus krašte. Tad knyga negali ir nepretenduoja pateikti išsamesnio tuometinio kunigų ir apskritai katalikiškosios visuomenės vaizdo. Tačiau joje gausu detalių, netikėtų apibendrinimų, savotiškų miniatiūrų, kurios bus naudingos kitiems autoriams. Tokių knygų pobūdį sąlygojo ir paties autoriaus asmenybė. Rapolas Mackonis - žinomas tarpukario literatas ir žurnalistas, populiariausio tautinės minties laikraščio "Vilniaus rytojus" darbuotojas, kovotojas už Rytų Lietuvos tautinį atgimimą. Perėjęs Lukiškių ir Lydos kalėjimus, ištvėręs Štuthofą ir stalinistinius lagerius, jis ir toliau rašė - visą gyvenimą, iki gilių senatvės. Tad išleistoji knyga - pagarbos ženklas ir jam.

Dvylika Vilniaus kunigų... Jie iš tiesų labai skirtingi. Prisiminkime bent kai kuriuos jų. Kunigas *Pranas Bieliauskas* - Labdarybės draugijos, Šv. Zitos draugijos pirmininkas. Išlaikė kelias prieglaudas, kuriose apsisodavo į Vilnių mokyti atvažiaavę žmonės (tarp jų buvo ir pats Mackonis). Kun. Bieliauskas nuveikė didelį kultūrinį darbą, rinkdamas lietuvių liaudies dainas, užrašinėdamas ne tik tekstus, bet ir melodijas. Buvo puikus giedotojas. Kunigas *Petras Kraujelis* - ilgametis Vilniaus krašto lietuvių švietimo veikėjas, autoritetingas intelektualas. Anot autoriaus, "Kraujelis, kovodamas už lietuviškąsias mokyklas, ant likimo svarstyklių nesvyruodamas dėdavo visą savo autoritetą"¹². Užtenka paminėti tik vieną faktą. 1927 m. spalio mėn. buvo uždaryta 50 lietuviškų mokyklų ir Mokytojų seminarija. Kai visos išbandytos priemonės atitaisyti mūsų kultūrai padarytą žalą nepavyko, kun. Kraujelis išsiuntė telegramą pačiam gen. Pilsudskui. Mackonis rašo: "Apie telegramą žinojome, bet turinio - ne. Manėme, kad tai trumpa lakoniška telegrama. Po kurio laiko paaiškėjo, kad "Ryto" pirmininko telegrama - vidutinio dydžio straipsnio apimties. Skaitėme ir netikėjome. Nejaugi galima siųsti tokią sieksninę telegramą? Pasirodo - galima"¹³. Kunigas *Vincas Legus* - uždaras, orus žmogus. Išlaikė prieglaudą, kurion jo paties iniciatyva būdavo priimami sulenkėjusių Vil-

⁶ Dienovidis. - 1995. - Kovo 3.

⁷ Šiaurės Atėnai. - 1995. - Kovo 11.

⁸ Dienovidis. - 1995. - Kovo 17; kovo 24; kovo 31.

⁹ Dienovidis. - 1995. - Kovo 17.

¹⁰ Ten pat.

¹¹ Mackonis R. *Dvylika Vilniaus kunigų*. - V., 1994.

¹² Ten pat. - P. 25.

¹³ Ten pat. - P. 25.

niaus lietuvių vaikai. Juos ne tik apgyvendindavo, rengdavo ir maitindavo, bet ir įtaisydavo į Vytauto Didžiojo gimnaziją. Kun. Vincas Legus buvo griežtas auklėtojas visiems be išimties. Padėjo išlaikyti lietuvių, bet nesmerkė nė lenkų. Neatsitiktinai po Antrojo pasaulinio karo jis glaudėsi lenkiškoje parapijoje prie Šv. Dvasios bažnyčios.

Mackonio knygoje įtaigiai pristatyti ir kiti kunigai. Savo ruožtu skaitytojas gali geriau suprasti ir veiklą tokių didžiųjų ganytojų, kaip palaimintasis arkivyskupas Jurgis Matulaitis bei arkivyskupas Mečislovas Reinyš.

Rapolo Mackonio knyga "Dvylika Vilniaus kunigų" jokiū būdu nėra aktuali ar įdomi tik vilniečiams. Tokios knygos - būtinas žingsnis į Lietuvos dvasininkijos išsamesnę istoriją.

P. S. Šašoninai neminėju akivaizdžių knygelės trūkumų. Jų aptarimas reikalautų bendresnio pobūdžio samprotavimų. Jau minėtame paskutiniame Lietuvos Vyskupų Konferencijos pareiškime pasakyta: "Nerimą kelia ir besitęsianti antireliginė kampanija spaudoje [...], norima ją [Bažnyčią] sukompromituoti visuomenės akys". Klasikinis tokios kompromitacijos "technikos" pavyzdys publikuotas ir šį mėnesį¹⁴. Be abejo, Mackonis tuo neužsiima, bet kai kurie knygutės pasažai kelia rimtų abejonių.

Balandžio 1 d. Vilniuje įvyko Lietuvos Biblijos draugijos generalinė asamblėja. Draugija yra Jungtinių Biblijos Draugijų, koordinuojančių Europos šalių Biblijos Draugijų veiklą, narė ir savo veiklą tvarko pagal jų principus.

Asamblėjoje pagrindinį pranešimą skaitė

Draugijos viceprezidentas Rimantas Kupstys. Jis informavo, jog užsiregistravo 56 dalyviai, iš kurių 51 - Draugijos nariai. Susirinkusiems buvo pristatytas garbus svečias, Šv. Rašto vertėjas kunigas profesorius Antanas Rubšys. Pranešėjas pasidžiaugė, jog kun. Rubšys dabar dėstys Vilniaus ir Telšių kunigų seminarijose, tad palengvės tiesioginiai kontaktai su Senojo Testamento vertėju. Negalėjo atvykti svečiai iš Anglijos, kur šikūrusi Jungtinių Biblijos Draugijų organizacija. Buvo perskaitytas jos atstovų Nick Favel ir John Erickson sveikinimas. Kupstys pranešė, jog Lietuvos Biblijos draugijos prezidentas kun. Vaclovas Aliulis prašė jį atleisti iš užimamų pareigų (tai suprantama, nes jis dabar gyvena ir dirba Romoje). Vietoj jo išrinktas kun. Antanas Rubšys. Nuo Draugijos veiklos pradžios praėjo trys metai ir dabar jos veikla turėtų pasikeisti kardinaliai ir rimtai. Biblijos draugijos svarbiausia užduotis - sutelkti jėgas, idant turėtume gerą viso Šventojo Rašto vertimą. Nepakankamai aktyviai dirba Draugijos direktorių Taryba: 6 katalikai, 2 stačiatikiai, 4 protestantai. Kupstys mano, jog kiekvienas jos narys turi turėti konkrečią užduotį. Daug problemų kyla dėl pagalbinės literatūros. Šiuo metu ketinama išleisti "Biblijos vaikams" papildomą tiražą, o prieš kelias dienas pasirodė Evangelija pagal Luką. Jos pratarinėje parašyta: "Ši knygelė leidžiama dvejopu tikslu: viena, duoti progą susipažinti su viena gražiausių Šventojo Rašto knygų žmonėms, ligi šiol visiškai neturėjusiems progos pažinti Šventąjį Raštą; antra, jau pamilusiems užrašytąjį Dievo žodį suteikti galimybę visada turėti po ranka rinktinę jo dalį namie ar kelionėje, darbe ar gamtoje ir su meile ją skaityti"¹⁵.

Vykdomasis direktorius Mykolas Mikalajūnas daug dėmesio skyrė Biblijos platinimo reikalui¹⁶. Tai vienas pagrindinių Lietuvos Biblijos Draugijos uždavinių. Tiek Šventojo Rašto, tiek žinių apie jį sklaidimas vyksta ir gali vykti įvairiomis formomis. 1993-ųjų pradžioje Lietuvoje surengta Biblijos savaitė, kurioje dalyvavo svečiai - Šventojo Rašto žinovai iš užsienio bei vietinių konfesijų atstovai. Biblija platinama įvairiomis kalbomis, sudaryta sutartis su Lietuvos aklųjų draugija (šiuo metu Naujasis Testamentas rengiamas Brailio raštu). Jau įgyvendinami specialūs projektai: Biblijos nemokamai dalijamos vaikų ir senelių namams, taip pat nepasiturinčių šeimų vaikams. Mikalajūnas priminė, jog stengiamasi aktyviau bendradarbiauti su spauda, organizuojami įvairūs konkursai, remiamas kai kurių knygų išleidimas, pavyzdžiui, "Biblijos enciklopedijos". Vykdomasis direktorius pareiškė kelis pageidavimus: pirmiausia, jog paraleliai pasirodytų ir katalikų kunigo Antano Rubšio, ir protestantų kunigo Algirdo Jurėno Senojo Testamento vertimai; antra, pageidautina įsteigti Draugijos skyrius visuose didžiuosiuose Lietuvos miestuose; trečia, Šventąjį Raštą reikėtų platinti ir audio/video kasečių pavidalu. Tokia forma gana populiori visame pasaulyje.

Vėliau presbiteris Albertas Latužis pristatė Draugijos įstatų projektą. Projekte sugriežtinta finansinė atsiskaitomybė. Asamblėjos pabaigoje buvo diskutuojama dėl Direktorių Tarybos veiklos pobūdžio, apie tai, kad ji negali apsiriboti vien leidybine veikla.

Apibendrinant galima teigti, jog Lietuvos Biblijos draugija baigia formuotis kaip organizacija, tad ir jos veikla turėtų tapti kryptingesnė bei intensyvesnė.

Antanas Gylys

¹⁴ Respublika. - 1995. - Kovo 20.

¹⁵ Evangelija pagal Luką. - V., 1995. - P. 4.

¹⁶ Papildomą informaciją žr.: Lietuvos rytas. - 1995. - Balandžio 3.

...et altera pars

TEN ŠAUDOMA PRO ŠALĮ

1995 metų "Naujojo židinio" pirmasis numeris pasitinka skaitytojus Manto Adomėno laišku redaktoriui prieš kalbininkus. "Prieš" - tai, vadinasi, dar vienas priešas. Tikras priešas šauda tiesiai. O kodėl gi šis - per redaktorių? "Naujasis židiny" dažnai pradėdamas laiškais redaktoriui, bet šiuo atveju redaktorius bejėgis ką nors padaryti tiems "neišmanėliams" kalbininkams, kurie nori nustatyti kirčiavimo, rašybos normas, kurie stengiasi ginti ir saugoti savo kalbą nuo svetimų įtakų.

Nežinau ir redaktoriaus, leidusio spausdinti gautą laišką, motyvų. Gal jis taip pat "prieš", o gal jam gražu būtų pažiūrėti, kaip pešis kalbininkai su nekalbininkais? Sakau - pešis, nes kultūringa diskusija įmanoma tik vienu pagrindu, tik gerbiant ir stengiantis suprasti kitą pusę. Šiuo atveju diskusijos negali būti, nes visiškai kitas diskutuojamojo dalyko supratimas, ir diskutuoti visai nekviečiama, tik skelbiamas kalbininkams karas. Tai ne nauja - būta ir grupelės lituanistų, kovojusių už laisvę nesimokyti, ir, kaip žmonės sako, šaunišs konferencijos...

Kai puola rimtas priešas, reikia gintis, kad gyvas išliktum. Dabartinė kova prieš kalbininkus - tai karas, kai šaudoma prastais ginklais ir pro šalį. O kai šitaip šaudoma, nebūtina gintis, nes vis tiek nenušaus. Nors ir labai nemalonu buvo perskaičius M. Adomėno laišką, bet neketinau čia kišti savo trigrašio. Ir tik po mėnesio, pasirodžius antrajam žurnalo numeriui, jaunesnieji kolegos įkalbino šį tą parašyti. Kviečia į kovą kalbininkus, o tie - kaip susitarę tyli. Taigi skaitytojai gali klaidingai suprasti jų tylą - ne kaip nenorėjimą gintis, o kaip pralaimėjimą. Šie argumentai įtikino, ir dabar rašau savotišką atsakymą.

Pirmiausia, norėdami apie ką nors kalbėti - teigti ar neigti, - turime tai gerai pa-

žinti. Šiuo atveju reikia atsakyti į klausimą, kas yra kalba ir kuo kalbos mokslas skiriasi, pavyzdžiui, nuo gamtos mokslų.

Kalba yra ne tik žmonių bendravimo priemonė. Ji yra ir žmogaus esmė - neįmanoma įsivaizduoti žmogaus be kalbos ar dar tik kuriančio sau kalbą. Kalba yra minties raiškos forma ir meninės kūrybos priemonė, instrumentas, kuriuo nemokša sugros vienaip, o virtuozas - kitaip, medžiaga, kurią neigudęs žmogus gali tik subjauroti, o meistras - suteikti kūriniui gyvybę. Todėl kalbos mokslas - pirmiausia pažinimas, normų nustatymas ir vertinimas: ar nukrypimas nuo normos yra gerai ar blogai? Zoologas, nustatęs, kad vaflės priklauso šaltakraujų gyvūnų klasei, negali pasakyti - tai yra gerai ar blogai. Tiesiog to daryti nėra reikia.

Kalbininkai nuo pirmųjų savo objekto studijų susiduria su vertinimo poreikiu. Žinoma, yra kalbotyros mokslo šakų, nereikalaujančių vertimo, bet gramatikų (normų kodeksų) rašytojai visada privalo vertinti. Ir tai ne lietuvių kalbininkų pramonas.

Atsigręžkime į praeitį, į pirmuosius gramatikos žingsnius. Europos gramatikos kūrėjai buvo graikai, ir pats *gramatikos* terminas kilęs iš raidės pavadinimo (*γράμμα*). Gramatika - norminamasis darbas atsirado kartu su raštu. O rašant knygas, iškylo vertinimo reikalas. Pirmiausia reikia nusistatyti normas, susitvarkyti su vidiniais variantais, tarmybėmis, atsikratyti svetimų kalbų įtakų.

Graikai darė viską kartu - kūrė kalbos filosofiją, nustatė jos normas ir mokė gražaus kalbėjimo. Jiems gramatika buvo menas (*γραμματική τέχνη*). V a. pr. Kr. Platono dialoguose "Kratilas" ir "Sofistas" randame kalbos filosofijos užuomazgų, o vieno iš Demokrito darbų antraštė yra tokia: "Apie gerai ir blogai skambančias raides". Graikai turėjo daug eiliuotų tekstų, todėl

jiems rūpėjo ir meninės kalbos išgalės - skiemens ilgis, ritmika, kalbėjimo grožis.

Pagaliau Graikija buvo nemaža imperija. Kai III a. pr. Kr. mokslo ir kultūros centras iš Atėnų persikėlė į Aleksandriją, graikai savo kalbos nepaliko stichinei kovai su aplinka ir nežiūrėjo, kas iš to išeis, o su didžiu atsidėjimu rūpinosi toli nuo Graikijos esančių kraštų graikų kalbos kultūra. Buvo stengiamasi apsaugoti nuo pašalinių įtakų ir sukurti gražią, taisyklingą literatūrinę kalbą. Aleksandrijoje buvo parašyta ir pirmoji graikų kalbos gramatika, kurios modelis gyvas ir šiandien.

Tiktai nemanykime, kad graikų kalbos normintojai neturėjo priešų. Vyko labai karšti ginčai tarp analogistų (normų saugotojų) ir anomalistų (siūlančių viską palikti Dievo valiai, nesilaikyti normų). Anomalistai (kaip ir šių dienų kovotojai prieš kalbininkus) buvo įsitikinę, kad įvairūs nukrypimai nuo dėsnių kalbai nėra niek nekenkia. Atvirkščiai - žmogus, norintis viską sunorminti, gali būti nesuprastas, o karštais ir juokingas. Anomalistų ir analogistų ginčas buvo grynai praktinio pobūdžio, buvo ginčijamasi dėl to, ar reikia siekti pavaldinės kalbos, ar atsakyti šio sumanymo kaip visiškai nenaudingo.

Istorija parodė, kad nepaisant priešų puolimų, vis dėlto graikų kalba buvo sunorminta, parašyta gramatika ir priversta visuomenė mokyti gražios, taisyklingos kalbos.

Graikai rūpinosi tik savo kalba. Visus kitus kaimynus jie laikė barbarais ir teigė, kad barbarų kalbos nevertos mokytų vyrų dėmesio. Nepaisant tokio neigiamo požiūrio į kitas kalbas, didelis graikų rūpinimasis savąja paskui nušvietė visą Europą. Iš jų buvo sėkmingai pasimokyta, nes jie pirmieji suprato ir suformulavo teiginį, kad gramatikos mokymasis duoda žmogui pozityviojo pažinimo raktą, padeda reikšti savo mintis ir visuomeninę ideologiją. Ir grama-

tika šias funkcijas įvairiose Europos šalyse vykdė priklausomai nuo to, koks buvo raštingumas, tautos kultūra ir galimybės ją kurti, kokia buvo mokyklų tradicija ir žmogaus laisvė.

Iš Graikijos kalbos filosofiją, mokslo ir kalbos kultūros patirtį vėliau perėmė romėnai. Čia ypatinga tai, kad norminamasis objektas jau buvo ne graikų, bet lotynų kalba ir kad greta filosofų bei gramatikų autorių kalba labai domėjosi žymūs valstybės vyrai - Markas Tulijus Ciceronas ir Gajus Julijus Cezaris. Šie vyrai daug padarė, kad suklestėtų iškalbos menas. Ciceronas nurodinėjo, kad kiekviena proga turi būti vis kita kalba, kitas kalbėjimo būdas - vienaip kalbama baudžiamosiose bylose, kitaip paprastose pilietinėse, vienos ginamosios kalbos, o kitokios pasitarimų, vienokios guodžiamosios, o kitokios kaltinamosios. Dar svarbu ir kam kalbama - senatui ar liaudžiai, ar daug, ar mažai yra klausytojų. Oratorius turi atkreipti dėmesį į klausytojų amžių ir į tai, ar taikus laikas, ar reikia skubėti. Iš istorijos gali pamatyti ir savo tragediją. Ne visada kopijama į kalną, ateina laikas, kai krintama į bedugnę. Kuris dabar mūsų valstybės vyras taip susirūpinęs kalba, jos įtaigumu, poveikiu klausytojams?

“Tamsiausias viduramžiais” pagrindinis studijų ir mokymosi objektas, žinoma, buvo lotynų kalba. Jos gramatika kaip žmogaus dvasią ugdanti jėga mokyklinių disciplinų sąrašuose buvo antroji po tikybos. Tuo metu lotynų kalba buvo tarptautinė valstybinė kalba, bet netrukus buvo atkreiptas rimtas dėmesys ir į nacionalines kalbas - kuriami alfabetai, rašomos gramatikos, kuriama gramatikos filosofija, kuri rodė kelią gramatikos teorijai ir praktikai, kuri stengėsi suvokti pasaulio ir žmogaus esmę. Štai Mantas Adomėnas rašo: “Tačiau mokslas geriausiu atveju yra deskriptyvus, t. y. galintis aprašyti tokį reiškinį, koks jis yra; kalbininkų mokslas, jeigu jis nori likti “mokslas”, daugių daugiausia gali aprašyti funkcionuojančias kalbos vartosenas ir jų diachroninę raidą” (p. 1). Tai didelė klaida - paprastas aprašas yra tik faktų inventorizacija, o ne stengimasis pažinti sudėtingą pasaulį - dieviškąją paties žmogaus ir jo kalbos esmę.

Kalbos filosofijos dėmesio centre visą laiką buvo neišsprendžiamas iki galo kalbos ir mąstymo ryšys, pasaulio ir jo žmogiškojo pažinimo adekvatumas. Pasaulis at-

rodo tas pats, logikos, mąstymo dėsniai visai žmonijai bendri, tai kodėl toks kalbų margumynas ir gausumas? Visą kalbos mokslo istorijos laiką buvo stengiamasi pamatyti tai, kas visoms kalboms bendra, universalu ir kas jas skiria, kas lemia kalbų specifiką, savitumą. Šiuo požiūriu labai reikšminga iškilaus vokiečių mąstytojo Wilhelmo Humboldto (1767-1835) sukurta kalbos filosofija.

Humboldtas kūrė istorinės lyginamosios gramatikos išvakarėse. Iš visos jo kalbos filosofijos kaip ryškiausia žvaigždė tebešviečia “vidinės kalbos formos” sąvoka. Šis žymiausias vokiečių gramatikos filosofas apibrėžė ir tai, kas kalbas vienija, ir kas jas skiria. Kalbų tipologinį artimumą grindė vertimo galimybe. Jis teigė, kad kalbų bendrumas yra turinyje, bet ne visas turinys bendras, yra daugybė variacijų, priklausančių nuo įvairių priežasčių. Pagal savo paskirtį kalba turėtų būti bendra visiems žmonėms. Deja, taip nėra.

Gramatinės kategorijos - tai loginės kilmės mąstymo formos. Tai ideali sistema, bendra visoms kalboms, bendras pamatas, kuris negali būti pavadintas nei logika, nei gramatika. Ši idealioji sistema - loginės gramatikos objektas. Gramatika kaip kalbotyros mokslo šaka skyla į bendrąją ir konkrečiąją. Bendroji gramatika aprašo tai, kas būdinga visoms pasaulio kalboms, konkrečioji - tai vienos kalbos gramatika, kelianti sau tikslą nustatyti šios kalbos kategorijų santykį su idealiosios gramatikos kategorijomis, nustatyti, kiek jos sutampa ir kiek skiriasi. Gramatikoje yra ne tik logikos kategorijų atspindys, bet ir fantazijos bei poezijos elementų. Dvi dvasinės jėgos, Humboldto nuomone, sudaro gramatinių formų turinį: loginis mąstymas, nustatantis universalųjį gramatikos sistemos pagrindą, ir “kalbos genijus”, jos ideoetninė “dvasia”, kuri pertvarko idealiosios gramatikos kategorijas, suteikia joms specifinį pobūdį (Humboldt W. von. *Schriften zur Sprachphilosophie // Werke in fünf Bänden.* - Berlin, 1963. - Bd. 3).

Kiekviena kalba turi savo “genijų”, kurio išsaugojimas priklauso nuo daugelio aplinkybių. Prancūzai galėjo savo kalbą puoselėti šimtmečiais, ir dėl to ji nenuskurdo. Tai kodėlgi mums negalima bent meilės kalbai pasimokyti, nes mes tų šimtmečių laisvų neturėjome? Pirmą kartą lietuvių kalba paskelbta valstybine tik 1922 metais. Perskaitykite Zigmo Zinkevičiaus

“Lietuvių kalbos istorijos” šešis tomus, tai gal tada suprasite, koks ypatingas mūsų kalbos “genijus”, kokia ypatinga jos “dvasia”, išlikusi gyva šimtmečius klestėjusios priespaudos tamsybėse.

Universitete šiuo metu gana daug studentų iš visų pasaulio kampų mokosi lietuvių kalbos. Kodėl ji rūpi italams, japonams, kinams? Jiems rūpi ne tik archajiškos formos, kurios rodo kalbų giminystę iki neatmenamų laikų, bet ir mūsų kalba kaip unikumas, sugebėjusi išlaikyti savo “dvasią” ir tinkanti visoms šiuolaikinio žmogaus lingvistinėms reikmėms. Kalbos gyvybė lygi tautos gyvybei, jos dvasiai ir kultūrai. Todėl lietuvių kalbos mokosi ne tik lingvistai, bet ir literatai, būsimieji vertėjai, filosofai. Graži ir turtinga mūsų kalba. Kam trūksta jai sentimentų, siūlyčiau paskaityti Juozo Pikčilingio knygelę “Žodžio interviu” (V., 1982), o čia man tebūnie leista pacituoti iš jos svetimtaučių pasakytus žodžius apie lietuvių kalbos grožį ir vertingumą: “... galima suminėti ne vieną užsienietį, kalbininką, šiaip mokslininką, kuris, išskeldamas lietuvių kalbos senumą, jos vertę mokslui, pabrėžė ją esant turtingą ir gražią. Tai prancūzai Elisas Rekliau ir Antuanas Mejė, vokiečiai Jakobas Grimas, Viktoras Falkenhanas, lenkas Janas Otrembskis, anglas Isaakas Teiloras, amerikietis Teodoras S. Turstonas ir kt.

Tegul prabyla savo lūpomis vienas kitas jų.

Teodoras S. Turstonas:

Lietuvių kalba, būdama labai sena, yra nuostabios sandaros, tobulesnė net už sanskritą ir senąją graikų kalbą, turtingesnė už lotynų ir kur kas subtilesnė už tas visas tris. Be to, lietuvių kalba yra daug artimiau su jomis susijusi negu kas kita, kas sukurta gamtos, ne tik žodžių šaknimis, bet ir gramatinės struktūros formomis bei morfologine sandara.

Ir toliau:

Nėra jokių abejonių, kad jokia kalba pasaulyje nėra įgijusi tokią vertę kaip lietuvių. Didžios šlovės diadema pridera lietuvių tautai, sukūrusiai žmonių kalbą su jos nuostabiai ir aiškiai garsine sandara.

Elisas Rekliau:

Iš visų Europos kalbų lietuvių kalba turi

daugiausia švelnumą išreiškiančių priemonių bei deminutyvų, daugiau nei ispanų ar italų, net daugiau nei rusų ir juos galima pagausinti, pridėdant veiksmažodžiams irrieveksmiams lygia dalia kaip ir būdvardžiams bei daiktavardžiams. Jei apie tautos vertę bendražmogiškąja prasme būtų sprendžiama iš kalbos grožio, lietuviai tarp Europos tautų turėtų užimti pirmą vietą” (p. 31-32).

Taigi, jeigu nemokame “užtikrinti savo tikrumo”, gal ne kalbininkai ir ne mūsų kalba kalta, o tiesiog esame patys neišmokę kalbos ir neturime gebėjimo vertinti. Jeigu mums sunku versti kultūrinius tekstus, negalime “įkalbinti ir prakalbinti” naujų vertybių, tai gal mums patiems reikia pakilti iki tų vertybių ir tada sugebėsime? Kalbos išgalės didelės, bet daugumas jau yra užmiršę tiesą, kad svetimų kalbų mokomasi keletą metų, o savosios - visą gyvenimą.

Intensyviau pasimokiusiam, nesitenkinančiam inteligentų puskalbe, ir tie Kalbos komisijos nutarimai nekeltų siaubo. Dabar, nemokėdami pasakyti sudėtingesnės minties, šaukiame, kad kalbai reikalingas lūžis, “dvigubas plėtotės judesys”. Tai būtų kalbos mirtis, nes revoliucijos ir lūžiai - svetimi kalbos prigimčiai. Visuomeninis gyvenimas gali pasikeisti staiga, gali įvykti revoliucija, o kalba su santvarkomis ar su naujai atsiradusiu kieno nors pasisavinti svetimą kultūrą staiga pasikeisti negali. Nemanym, kad ir kitiems mus prakalbinti lengva. Pagaliau gal to absoliutaus adekvatumo ir nereikia. Esu tikra, kad japonai, skaitydami Donelaitį, suvokia jį ne taip, kaip mes. Jie išsivertė sau, integravo į savo kultūrą dėl to, kad jiems buvo reikalinga.

Vertimo ir originalo adekvatumas visada yra sąlyginis. Ir ne kalbos čia kaltos, o mūsų gyvenimo patirtis, savotiškas pasaulio matymas. Kitados Jonas Aistis, būdamas 24 metų, tyčiojosi iš Juozo Balčikonio, kad šis nutolstas nuo originalo. Jaunas buvo ir nesuprato paradokso, kad kartais tolstant artėjama. Tas “priešų” įniršis seniai užmirštas, o Balčikonio pasakų vertimai sudaro vaikų literatūros aukso fondą.

Pagaliam sutikim, kad ne viskas išverčiama, kad verčiant daug kas sukuriama iš naujo. Vincas Mykolaitis-Putinas kartą savo seseriai rašė: “Miela sesute, Tu vis dar rūpiniesi mano raštų vertimu į anglų kalbą. Jau rašiau Tau ir dar sykį kartoju: neverta. [...] Neseniai išvertė į rusų kalbą vieną mano lyrinę poemėlę “Mocartas”. Nenoriu tokių vertimų! Gavau knygą “The Green Oak” - Selected Lithuanian Poetry. Yra ten ir mano du eilėraščiai: “Vidurnaktį” (“At Midnight”) ir “Rūpintojėlis” (“The Sorrow-laden”). Aš pats nesuprantu, bet kas supranta, antruoju nesižavėjo. “Rūpintojėlis” į jokią kitą kalbą neišverčiama”. Ir nemanym, kad tai neįmanoma padaryti dėl kitų kalbų prastumo. Neįmanoma kai ko adekvačiai išversti būtent dėl mūsų “dvasios” savitumo.

Kai Saulius Tomas Kondrotas, pabėgęs į Vakarų, sakėsi turįs tikslą gerai išmolti anglų kalbą, kad ja galėtų geriau pasakyti tai, ką sumanęs, Eduardas Cinzas (Čiužas) “Literatūroje ir mene” su grauduliu atsiduso: “Vargšeli, tu mano vargšeli! Aš puikiai moku šešias svetimas kalbas, bet pasakyti tai, ką esu sumanęs, geriausiai galiu tik gimtąja kalba.”

Mantas Adomėnas kaltina kalbininkus, kad jie nemoka kalbų. Šiandien yra daug žmonių, nemokančių savo amato, tai kodėl tarp jų negali būti vieno kito kalbininko?

Tiktai toks apibendrinimas yra neteisingas ir užgaulus. Pagaliau poliglotas ir kalbininkas neadekvačios sąvokos.

Dabar dar vienu kitu žodžiu norėčiau parodyti, kaip kalbininkai “varžo” kūrėjų ir vertėjų laisvę. Turbūt niekas nesiginčys, kad prieš pradėdant rašyti, reikia išmolti. Kokia gi gali būti kalba, jei oratorius nemoka kirčiuoti - sako taip, kaip niekur niekas nėra girdėjęs (*nuosėkliai*). Tokios laisvės nebus!

O dėl svetimųjų įtakų, bukinančių kalbos jausmą, galiu pasakyti tik tiek: modernėdama kalba abstraktėja. Abstraktų kūrimosi galimybių yra pakankamai (turiu galvoje jų morfologinės darybos priemones). Leksika, dėl kurios daugiausia susirūpinę žodžio meistrai, ne varžo, o teikia didesnę pasirinkimą, leidžia pasiekti minties raiškos tobulumą. Štai Mantas Adomėnas susirūpinęs dėl žodžio *sekantis* taisyčių. Jam norėtuši tik jį vieną ir vartoti, bet kalboje yra du pasakymai: *Sek paskui bitę, įseksi į medų* ir *Kiti metai - kiti lapai*. Reikia justų skirtumą. Juk niekas nesako: *Sekantys metai - sekantys lapai*. Bet atskirai *sekantys metai* daug kartų girdėta. Taip kalba tie, kurie neįtampa subtilaus skirtumo tarp *sekantis* ir *kitas*. Tai kada kalba skurdesnė - ar tada, kai ji turi mažiau, ar kai daugiau raiškos priemonių? Kalbininkai saugo žodį *kitas* greta *sekantis*, kad būtų galima parodyti minties niuansą. Lietuviai sako *atidaryk duris, atkelk vartus, atkimšk butelį, išsižiok*, o rusams visais šiais atvejais užtenka vieno žodžio *открыть*. Tai jeigu kalbininkai siūlo vietoj *atidaryk* burną sakyti *išsižiok*, ar čia yra kalbos susinimas, skurdinimas? Tuomet užuot piktinęsi, pasimokykim savo gražios ir labai turtingos kalbos.

Aldona Paulauskienė